

Küszöb

Papp András: Csont nélkül	3
--	---

Fótér

Égerházi Péter: Szegénység ellen oktatás és vállalkozásfejlesztés Beszélgetés Csaba László közgazdással	4
---	---

Macskakő

Balla D. Károly: Cinkelt jeggyel Csalt kegyek ragálya	8
Christoph Ransmayr: A repülő hegy A Madárhegynél. A maszkos ember. Díszmenet a hóban Fordította: Márton László	9
Schein Gábor: (csónakon)	18
Szirmai Péter: Hatszáz ember megvendéglése	19

Kapualj

Pásti Csaba: Történetek a szegénységről	22
Batta Ágnes: Karitatív segítség rászorulóknak egy jobb világért	26

Árkádok

Batta Ágnes: „...az élő keret” Nagyerdő-viták	30
Zsila László: A Nagyerdő növényvilága Debrecen tüdeje egy táj- és kertépítész szemével	35

Lépcsők

Somogyi Gyula: Ellentétek metszéspontjában Sári B. László: <i>A hattyú és a görény. Kritikai vázlatok</i> <i>irodalomra és politikára</i>	40
Mezei Gábor: Saját küszöb <i>Egészrész – Fiatal költők antológiája</i>	43
Balázs Boglárka: Psycho-analysis Baron György Hitchcock-könyvéről	45
Kiss Noémi: Egy ukrán Moszkvában Jurij Andruhovics: <i>Moszkoviáda</i>	48

Műhely

Ricz Judit: Szegénységcsökkentés: gazdaságpolitikai lehetőségek Ördögi kör vagy angyali kiút?	51
Kornya István: A háttér mögött Beszélgetés Pettendi Szabó Péter fotográfussal	57

Toronyszoba

Görömbölyi László: Monok ürügyén	61
---	----

E számunk szerzői:

Balázs Boglárka PhD-hallgató, Debrecen
Balla D. Károly költő, Ungvár
Batta Ágnes újságíró, Debrecen
Égerházi Péter újságíró, Debrecen
Görömbölyi László újságíró, szerkesztő, Miskolc
Kiss Noémi író, irodalomtörténész, Budapest
Kornya István újságíró, Debrecen
Mezei Gábor költő, Miskolc–Budapest
Papp András író, Hajdúszoboszló
Pásti Csaba író, Hajdúszoboszló
Ransmayr, Christoph író, Cork, Írország
Ricz Judit közgazdász, Debrecen
Schein Gábor költő, irodalomtörténész, Budapest
Somogyi Gyula irodalomtörténész, Debrecen
Szirmai Péter író, Budapest
Zsila László kert- és tájépítész, Debrecen

A Debreceni Disputa megvásárolható az alábbi könyvesboltokban:

Alternatív Könyvesbolt, Hatvan u. 1/A

Csokonai Könyvesbolt, Piac u. 45.

Fókusz Könyvesház és Galéria, Hunyadi János u. 8–10.

Sziget Könyvesbolt, Egyetem tér 1.

A folyóirat elektronikus formában olvasható: www.deol.hu

Médiapartnerünk: www.epiteszforum.hu

Debreceni Disputa

VI. évfolyam, 6. szám, 2008. június

Megjelenik 1000 példányban

Főszerkesztő: **S. Varga Pál**

Szerkesztőbizottság:

**†Bényi Árpád, Berényi Dénes, Berkesi Sándor,
Gáborjáni Szabó Botond, Görömbei András,
Hollai Keresztély, Orosz István**

Szerkesztők:

Berta Erzsébet (Árkádok)

Lapis József (Lépcsők, Pláza)

Nagy Gábor (Fotó)

Papp András (Macskakő)

Szénási Miklós (Kapualj)

Anyanyelvi lektor: **Arany Lajos**

Kiadja: a **Debrecen Önkormányzat Lapkiadó Kft.**

4025 Debrecen, Simonffy u. 2/A, tel.: (52) 581-800

E-mail: disputa@deol.hu

Felelős kiadó: **Angi János**

Borító, lapterv: **Petromán László**

Tördelés: **Kaméleon Dizájn Kft.**, tel.: (52) 532-211

Nyomtatás: **Alföldi Nyomda Zrt.**, 4027 Debrecen,

Böszörményi út 6., tel.: (52) 515-715

ISSN 1785-5152

Remek fából faragtak, mondhatom, természetes kőrishől, melyre egy szerencsétlen ember akasztotta föl magát még a tizenhatodik században. Jól is tette, hogy ellépett a földtől, az már biztos, nem látott az a jó ember évek óta se napot, se holdat, nem érezte nyárelőn a sárga hársvirág édes illatát – csak a másik ember igazát látta, amellyel pörben állt a világ színe előtt. Fennhangon fűzte, gubancolta gondolatait, mintha csak annyi futóbolond közt beszélne vadul egy láthatatlan úrral, egy láthatatlan hedszetteen keresztül. Úgy hitte, az az úr ott legbelül és a messzi végtelenben érti őt, és engesztelő jutalomként lelki megnyugvást és anyagi jólétet nyer hamarosan. Egy semmi kis örökségről volt szó, azon túl meg a tekintélyről, gyűlölködésről, méltóságról, becsületről és becstelenségről, kinek-kinek a felfogása és mániája szerint. Azt hitte, neki van igaza. Pénzt nem sajnálva notabilitásokra, az ügyre, lassan elfogyott mindene, lassan megskalpoltta őt az ábránd és az adósság. Kezdett a gyomra pocskba menni, vörösödött az arca a szívetől, vérétől, húzta már a csúz is, rongyolódtak az idegei. Jól tette, mondom, hogy nem várt valami veszedelmes betegségre. Ekkorra, igaz, kissé már megcsendesedett, mert a szegénység szelidít. Vagy lázít? Csak a keserűség istene a megmondhatója. Ha már a világ hite és hitele is elfogyott, ha már nincsen igazság se égen, se földön, ha csak a nyomorult koldusság marad, akkor mit is veszíthet. Fellázad, és újrendezi a világot. A vak sors tudja csak, kire ront, magára vagy másokra, kinek köti a hurkot.

Zöld kőrish voltam a terebélyességben, nehezen bírtam az embert. Nem tudom, gyöngesség volt-e részemről, mikor letörtem. Addigra azonban szépen meghintáztatta alattam az alkonyi szél a szegény embert, a földre esvén már meg sem mocantunk. A csillagok úgy jártak körbe felettünk, mintha mi sem történt volna, egy se esett le azon az éjszakán. Neki harmadnapra kelvén maradt még egy utolsó útja, nekem meg reményem sem volt, hogy visszakerüljek az életbe, hiszen kivetettek onnan, és rútol egy árok alján találtam magam. Kilátásom sem volt rá, hogy egy újabb költésű rigónak lehessen alvófája, pihenője, lakásának fundamentuma. Már a nyár is majdnem elmúlt, mikor egy csípős reggelen belém rúgott egy vidám deák, aki a harmatos fűre terített köpenyén früstökölt. Kezébe vett, megforgatott, suhintott velem erre-arra, mint koronázáskor a királyok a karddal, annyira megtetszettem

neki. Jó leszek társnak, mondta, támasznak és fegyvernek a vándorlásban, jó leszek iránytűnek. Bolondos fickó volt, mindből poézist faragott, még belőlem is, afféle névjegyget egy ujjnyira a markolat alatt és felett. A nagy és ismeretlen utakon kedvenc szavajárása volt: „bátraké a szerencsé”, melyet persze deákul mondott: fortes fortuna adiuvat – nem volt nehéz szálkás izmaimba vésnem, hiszen oly sokat zörgetett velem ezzel a felkiáltással a jólét kapuján. Mindhiába. Bátor volt, szerencsét mégse talált az évtizedek alatt. A költészet nemesítő ereje által váltam a kezében észrevétlenül koldusbottá. Aztán egy nyomott, beteg estén úgy adott át a fiatalabb társának, mint egy stafétát. Nem mondom el a sok szomorúságot, amivel lépten-nyomon találkoztam az évszázadok alatt. Vetettek tűzbe, vízbe, voltam barikádok fedezékében a szebb jövőbe tekintő periszkóp, csaták sűrűjében zászlórúd, békésebb időben a látszatra, vagyis a láthatatlan hitelre sokat adó gazda kezében kicsinosított sétatálcá. Éhhalál idején egy elvetemült gazember azzal az esküdözéssel próbált rajtam túladni, hogy bizonyisten, Krisztus Urunk fájából vagyok egy kicsiny szilánk, vakuljak meg, ha nem igaz, UzSORÁS Uram.

Azóta kicsiket lépegetek a zöld posztón a végtelenség érzetével és nyugalmával, az ismerős vihar előtti csöndben. Nem is lépegetek már, hanem a sors szeszélye folytán lendülök. Újabban ez adatott nekem: nem minden fantázia nélkül esztergált az idő ilyen asztalhoz való botnak. Annyi szegény kis golyó van itt, hogy igazán le kell néhánynak gurulnia pár mandiner koccnás után, le abba a maga kis mélységes vermébe. Csont nélkül. Hogy micsoda élet van itt, mit várnak, remélnek, milyen álomban, miféle vágyakkal élnek, kiderül egy-egy ütközés után. A másik asztalnál, ahol a gazdagok gurulnak, nem ugyanazok a szabályok, nincs is annyi csikos meg színes golyó, és még a lyukak is zsebekben végződnek. Nem egészen lélektelen játék a megfelelő golyót a megfelelő helyre küldeni. Annyi karambolra van lehetőség, csókra, vad összekoccanásra, egymás mellé gurulásra és szétrobbanásra, hogy időnként csodálom, ha valamelyik szegény golyó egy-egy gikszer után elkerüli önnön kigolyozásának a csapdáját valahol a homlokponti saroknál.

Beszélgetés Csaba László közgazdással

A rendszerváltás utáni Magyarország gazdasági szerkezetében bekövetkezett változás, a társadalmi berendezkedés rohamos elszegényedéshez vezetett széles tömegekben. Becslések szerint ma a lakosság közel egyharmada tartozik az alacsony jövedelmű kategóriába, és több mint két millióan élnek mélyszegénységben. Jóllehet valamennyi kormány zászlajára tűzte az elszegényedés megállítását, illetve felszámolását, ez mindaddig nem sikerült. Ennek okairól, illetve a lehetséges kiútról kérdeztük Csaba László akadémikust, a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának közgazdász professzorát.

- *Mi magyarok hajlamosak vagyunk felnagyítani bajainkat, így erről is sokan úgy tartják, hogy az Unióban nálunk nyílt ki a legjobban az úgynevezett jóléti olló a szegénység és a gazdagság között. Egyetért ezzel a megállapítással?*

Ez egyáltalán nem helytálló feltételezés. A magyar szociológusok, Andorka Rudolf, Ferge Zsuzsa, Kemény István és mások a hetvenes évek elejétől foglalkoztak, illetve foglalkoznak a szegénység kérdésével, és az általuk végzett felmérések szerint nálunk közepes mértékű a szegénység. Ez azt jelenti, hogy az alsó és a felső tíz százalék között a jövedelemkülönbség mintegy hétszeres. Ennek a duplája Oroszországban, de az EU-s államok közül Szlovákiában is rosszabb a helyzet, ott kilencszeres, és Romániában is több, mint nálunk. Természetesen ez a hétszeres arány jóval nagyobb egyenlőtlenséget mutat a nyolcvanas évekbeli 1:4 arányhoz képest, főleg annak tükrében, amit a pártok ígértek a választóknak.

Társadalmi páternoszter

- *A szegénység mértékének eltulzása valószínűleg ebből is fakadhat, mert a legtöbb érintett már a Kádár-korszak idején, a „gulyáskommunizmusban” is élt, és*

akkor úgy érezte, illetve éreztették vele, hogy nem túl nagy távolság választja el a felsőbb rétegektől.

Fontos az érzés, szaknyelven a percepció hangsúlyozása, vagyis ahogyan véljük, amilyennek látjuk a velünk történeteket. Mások mellett az Európa Bank is készítette arra vonatkozó felmérést, hogy a rendszerváltáson átesett országokban általában eltérés mutatkozik a valóságos és az észlelt jóléti helyzet között. E tekintetben nálunk tapasztalták a legnagyobb szakadékot, ami a hagyományos magyar pesszimizmust tükrözi. A másik ok, amit Andorka professzor képletesen társadalmi páternoszternek nevezett, hogy óriási mértékben átrendeződött a magyar társadalom. Az azonos szintről indultak közül az egy eme-

lettel lejjebb került rétegek hajlamosak el-túlozni az eredeti helyzetükhöz képest egy emelettel feljebb jutottakhoz mért távolságukat. Az eltérés okai: sokáig volt magas az infláció, amely láthatatlan módon újraosztotta a jövedelmet, átláthatatlanul ment végbe a privatizáció, ami követhe-tetlenül újraosztotta a hatalmat, és megtörtént egy társadalmi értékrend-hez nem kötődő gazdasági elitváltás. Ez így együt-tesen vezetett oda, hogy nálunk igencsak korláto-zott a nagy magántulaj-

don társadalmi elfogadottsága. Erre mond-ják: a magyar nagytőkésre nem az jellemző, hogy Edison vagy Bill Gates lenne, hanem az, hogy jó időben volt jó helyen.

- *Ez utóbbi ismét a rendszerváltáshoz kap-csolódik, ezek szerint akkor kellett volna valamit másképpen csinálni?*

Amit akkori hibaként fel lehet róni, hogy nem mondták meg az embereknek: ez egy igazságtalan rendszer lesz, mert nem elég jónak lenni, mindig a pillanatnyi forma dönt. Néhány név kivételével nem véletle-nül változott meg egy évtized alatt a leg-módosabb emberek rangsora. Ide tartozik még a közteherviselés, ami azért nem mű-

...a magyar nagytőkésre nem az jellemző, hogy Edison vagy Bill Gates lenne, hanem az, hogy jó időben volt jó helyen.

ködik, mert az ügyeskedésből származó vagyonok után nem részesedik az állam úgy, mint a bérből és fizetésből élőkéből. Azaz kevesen fizetnek nagyon sok adót, és sokan fizetnek igen kevés adót, miközben ugyanúgy élvezik a közszolgáltatások rájuk eső részét. Ez a fajta egyenlőtlenség is joggal irritálja a társadalmat.

Mélyszegénység etnikai súlyosbítással

- *Visszakanyarodva a gazdagság ellenpólusához, mi az oka, hogy a kormányok nem tudják megállítani az elszegényedést?*

Szerintem nem fokozódó elszegényedésről, hanem a középosztály lecsúszásáról beszélhetünk, és ez egy másik probléma. A nagyobb gondot az a mintegy 2,1–2,3 millió ember jelenti, akik ma mélyszegénységben élnek, vagyis a jelenlegi 168 ezer forintos bruttó átlagbér 60 százalékánál, 80 ezer forintnál kevesebb jövedelemmel rendelkeznek. Ezt a nagy létszámú réteget három típus alkotja. Az egyik az egyedül élő, idős, kiegészítő jövedelem nélküli nyugdíjas, akinek a helyzete reménytelen. A második, a négy vagy több gyermeket nevelő nagycsaládosok, míg a harmadik azokból áll, akiknek alacsony az iskolai végzettségük, és emiatt főleg segélyből vagy szociális ellátásból élnek. Az utóbbiak helyzete a legnehezebb, mert jelentős részük fiatal és képzetlen, s nincs előttük modell sem a munkavégzésről, mert szüleik sem dolgoztak. Emiatt a munkára foghatóságuk, a képzettségük és a motivációjuk igencsak korlátozott. Ezért ők is valószínűleg maradnak a mélyszegénységben, s ha ez még egy etnikai problémával is társul –, például bizonyos régiókban sűrűsödik a roma lakosság, ahol senki nem dolgozik – akkor már-már amerikai típusú gyúanyag képződik, ami felrobbanhat. Az jelenti az igazán nagy gondot, hogy ez a nagytömegű réteg sem adókedvezményekkel, sem közmunkával nem mozdítható meg. A nagycsaládosoknál viszont a gyerekek előbb-utóbb dolgozni kezdenek, amitől javul az anyagi helyzetük.

- *Miután árnyaltan diagnosztizálta a bajokat, meg kellene keresni a gyógymódokat, ha egyáltalán vannak ilyenek, de ehhez*

elengedhetetlen a felelősség kérdésének tisztázása is.

Az említett gyúanyag az Egyesült Államokban és kisebb mértékben Angliában is felrobbant a hetvenes években, később azonban ezek az országok kezelni tudták a problémát, s ma már a munkanélküliségi ráta az USA-ban négy, Angliában három százalék. Ebben a legfontosabb elem a képzés volt, s ez egyben rámutat a felelősségre is. Mindaz felelős a kialakult helyzetért, aki mellékes dolognak és az ideológiai kísérletezés terepének tekinti az oktatásügyet. Felelősség terheli az „A ló is ember” és a „Mindenki végezze el a középiskolát, aztán majd csak tud valamit kezdeni magával” típusú szlogenek kitalálóját, aki közben elsorvasztotta a szakképzést. Aki nem hallgatta meg a közgazdászok és szociológusok évtizedes intelmeit, hogy olyan fölhozó osztályokat

kell kialakítani, melyekbe azok járnának, akiket otthon még fogat mosni sem tanítottak meg, egyfajta iskolát megelőző szocializálásként. Persze ez pénzbe kerül, és nem hozható össze egy olyan oktatáspolitikával, amely teljes egészében kiiktatja a nevelést az oktatásból. A szüleimtől én még azt hallottam, hogy egy gyerek vagy nevelt, vagy nevetlen. Tud együttműködni a másikkal, vagy sem, pontosan érkezik az iskolába, vagy pedig nem izgatja, ha elkésik. Az oktatáspolitikai ma olyan hagyományos elemeket iktat ki, mint megtanulni rendesen magyarul, illetve olvasni, számolni, fegyelmeztetnek lenni és a lexikális tudást fejleszteni. Az elmúlt 15–20 évben bizonyos rendszerességgel folyt ezek kiirtása. Márpedig munkaadókkal beszélgetve azt tapasztaltam, hogy ha netalán

...nem fokozódó elszegényedésről, hanem a középosztály lecsúszásáról beszélhetünk...

Nemhogy ingyen, de még támogatásért sem foglalkoztatnának olyan embereket, akik magatartásukkal tönkretennék a munkaszellemet és esetleg fizikálisan a munkapadot.

nem nekik kellene fizetni a munkavállalók után a járulékot, akkor sem szívesen alkalmaznának kevésbé szocializálódott munkaerőt. Nemhogy ingyen, de még támogatásért sem foglalkoztatnának olyan embereket, akik magatartásukkal tönkretennék a munkaszellemet és esetleg fizikálisan a munkapadot. Arra meg semmi szükség nincs, hogy az állam foglalkoztassa őket, azt már tapasztaltuk, milyen az, amikor a beléptető embert egy másik beléptető ember ellenőrzi, ezek voltak az úgynevezett vattaemberek a múlt rendszerben.

Az érintettek is fogadják el

- *Aktuálpolitikai probléma lett az az alulról induló kezdeményezés, miszerint egyes települések önkormányzata bizonyos óraszámú közmunkához kötné a segélyek kifizetését, és az is felvetődött már, hogy csak három gyerek után járjon családi pótlék. Átgondolt koncepció hiányában jelenthetnek ezek megoldást az említett széles réteg munkára nevelésében?*

Mindig veszélyes, ha kapkodunk, mint Bernát a ménkö után. A gyerekvállalás korlátozása egy csökkenő népességű országban etikailag elfogadhatatlan, és gazdaságilag is problematikus, még akkor is, ha például Szlovákiában ez a gyakorlat. Természetesen szükséges változtatni olyan irányban, hogy a segély, a munka és az iskolába járás egysége megvalósuljon. Ehhez először egy részletes javaslatot kellene kidolgozni, de óvatosan kellene bánni a változtatásokkal, mert az elmúlt években többször megtörtént, hogy valamit gyorsan bevezettek, aminek semmi értelme nem volt, ilyen például a vizitdíj. A szegénység Magyarország következő 15–20 évének az egyik legnagyobb problémája, amit csak egy hosszú távú program kidolgozásával lehet megoldani. Ezt azonban meg kell ismertetni és el kell fogadtatni az érintettekkel is, hogy legalább egy jelentős részük belássa, nem akarnak nekik rosszat, hanem a szegénységből szeretnék őket kivezetni. Ez a módszer bevált az USA-ban és Angliában is, ahol az eredményt az említett oktatás, a vállalkozásfejlesztés és a munkaerőpiacra visszavezetés hozta meg 5–7 év alatt. A változtatás fontos eleme a deregulálás, azaz hagyják békén az embereket, ha a munkájukból élnek meg, ne zaklassa őket állandóan az adóhivatal, a munkaügyi hivatal és még sokan mások. Ehelyett inkább a „nagyhalakat” fogják ki és adóztassák meg a megfelelő mértékben.

- *Egy nagyszabású program megvalósításához valószínűleg sok pénzre lenne szükség. Minek a rovására lehetne megteremteni az anyagi hátterét?*

Mivel ennek a problémának a felszámolását már tíz évvel ezelőtt el kellett volna kezdeni, nem kérdéses, hogy kell hozzá találni forrásokat. Ott van a központi közigazgatás keretében elköltött négyszáz milliárd forint plusz, ami például a Magyar Tudományos Akadémia éves költségvetésének a

tízszere. Egy ekkora összeg elég lenne az említett speciális oktatásra, a vállalkozásfejlesztésre és vállalkozási tanácsadásra. A kisvállalkozás- és szolgáltatásjellegű, alacsony képzettségigényes tevékenységben, a mezőgazdaságban, valamint idegenforgalomban viszonylag gyorsan lehet pótlólagos foglalkoztatást teremteni. E területeken jöhetnek létre viszonylag könnyen olyan vállalkozások, amelyekben az emberek önmagukat, illetve a környezetükben őket foglalkoztatják. Ehhez munkáltatói adócsökkentésre lenne szükség, mert akkor megéri vállalkozni, illetve a vállalkozó fel tud venni még egy embert, ha szükség van rá. Önmagában azonban nem elegendő a központi segítség, a probléma megoldásából az önkormányzatoknak is ki kell venni a részüket. Nem kell ehhez sok pénz, inkább több odafigyelés. Nem elég beszédni az adót, majd a segélyt kiosztani, azt is nyomon kell követni például, hogy a segélyezették járatják-e iskolába a gyerekeiket.

Papírgyártás helyett tettek!

- *Ismerve a jelenlegi helyzetet, lát-e esélyt arra, hogy a jelenlegi kormány lépéseket tegyen a szegénység mérséklésére?*

Véleményem szerint a mostani kormányzás alatt főleg műhelymunka folyik. Készültek elemzések különböző helyeken, tárgyaltak róla kerekasztalformában, de ezeket nem sok tett követte. A szociális minisztérium programjában és a konvergenciaprogram 2011-ig tartó kitekintésében az szerepel, hogy a következő öt évben ötvenezer új munkahelyet kell teremteni. Ebből is látszik, a papírgyártáson kívül a jelenlegi kormányzat semmire nem képes a probléma megoldásában. Teljesen más irányba halad az oktatás- és a szociálpolitika, a mikrovállalkozásoknak fontos deregulálásról is inkább csak beszélnek, de nem csökken a papírmunkájuk és az ellenőrzöttségük. Nem kellene pedig feltalálni a meleg vizet, csak alkalmazni kellene. Ideje lenne már a korábban felsorolt és a közgazdászok, szociológusok, valamint a közélet iránt érdeklődők jelentős hányada által támogatott felvetéseket a gyakorlatban is kipróbálni. Ismét csak az angliai és az Egyesült Államok-beli példát említeném, ahol ezek már beváltak.

- *Mivel járhat, ha nem sikerül mérsékelni a szegénységet és munkához juttatni a mélyszegénységben élőket?*

Az eddigi próbálkozásoknál mindenképpen többet kell tenni, mert a gazdasági növekedés súlyosabb problémákhoz fog vezetni, még jobban kinyílik az a bizonyos olló. Nagyobb távolság fogja elválasztani egymástól a gazdag vállalkozói réteget, a munkaerőpiacon belül lévőkét és a mélyszegénységben élőket. Az utóbbiak ugyanis több segínyt nemigen kaphatnak, hiszen a szociális kiadások Magyarországon már így is meghaladják más országokét. Azért lenne fontos most már cselekedni, mert ha beindul a gazdaság, újabb vállalkozások jöhetnek létre, akkor ebből a rétegből is felemelkedhetnek sokan azzal, hogy ők is vállalkozásba fognak. Egyszerű a képlet, a ma még

...a ma még munkalehetőség híján szegénységben élők saját vállalkozásaikban jövedelemhez jutnának, ettől fogyasztóvá is válnak, amivel mások piaci lehetőségeit teremtik meg, és ezzel beindul egy pozitív körforgás.

munkalehetőség híján szegénységben élők saját vállalkozásaikban jövedelemhez jutnának, ettől fogyasztóvá is válnak, amivel mások piaci lehetőségeit teremtik meg, és ezzel beindul egy pozitív körforgás. Erre mindenképpen szükség van, hogy a gazdasági növekedés ne olyan társadalmi feszültséggel járjon, ami szétrobantja a társadalmat. Most kell lépni, mert a korábban felsorolt intézkedések hatása 5–8 év múlva jelentkezik. Addigra valószínűleg lendületbe jön a magyar gazdaság, várható a négy százalékos növekedés, ami hatással volna az alsóbb rétegek életszínvonalára is – de csak akkor, ha ezeknek legalább a negyven százalékát a munkaerőpiachoz lehet kötni.

Cinkelt jeggyel

*Kitárt karokkal várunk, sok keresztény,
és köztünk, megládd, te is egy lehetsz,
és bódít majd a hit, mint könnyű szesz,
és szállhatsz majd a földi nyűgöt vesztvén:*

*más szenved érted ott az Úr keresztjén,
te megkapod, mit megkíván a test,
s ha buzgóságod többé nem ereszt,
nem csüggedsz majd a szép erények estén,*

*csak vállat vonsz, ha húgod céda lesz,
hisz utcasarkon árulsz te is lelket,
és nem ügyelsz a gondra, hogyha már*

*a messzi távol csalka fénye vár:
azé leszel, ki cinkelt jeggyel felvesz
a nagy hajóra, melyet egy cél kerget.*

Csalt kegyek ragálya

*A nagy hajóra, melyet egy cél kerget,
serényen szállj ma fel, és álruhád
a válladon csak könnyen vessed át –
köszöntsd az összes ott potyázó szentet.*

*Ne félj, hogy köztük egy is felismerhet.
Közös a vétek és közös a vád:
a bűnt közülük egy sem szegzi rád
– ki cinkosod, az mindenektől felment,*

*cserébe tőled várhat hallgatást.
Terjedjen így a csalt kegyek ragálya,
ma senkitől sem kell a vallomás!*

*S amíg a révbe ér az égi gálya,
a kételyre csak egy Igaz felelget
és egy szél hajt: a végtelen Lehellet.*

A repülő hegy

A Madárhegynél. A maszkos ember. Díszmenet a hóban*

Hetekig is eltartott, míg a vörös kolostor látótávolságában a legelőket letarolta a jőszág, és Nyema nemzetsége ismét lebontotta a sátrakat, hogy magasabbra vonuljon a hegyekben. Liam ez idő során olykor annyira türelmetlen, sőt dühös volt, hogy emiatt veszekedés tört ki köztünk.

Kétszer is megpróbált rábeszélni, hogy hagyjuk ott a törzset: málhás állatok nélkül, csak a hátunkon hordva a felszerelést és az élelmiszert, meneteljünk a három völgy közül a legutolsóban és legmagasabbikban levő fehér foltig, számítva arra, hogy a nomádok oltalmát és segítségét majd a visszaúton ismét igénybe vehetjük. Majd a visszaúton!

Mintha gyerekjáték volna a sátor, a kötelek, a mászóeszközök, az élelmiszer terhét heteken át cipelni fel, egészen a gleccsermorénáig, ott egy bázistábort építeni, útvonalat felderíteni és biztosítani, egy – nem, két! – ismeretlen magasságú hegyet megmászni, majd a törzs tüzeinél és sátraiban ismét átmelegedni... nem, nem akartam otthagyni őket, maradni akartam, és csakis a törzssel együtt haladni tovább, Nyemával együtt.

Liam ezúttal sem tudott semmit arról, hogy mit akarok vagy mire vágyom, de annyit mégis megértett ellenvetéseimből, hogy sietsége gyötrelmévé tenné számomra az utat: hetekig tartó cipekedés kisebesedett lábbal!

Ilyen kimerítő körülmények közt bármely úticélig, hát még egy hegycsúcsig! eljutni hazardjátékká válhatott volna, nyeresi esély nélkül.

Eltekintve attól, hogy a khampák büszkesége amúgy sem engedte, hogy szolgálataikat teherhordóként áruba bocsássák, a nemzetség szűkölködött is pásztorokban védelmezőkben, családapákban, és meg volt győződve róla, hogy Nyema férjének halála, Tashi Gyeltso lelövetése a Nangpa-hágónál annak volt gyászos következménye, hogy valaki megfélekedett méltóságáról, és erőit szállítómunkásként, teherhordóként pazarolta; merthogy a jobb élet nem a magasban keresendő, mely csakis az isteneké és a szellemeké.

Tashi balszerencséje árnyékként vetült a családjára, és tovább súlyosbította a férfierő hiányát. Nem: ha a nomádok segítségére akartunk számítani, akkor igazodnunk kellett a karaván komótos tempójához, és nem fordulhatott elő, hogy az évszak változásánál gyorsabban eljutni valahonnét valahová *muszáj* legyen.

Jakokat? Hogy mi ketten... hogy a bátyám jakokat vásárolhatott vagy legalábbis bérelhetett volna, és így málhás állat is jött volna velünk?

Liam erre irányuló kéréseire Nyema nemcsak elutasító válaszok sokaságát tolmácsolta nekem, hanem indokolni is próbálta őket, és én olyan meggyőződéssel adtam tovább Liamnak,

* A regény 8. fejezete. Az előző rész májusi számunkban olvasható, a következőt októberi számunkban közöljük.

amit hallottam vagy érteni véltem,
mintha a törzs egyik tagja beszélne hozzám:

Jakot olyan hajcsárnak eladni,
aki csak úgy fölterelné a felhők közé?,
olyan magasra, ahol ebben az évszakban a
füvet
gyakran derékig érő hó födi?
De hiszen egy havas országban minden
csordaállat
minden szőröcsimbókján a legdrágább kincs
múlik: az élet,
és ez az élet nem eladó, nem
kölcönözhető;
az ember követi, de sohasem vág elébe.

Mit is tudunk mi a jakok életéről?,
az elmúlt tél olyan irgalmatlan volt
errefelé,
amire sok éve példa nem volt,
és a csordák legtöbbször a régi létszám
töredékére olvastotta,
néhány csordából kivétel nélkül
tetemeket csinált,
így minden túlélő tehén és bika
értékét még inkább megnövelte.

Vajon nem láttuk-e az elpusztult
állatokból emelt
csont- és koponyatornyokat?,
melyek áldozati emlékművek a
szellemeknek
és minden állattartó számára intő jelek;
talán bizony e tornyokat akarjuk
magasabbra építeni,
ha elindulunk a máhás állatokkal,
melyekhez éppannyira értünk,
mint egy pásztor a mi homloklámpánk
diódafényéhez?

Liam dühbe gurult, ha én, mint mondta ő,
a törzs nevében szóltam hozzá, és attól
tartott,
hogy azt a felhőablakot,
mely ciklikusan tárult fel a télvége és a
monszun
rákövetkező előőrsei és oldalszárnyai
közt,
lassúságunk miatt elszalasztjuk,
és célunk magaslatait a hátralevő időben
alacsony légnyomású frontoktól ismét
teljesen
elzárva és átjárhatatlanul találjuk.

De mi az, hogy *hátralevő idő*?
Ha már kitűztünk egy célt, mely a
tengertől idáig,
a Madárhegy lábáig és még annál is
magasabbra

vezérelhetett, miért nem szenteltük e
célnek
mindazt, amit időből birtokolni véltünk?

Nyemának ezt a kérdését is úgy
továbbítottam Liam felé,
mintha én kérdeztem volna, és kezdtem
felfogni, hogy
bátyám talán azért akar egyre tovább,
amilyen gyorsan csak lehet, tovább és
magasabbra
jutni, mivel célja egyszersmind
fordulópont
is lett volna, melyhez elérve
(bármire bukkanjon is odafönt),
végre hátraarcot csinálhatott
volna, és visszatérhetett
volna oda, ahonnét jött, a tengerhez,
Horse Island-re, vissza a füstből és a hóból
a képernyők elé, ahol a hegyek
csakis az ő parancsai szerint
magasodtak fel, és váltak újfent semmivé.
És azt is kezdtem megérteni,
hogy mindahhoz, ami különválasztott
minket, immár
az is hozzájárult, hogy: én nem akartam
visszamenni.
Én maradni akartam.

Nyema apja, Tsering Dorje felajánlotta,
hogy az ő
és a leánya sátrában alhatom, amikor
egyik reggel meglátott, amint egy
Liammal
folytatott hangos szóváltás után
zöld kupolasátrunkból kimásztam a
zúzmarás
fűbe, majd a kérődző jakok közé
kuporodtam.

Az, hogy elfogadtam ajánlatát,
és hogy végül nemcsak a hálósákomat,
hanem felszerelésem egy részét is
átvittem Tsering Dorje sátrába, és
éjszakáimat
három generációbeli hét emberrel
egy tűzhelynél töltöttem együtt,
melynek füstje a sátor felső nyílásán át
távozott,
ahol derült éjszakákon a szikrák és a
csillagok
egyforma fénnel ragyogtak, ez furcsa
módon
nemcsak álom nyugalmát adta vissza,
hanem
lecsillapította Liammal folyó vitámat is.

Mert ha új alvóhelyen
gyakran zengett is Tsering Dorje
horkolásától és felesége,

Dekyi Tsomo köhögésétől,
és ha Tashi sírva az anyjához
kéredzkedett is,
amivel Nyema húgának leánykáját, Yishi
Lhamót is
fölébresztette, aki aztán
a kisfiú bömböléséhez csatlakozott,
mégis minden felébredésem, felriadásom
után
a biztonság és a jóleső fáradtság érzése
fogott el,
mely visszahúzott az álomba: könnyebben
visszaaludtam,
mint a kupolasátorban bármikor.

A kettőnk közötti szakadék
mintha még erősítette volna is
egyikünk tiszteletét a másik iránt:
Liam ugyanúgy tudta, mint én,
hogy már nem tudjuk meggyőzni egymást;
ki-ki tette, amit jónak látott.
Ám különböző egyezségeket kötöttünk.

Például a köztes táborozás napjaiban
hajlandó voltam vele együtt a Madárhegy
megmászásával próbálkozni. Sátraiink
a magasságmérő adatai szerint 4820
méterrel álltak a tengerszint fölött, és
Liam úgy becsülte,
hogy a Cha-Ri csúcsáig alig több,
mint 900 magasságméter lehetett.

Tsering Dorje tiszta, nyugodt időt ígért
nekünk,
így tehát kevéssel egy felhőtlen reggel
felvirradása előtt
könnyű málhával nekivágtunk az útnak;
csakhamar magunk mögött hagytuk az
összes
zöldet és az utolsó jakokat is;
görgelékmezőkön kapaszkodtunk
üggyel-bajjal fölfelé,
és a vártnál korábban eljutottunk
a jégborította, tömör sziklák közé.

Hegymászó útvonalunkat az előző napok
során
távcsővel tanulmányoztuk, és egy
kolostorbeli szerzetes,
aki egy közvetlenül a csúcs alatt levő
szent grottához már két ízben is
elzarándokolt,
olyan útként írta le, mely a kolostortól
egy napon belül
oda-vissza megtehető;
és mégis rejtélyé vált szemünkben,
még hozzá hamar,
miképpen birkózhatott meg ezzel a
területtel

egy szerzetescsuhát és otromba nyersbőr
cipőt
viselő zarándok;
mert még a mi hegymászó vasainkkal is
fáradtságos volt némelyik szurdokon az
átkelés;
a szikláról a jeget leverni
csákányainkkal is erőt rabló munka volt.

Mélyen alattunk sokáig kivehettem a törzs
sátraikat, még mélyebben a kolostor
épületeit
és vörös tornyait is, sőt egyszer úgy
rémlett, az egyik
sátor mellől egy személy felénk néz,
a magasba,
Nyema!, mígnem a felgomolygó ködben és
azon döntésünk miatt,
hogy a jégborította grincen túl keresünk
száraz sziklát: kolostor, sátrak, emberek,
jakok
látóköriükön kívül kerültek,
mi pedig, érkezésünk óta először,
egyes-egyedül voltunk egy gleccserekkel
koronázott
magashegységi tájban,
mellyel, úgy látszott, nem fér össze az
emberi lét.

Bár a gerinc szélárnyékos oldalán a sziklát
nem borította jég, de némely szakaszon
oly nehézzé
vált a dolgunk, hogy jobb lett volna, ha
kötéllel
összefogjuk egymást, és biztosítjuk
magunkat;
ráadásul a maradványhó némely sziklavá-
lyúban annyira mély volt,
hogy időnként belecsúsztunk.
Mégis megmaradtunk a *mi* útvonalunkon,
és bár a kapaszkodós részekben lecsatoltuk
mászóvasainkat,
de aztán mégsem kellett a kötél,
és csak amikor a gerinc nekifutott
egy sor legyalult mellékcsúcsnak, csak
akkor
tértünk vissza a szerzetesek által
kitapasztalt,
láthatatlan zarándokösvényre.

Mármost persze ott sem mutatta semmi
jel,
semmi imazászló az előttünk járók
nyomát,
bár itt a köd bennünket szabadon
bocsátott,
és ragyogó szigettenger tárult fel mögöttem,
sziklatornyokból, szirtfokokból,
gleccsernyelvekből és felmagasodó
erődítményekből álló szigetvilág

egy lomhán, akár egy lassított
filmfelvételen
hömpölygő felhőtenger közepén.

Csak északkeleten, ott, ahol
a khampák elmondása szerint
a Te-Rinek és a Phur-Rinek, a khampák
legelőit
határoló hegylánc következő
lépcsőfokainak
kellett volna mutatkozniuk, csak ott állt
most is egy áthatolhatatlan felhőfal.

Emlékszem a gyerekes diadalérzésre, mely
elfogott,
amikor ebben a vakító tájban, mely
fokozatosan
beengedett magába,
és minden újabb lépésünkkel veszítettek
súlyukból nehézségei, mi ketten,
ki-ki magában, egymástól változó
távolságot tartva,
magasabbra és magasabbra hágtunk.

Nemcsak a fejünk fölött,
hanem most már a lábunk alatt is
felhők húztak el,
és az örökhó-mezőknek, sziklahátaknak
gleccserriánásoknak a röppenékeny,
lebegő
könnyűség auráját kölcsönözték.

Annyi biztos, hogy lélegzetem dübörgött,
és ha elállt a szél, néha a csöndben
(a nagy magasságok semmivel össze nem
hasonlítható
csöndjében) még a levegővétel zörejétől is
megijedtem,
mely mintha nem is az én tüdőmből,
az én torkomból, nyitott számból jött
volna, hanem
valahonnét fönről, a jégből vagy az
égből
mélykékjéből, és néha visszacsapott,
visszazihált rám fagyott hófalról,
sziklameredélyről.

Néha annyira lemaradtam Liamtól,
aki, mint mindig, most is elől járt,
hogy szem elől tévesztettem a sziklák
közt,
vagy a napsütéstől elvakulva.

Próbára akart tenni?, tudni akarta,
meddig követem szótlanul, és mikor
kiáltok utána, kérve, hogy
várjon már meg?
Nem úgy, mint Horse Island sziklafalain,
ahol Liam az új útvonalakon mindig
megadta nekem

a kötéllel való biztosítást,
itt az egyre növekvő
távolságot szemléltetésnek éreztem,
figyelmeztetésnek,
mely mutatni volt hivatva nekem, hogy
minden úton,
vezessen az a magasba vagy a mélybe,
mindig
rá leszek utalva az ő tapasztalatára és
erejére.

Ha tényleg ez volt a szándéka (később
tagadta),
úgy ezzel nálam épp az ellenkezőjét
érte el, azt a különös diadalérzést,
mely csak annak juthat osztályrészül,
aki saját erejéből a felhőkig kapaszkodik,
akinek ehhez nem kell biztosítókötél,
nem kell segítség, nem kell biztatás;
akinek saját erején kívül nincs más
vigasza.

Lélegzetem dübörgött, de kaptam levegőt;
lépteim lassúak voltak, de célirányosak,
és annál, amit gondoltam, magasabbra,
sokkal magasabbra vezettek.

De talán elsősorban azért
rendelkeztem elégséges mértékben
mindazzal, amit az út
megtétele követelt, mert odalent
egy sátonnál, valahol a felhők alatt,
talán most, éppen ebben a boldog
pillanatban
Nyema föltekint, oda, ahol én vagyok;

és ez a pillantás összeköti a biztonságot,
mit a törzs nyújt,
az ő közelségét a Madárhegy csúcsával,
mint egy sziklafalsor, egy eltéphetetlen
fonál,
melynek mentén éppúgy kapaszkodhatom
fölfelé,
ahogy bármely pillanatban vissza is
találhatok
a mélybe, hozzá.

Liam?
Nem szorultam rá Liam segítségére többé.
Kora délután értük el a Cha-Ri csúcsát,
egy kőkeményre fagyott, szélsziszolta
hópúpot, akkorát, mint két ló háta együtt,
és egy bokorra való zászlónyél volt
beleszúrva.

Ám a nyelekhez nem nyomtatott lobogók
voltak erősítve, hanem zúzmarás
lécdarabok, melyekbe
mantrák voltak belevésve vagy beleégetve:
fából faragott útmutatók,

melyek mutattak minden égtáj felé –
irányjelzők az időből kivezető útvonalon.

Amikor Liam érintése nyomán lehullott a
zúzmarára,
ő pedig egy reflexszerű mozdulattal
lehajolt,
mintha föl akarná szedni és vissza akarná
ragasztani
az ezüstösre fakult fához a jégtűkből
összeállt paszományt,
és én újra elmondtam apánk fenyegető
szavait,
amikor egy *wishing well*-nél a
Caha-hegyekben
verést ígért, ha még egyszer le merjük
szedni a zarándokok
rhododendronokra csomózott fogadalmi
szalagját,
hogy trófea gyanánt a sátorrúdra kössük:
*Aki hozzányúl, elszakít egy köteléket
az ég és a föld között,
és nagy baj éri emiatt,*
Liam pedig mosoly nélkül felelte:
Daddy, pofa be.

Liam a felhők fölött,
Liam az ég kékjében, Liam a Cha-Ri
csúcán
6170 méterrel a tengerszint fölött, életünk
addigi legmagasabb
pontján: így, a jeges széltől viharmaszk
által védve (ez fekete balaklava volt,
melynek gleccserszemüvegtől takart
szemnyílása az én tükörképemet
és az égbolt ürességének tükörképét
mutatta),
így Liam ismét apánkra hasonlított,
menetelő apánkra, aki gypjúmaszkot
viselt
azon az emlékezetes Szent Patrick-napon,
amikor Bearhaven utcáin
havazott.

Abban a márciusban
történt ez, amikor anyánk Duffyval
elhúzott Északra,
elmenekült Északra, és Belfastban egy sor
hiábavaló kísérletet tett,
hogy Liam és én ott lehessünk vele.
Ám a déli ország bíróságai,
akárcsak az északiak, ha különböző
okokból is, de végül
egybehangzóan megtagadták tőle a fiaira
formált
gondviselői jogot, és a fiai,
ha nem akartak is mindenáron az
apjukkal maradni,
viszont elmenni sem akartak egy ki tudja,
miféle helyre,

ahol minden szokatlan, idegen és
– mint a konyhaasztalnál gyakran
elhangzott – protestáns,
anglikán, átkozott, *ellenséges* volt.

Amit Liam és én a konyhaasztalnál
apánktól
hallhattunk, az nem annyira
veszteségének panasza volt,
sokkal gyakrabban átkozódás,
dühkitörések
az ellene és Írország ellen elkövetett
árulás miatt.
Ettől a dühtől apánkat időnként
őrvongás fogta el, mely csak pillanatokig
tartott, de olyankor minden különösebb
ok nélkül kutyáit, juhait, néha bizony
fiait is agyba-főbe verte.

A dührohamokat kiszámítható
törvényszerűséggel követték a dünyögő,
dadogó bocsánatkérések (egyszer
még könnyek is folytak), és
mindenekelőtt:
kibékülési gesztus, jóvátételi ajándék,
mellyel Liam és én végül már számoltunk
is, amikor
tilalom- és törvényszegések
vagy saját fantáziánk birodalmába tett
kisebb szökések várható következményeit
mérlegeltük.

E kalkulációkban felmerült egy-egy tábla
csokoládé,
sőt képeskönyv vitorlášhajókról vagy
tengeri halakról,
zsebkés, iránytű vagy horgászfelszerelés
Finbarr O'Sullivan *Hardware Shop*-jából
Bantryban,
de szabadságjogok is, mint mondjuk arra
engedély,
hogy hajótörött áldozatokként a *Marine
Rescue*
valamelyik mentőgyakorlatán
résztvehessünk,
vagy csupán annyi, hogy a fél éjszakát
eltölthessük a villódzó televízió előtt,
a *mi* televíziónk előtt, melyet a nőrabló,
az áruló,
a halálos ellenség Duffy helyezett üzembe.

A Szent Patrick-napi díszfelvonulást
apánk egyik dühkitörése előzte meg
egy odaveszett juh miatt,
mely egy bronzkori rézbánya aknájába
esett bele,
egyikébe azoknak a kútmélységű
lyukaknak,
melyek ott tátongtak legelőnk
rekettyebokrai közt.

Liam és én, ahelyett, hogy apánk parancsához híven kijavítottuk volna a kerítést,
az erre szánt munkaidő legnagyobb részét egy sebesült foka üldözésére fordítottuk lent a parton.

Apánk olyan dühvel rángatta a hajunkat, hogy egész fürtök maradtak ökölbe szorított kezében.

A végén tanácstalanul álldogált néma, teljesen néma fiai előtt, és még mindig zárt ökle olyan volt, mintha majomszőr sarjadt volna az ujjai közt,
vértelen ujjai közt, melyek dühének szorításában egészen kifehéredtek.

Emlékszem zavarodottságunkra és rémületemre, amikor apánk hirtelen a szeme elé tartotta majomökleit, és felzokogott.

Ezen az estén nagyvonalú volt a kibékülés:
Liam és én ott ücsörögtünk, mindkettőnk előtt egy-egy pléhskatulya, színültig tej-karamellával és pralinéval, késő éjjelig a televízió előtt, láttunk pisztolypárbajokat, csatákat, még egy csókot is, másnap pedig hosszabb alkudozás nélkül elkocsikáztunk,
még hozzá nemcsak érmekkel, hanem papírpénzzel is! ellátva, apánk Ford Galaxy-ján a Szent Patrick-díszmenetre,
melynek Írország védőszentje tiszteletére Bearhaven utcáin kellett vonulnia:
a szabad Ír Köztársaság hadseregének egy század katonája mögött rézfúvósok és hegedűsök.

Apánk az egyik tengerparti parkolóban csupán azt ígértette meg velünk, hogy a délutáni ájtatosság előtt időben visszajövünk, és szabadon eresztett minket vagyonunk összes lehetőségével meg egy *gang*-nyi kalandvagyó jóbaráttal.

A lobogók alatt masírozó katonákból minket eleinte leginkább a puskák érdekeltek;
még sohasem láttunk ennyi puskát. A csövek és a rájuk erősített szuronyok olyanok voltak, mint a sörték egy Bearhaven

utcáit végigmászó óriási hernyón a fehér felhős márciusi ég alatt, melyből aznap az időjárás-jelentés szerint sok napsütés volt várható és csak elszórtan futó záporok.

Mi, Liam és én és három *vértestvér* a szomszédos tanyákról a nézők első sorában álltunk, hogy a fegyverek tompa csillogásához, az egyenruhákhoz, a hipnotikus hatású díszmeneteléshez minél közelebb lehessünk.
És a győzhetetlenség bámulásába merülve,
eleinte alig vettük észre azt a hirtelen csendet, mely a díszszemle belsejéből, akár egy hullám, köröskörül kiterjedt mind a felvonulókra, mind a nézőkre, sőt az összes járókelőre is.

De amikor végül figyelmesek lettünk e furcsa csendre,
és aztán a fúvószené és minden ünnepi láрма elnémulásának okát is észrevettük, és egymást oldalba böktük, és ujjal mutogattunk,
akkor is a fekete maszkos férfiak látványa, akik mintha megadott jelre nyomultak volna a környező utcákból át a tömegben a díszszemle soraiba,
és a katonák mögött alakzatba rendeződtek,
és a hadsereg díszlépéséhez csatlakozva! kezdtek menetelni, oly magától értetődőnek rémlett szemünkben,
mintha e tüneményt a felvonulás befejezésekképpen előre megbeszélték volna minden résztvevővel.

Nyakig lehúzott gyapjúmaszkjaikban, zöld harci öltözékükben és álcázómintázatú lemebdzsekükben már láttuk a jövevényeket a *Southern Star* vagy a *West Cork Examiner* címoldalán,
és még többször új televíziónk képernyőjén: az Irish Republican Army harcosai!
Mesterlövészek, bombavetőők az ír egységért vívott küzdelemben,

az angol túlerővel szembeszálló
illegalitás hősei.

Némelyikük közepén összevarrta
balaklavája szemrését, így csupán két
fekete lyukat hagyott szabadon.
(Finbarr O'Sullivan boltjának kirakatában
ilyen gyapjúsapkák lebegtek gombostűre
szúrva
flanellingek, munkazubbonyok,
böllérek és halászati eszközök fölött.)
A tengeren és a téli évad viharaiban
nincs ennél jobb védelem a hideg ellen.

Elsőként az út szélén álló nézők vették
észre a maszkos
férfiakat, aztán a felvonuló katonák,
és legvégül az élükön menetelő tiszt, egy
captain,
és ugyanígy terjedt a csodálkozás,
a rémület, a tanácstalanság
a menet végétől a *commander*-ig,
nem változtatva a felvonulás irányán,
a figyelemnek mégis hátraarcot vezényelt:

hirtelen mindenki a díszmenet végére
figyelt,
odabámult, ahol
az IRA maszkkal álcázva, szótlánul
zászlók nélkül, alakulatjelek nélkül
menetelt.

A tanácstalan csendben
dobpergésként hangzottak a díszmenet
léptei.
És e dobpergés közepette kérdéseket
lehetett hallani, tiltakozó,
de buzdító kiáltásokat is;
öklök emelkedtek, *victory*-jelet
mutató karok és ujjak emelkedtek a
magasba.

És mintha az a megválaszolhatatlan
kérdés tolt, nyomta volna előre, hogy:
mármost ezt az Írország védőszenájének
nevében
tartott díszmenetet félbe kell-e szakítani?,
és a maszkviselőket vissza kell-e
szorítani az utcákba, el kell-e kergetni
őket?,
és ha igen, kinek?, milyen erővel?, és
hogyan akkor
a felvonulásnak utcai harcba, ütközetbe
kell torkollnia?, Szent Patrick napján?!,
így kúszott a díszmenet, hátracsavart
tekintetekkel,
tovább, egyre tovább.

Aztán a szívem, a feketemaszkosok
színrelépésére való késleltetett, ám annál
hevesebb
reagálásképpen, mégiscsak elkezdett
kalapálni,
oly hevesen,
mintha a felvonuló dísztelének
díszlépése verné neki a taktust:
az IRA-harcosok közt,
álcázottsága ellenére is
felismertem apánkat.

Ő is lehúzta a nyakáig a balaklaváját,
de nem harci gyakorlóruhát viselt, hanem
csak egy
kimustrált amerikai katonai dzsekit,
olyat, amelyből több tucat lógott a
drótfogasokon
O'Sullivan üzletének second-hand
részlegében,
valahányszor a *U.S.S. Missouri* tankhajó
kikötött Bantry Bay-ben, és az ír
fedélzetmester
megkötötte O'Sullivannal a szokásos kis
üzleteit.

Apánk a manőverek során is ezt a dzsekit
viselte,
de bizonyára minden álöltözékben
felismertem volna zömök
alakját, súlyos, himbálódzó lépteit,
melyek a díszmenetben még feltűnőbbnek
hatottak.

Csak a sapka, a gyapjúsapka látszott
vadonatújnak.
Apánk a hegyekben is, meg a homárvarsák
kihelyezésekor is
hasonló maszkosapját viselt,
ám összes ilyen sapkája kék volt,
matrózkék.

Liam is felismerte (bár később, mint én)
ezt a senkivel
össze nem téveszthető harcost,
és az öklével oldalba bökött,
és a mutatóujját az ajkára illesztette.
Mintha valaha is kifecsegtem volna bármi
titkot!
De aztán kézenfogott, megfogta három
évvel fiatalabb öccse kezét,
mintha egyenrangú társa kezét szorítaná,
és mintha olyasvalaminek lett volna
szemtanúja,
ami egyedül egy ember számára túl sok.

Emlékszem a diadalérzésre,
ha nem tudtam is igazán, hogy ezt a
mámoros érzést

maszkos apánk látványa okozta-e,
vagy a titok, melyen immár osztoztam
Liammal,
és amely magasan felülmúlta minden
addigi titkos ügyünket,
felülmúlta még azt a megfigyelést is,
mely Liamnak jutott, amikor, megszegve a
tilalmat,
a Ford Galaxy volánjánál játszadozott,
és közben meglátta Duffy villanyszerelőt
anyánkkal mint szerelmeseket,
Duffy és Shona: szerelmespár!

Ők ketten azon az októberi napon,
melyen a televízió kék fénye először
lobogott fel aztán,
egy hosszabbító kábelt keresve
eltűntek egy darabig,
és akkor a garázsban csókolóztak.

És most megcsalt apánk az IRÁ-val vonult
fel.
Daddy!, ott menetelt apánk.
Daddy az IRÁ-val menetelt.
Daddy, akihez Shona hajdan,
a családjával szembeszegülve, Belfastból
Délre költözött,
akinek kedvéért a protestantizmust
megtagadta,
és katolikus hitre tért át,
és akit aztán mégiscsak csökönyös
öszvérnek, goromba
pokrócnak, szenteskedőnek szidott,
és akit végül elhagyott egy *leveshörpölővel*
(*nagyon is későn*, mint azt még Belfastból
is írta a fiainak),
Daddy, aki a csónakját szélcsendben és a
legszebb
időben is zátonyra tudta futtatni, mert
mindig inkább
a fellegekben élt, semmint a tengerparton
vagy a tanyáján,
melyet csak ügyvel-bajjal tudott
fenntartani,
melyet azonban elhagyni sem tudott ez a
Daddy,
egy földalatti harcos, egy bosszúálló, egy
bombavető,
akitől még az angol királyi háznak is
félennie kell!

Liam és én most már ismertük a titkát,
és rajtunk múlt, hogy továbbra is
engedelmeskedünk-e
parancsainak vagy szembeszállunk vele,
hogy kiszolgáltatjuk-e vagy védelmünkbe
vesszük.
Eddig az újonc katonái voltunk.
Mostantól a szövetségesei.

De aztán éppen apánk neve volt az,
mely megtörte a Szent Patrick-napi
tanácstalan hallgatást,
az ő neve, melyet először röhögés
követett,
majd a maszkos menet egykettőre
feloszlott:

mert a hallgatás szívében,
tetőpontján diadalomnak
hirtelen felcsendült Dermot O'Brian
életerős hangja; ő egy dinamitos
halfogási
módszerei és tiltott szűklyukú hálói miatt
rossz hírben álló halász volt egy Adrigole
melletti tanyáról.
És ez a hang, melyet a templomi kórusban,
az énekes miséken sem lehetett meg nem
hallani,
egyszer csak így kiáltott: *Fergus, hé,*
Fergus!
és egyre hangosabban
ismételgette apánk nevét: *Fergus, a*
sapkádon ott fityeg
az árcédula,
nem szedted le az árcédulát,
Fergus, hé, az árcédula!

És a tétován kezdődő, de aztán
viharossá dagadó röhögés közepette
megláttam én, meglátta Liam, meglátta
mindenki:
báméskodó, katona, IRA-felvonuló,
minden személy a Szent Patrick-
díszmeneten
kívül és belül,
amint a fehér lapocska ott leng apánk
nyakában
egy fehér cérnaszálon, az árcédula.

Daddy nyilván nem vette észre,
amikor először legöngyölítette az új
sapkát, hogy az arcát eltakarja vele.

Liam, aki viharmaszkjába a Cha-Ri
csúcsán
annyira hasonlított maszkos apánkra,
hogy azt hittem, Daddy manőver-
napszemüvegében,
nem pedig bátyám gleccserszemüvegében
látom tükörképemet,
önmagam torzult alakját
egy félkörre hajlított sziklagerinc előtt,
mely mögött az üresség, a mélység: Liam
csak hosszú évekkkel e Szent Patrick-napi
díszmenet után
mesélte egy (egy rádióbeszélgetésünkben
apánk
halálát követően),
hogy mindenekelőtt Daddy reakciója

Dermot O'Brien beszólására, e reagálás emlékezete volt az, ami őt arra készítette, hogy a *Gentleman* szót véssesse apánk sírkövére Glengarriffben.

Apánk tudniillik abban a percben, habár látszólag megőrizte nyugalmát, és nem fordította fejét a kiáltozás felé, de aztán, anélkül, hogy megtorpant volna, lehúzta fejéről a fekete balaklavát, és tovább menetelt a szégyentől vagy a dühtől elvörösödve ugyan, de megállás nélkül tovább, miközben a többi feketemaszkos (csak tizenötön voltak, talán annyian sem) elmaradoztak mellőle, egyik a másik után lemorzsolódott, és felszívódtak Bearhaven mellékutcaiban.

És miközben újból felharsant a fúvószene, és az útszélen állóknak ismét eszükbe jutott, hogy hangjuk is van,

és mindenki röhögött, vagy Dermot gúnyolódására ordítva rá is licitált, és fokozatosan világossá vált, hogy itt nem az igazi IRA vonult fel, hanem csak néhány nagypofájú szimpatizáns,

és miközben Bearhaven fölött az égből a beígért záporok a díszmenet képét eleinte apró szemű jégesőként, majd pedig vízszintesen süvítő havazás alakjában csíkozták, majdnem ugyanúgy, mint a Duffy által üzembe helyezett világra néző ablakunkban az elektronikus hóvihar az ugráló szellemképeket,

eközben apánk átvette a hadsereg lépéseinek ütemét, és követte a díszmenetet annak utolsó, legeslegutolsó katonájaként.

Fordította: Márton László

(csónakon)

a szél föltámadt. a férfi hátrafeszíti az evezőt,
a nő előrehajolva a gyereküket tartja az ölében.
a mozgás mégis iránytalan. a csónak nem távolodik
és nem is közeledik a parthoz. a gyerek fiú lehet.
bár csíkos, rózsaszín blúzt visel, de a sapkája,
világos baret, éppen, mint az apjáé. a lába rövid
és görbe. nem hiszem, hogy támasz nélkül
meg tud rajta állni. a távolságot vörös cserepes tetők

és délies fák mérik, a tekinteteknek nincsen fókusza.
a csónak és a három test a vízen tükröződik. a nőt
biztosan több köti a férfihoz, mint az ölében ülő gyerek.
és semmit sem tudnak ők hárman a szomorúságról.
mintha nem lenne táj körülöttük. nem ismerik az erőt,
mely elsodorhatná csónakjukat. és nem sejtik azt sem,
hogy figyelik őket. férfiak és nők állnak meg a kép előtt
egy pillanatra. ha tudnák, mi a művészet, gyűlölniük kellene.

Hatszáz ember megvendégelése

1.

Kirúgásom után, hajnalban iszonyú csörögésre ébredtem. Kétségbeesve nyomtam le a gombot, majd visszazuhantam az ágyba. A késés miatt már nem kellett idegeskednem.

Az áporodott éjszakai levegő kellemetlenül ült meg a sötétben. Emlékszem, hogy még pár percig nyitott szemmel feküdtem, s az utcai lámpa hunyorgó fényét bámultam a redőny résein át.

Az éhség hamarosan kiűzött a konyhába. Úgy emlékeztem, hogy üres a hűtőszekrény, mégis kinyitottam, hátha tegnap figyelmetlen voltam. Csak egy megzöldült sajt maradványa rohadt leghátul. Ettől rögtön megszabadultam.

Leültem az asztalhoz. A bal kézfejemet már megkezdtem, másnapra vártam, hogy kinő ismét. Néztem az ép kezem és nagyot korgott a gyomrom. Azt gondoltam, hogy holnap úgyis elkezdek keresni valami he-

lyet, és meggyógyul a bal kezem is, nyugodtan megehetem a másikat. Nem sokat teketóriáztam, simán befaltam. Iszonyú éhes voltam.

2.

Hetekig kerestem munkát, s közben a saját testemből éltem. Felváltva ettem a kézfejeimet. Tudod te is, hogy ez milyen sovány rész, kevés táperővel, úgyhogy hosszan kell szopogatni a húst a csontokról, hogy kerüljön a szájba valami. Eléggé összeestem.

Képtelen voltam kikapcsolni. Ilyenek és ehhez hasonlók voltak a tévében:

- A föld és a felszíni vizek elszennyeződése 2020-ra érte el a kritikus értéket. Már ekkor szinte alig termelt meg valami, s az is ehetetlen volt. Kenyér, mint atavisztikus emlék, bekerült a lexikonokba. Az állatokat kiirtották. Táplálékul maradtak az emberek.

Meg:

- A főváros térségében jelentős gondot okoz a húshiány. Az elmúlt hónapokban kevés, gyenge minőségű áru került a boltokba. A szakértők további minőségromlástól tartanak. Az embertartó telepeken legyengült az állomány. Az ellenőrzést hiába szigorítják, nem lehet megtiltani nekik, hogy saját testrészeiket egyék. Emellett, a telepeken történt rengeteg öngyilkosság, óriási mennyiségű döghúst eredményezett, melynek értékesítése...

Vagy történelmi műsor, vagy híradó. Baromi idegesítő volt.

Sikertelenségem az álláskeresésben világossá tette, hogy bármennyire is ódzkodok az étteremben való elhelyezkedéstől, nincs más lehetőségem. Az áramszolgáltató megfenyegetett: ha nem fizetek, kikapcsolja a villanyt. A fizetésekteleneket meg ugye, két hónapos türelmi idő után embertartó telepre hurcolják. Rablók és gyilkosok közé.

Azt gondoltam: egy étteremi munka mégis más minőséget jelent. A higiéniai körülmények, az apparátus, a kollégák, a kevesebb vendég. Akkor néztem ki ezt a helyet. Elég rendesnek találtam. Megkerestem a főnököt, aki rögtön behívott az irodájába, leültetett, és mindenféle körítés nélkül megkérdezte, hogy hány nap alatt épülök fel egy lábamputálásból? Azt válaszoltam, hogy két nap. Hümmögött, méregetett. Közepes, mondta. És nem is vagyok túl jó húsbán. Egyszer csak azt mondja: No, jó! Három hónap próbaidő. Aztán meglátjuk. Délelőtt tízre jöjtek, akkor állítják össze a menüt. És készüljek fel, hogy érzéstelenítés nélkül műtenek az orvosok!

3.

Ezeket mesélte egyszer, munkaidő után P.

A próbaidő alatt, úgy vettem észre, hogy elég jól érezte magát. A fájdalomcsillapító hiányát azonban neki is, ahogy mindenkinek, nehéz volt elviselnie. Mégis véglegesítették. A helyzet azonban, ahogy jósoltuk, pár hónap után rosszabbodott.

Egyik reggel a cég vezetője rövid értekezletet tartott. Bejelentette, hogy az előnytelen gazdasági változások, melyek az élet minden területére begyűrűztek, elkerülhetetlenné teszik a megszorításokat. Vagyis az orvosokat nem tudják tovább fizetni.

Szétnézett rajtunk, dolgozókon, akik meztelenül álltunk előtte.

- Úgyhogy... innentől kezdve mindenki magának vágja ki a szükséges részt. Esetleg egymásnak is segíthetnek.

Mondhatom, döbönt csend fogadta a szavait.

- Sajnos nekünk is valahol össze kell húzni a szíjat - mondta, némileg elbizonytalanodva.

Emlékszem, morajlás futott végig a termen. De senki se merte bántani. Hátterben komoran hallgattak a munkafelügyelők.

4.

Aztán, áprilisban váratlan esemény történt. Ezt csak másodkézből tudom. Szóval, a főnöknél egy öltönyös férfi jelent meg. A névjegyéből kiderült, hogy egy kormányhoz közeli szervezetet képvisel. Azt kérte tőle, hogy a két hét múlva rendezendő majális ünnepségükön az étkeztetést szervezze meg. Tudta a főnök, hogy ez elől nem lehet kitérni.

- Megtiszteltetésnek veszem a felkérést. És körülbelül hány fővel számolhatunk? - kérdezte búbajos mosollyal.

- Hatszáz emberrel - érkezett a szenvtelen válasz.

- Hogyan?

- Önökre esett a választás. Persze, tudjuk, hogy ez nagy kihívás...

- De mi ilyen létszámú csoport ellátására nem vagyunk berendezkedve!

- Ne kényeskedjen! Oldják meg a problémát! Addig még van majdnem két hét.

Törhette a fejét a cégvezetés. Nyugdíjas kollégákat hívtak vissza extra juttatásért, új embereket vettek fel, de azért lehetett látni, hogy még az így kialakított létszám sem lesz elegendő a nagy feladat megoldására.

5.

Kurvára félt mindenki ettől a naptól. P. is kora reggel bejött a munkahelyre. Én már ott voltam és a szeletelőkésemet élesítettem. K. volt még az öltözőben, ő a padon próbálgatta az újonnan beszerzett szikét. Ahogy P. a szekrényénél vetkőzött, nem kerülhette el figyelmemet, hogy talán az eddigieknél is komorabb az arca. Mi az ábra, kiáltottam oda neki. Intett, megragadta a mankóját, és bicegve odajött. Láttam, hogy a jobb lábfeje hiányzik, s a szilánkos csonkból csöpög a vér a hófehér köveztetre. A jobb oldalán is hatalmas sebtelenkedett.

- Mi történt a lábaddal? - kérdeztem undorral az arcomon.

- Annyira éhes voltam, hogy tegnap levágattam J.-vel és otthon megfőztem levesnek. Nagyon kellett, mert piszokul ki voltam éhezve.

- Értem - bólogattam megértően.

- Az jobban bosszant, hogy a bal vesém még mindig nem nőtt vissza - mutatta az oldalán tátongó lyukat, melyből véres genny szivárgott -, pedig már itt lenne az ideje.

- Miért nem kened azzal a krémmel, amit múltkor adtam?

- Rohadt büdös - fintorgott.

- De használ!

- ...

- A karod viszont szépen gyógyul - mondtam bólogatva.

- Igen - simította meg a friss végtagot -, elég jól is érzem magam. De hát a mai nap elég durva lesz.

Ebben egyetértettünk.

Fél tizenkettőkor kaptuk meg a jelet a főszakácstól.

Az első roham egy óra alatt zajlott le. A karok, combok, a far-hát lemetélése még nem okozott megoldhatatlan problémát, viszont páran, akik májat, szívet vagy veséket adtak le a konyhának, rövid úton elhaláloztak, s mi felszeleteltük őket leveshúsnak vagy kevésbé igényes pörköltnek.

A második roham kezdetekor, úgy négy óra felé, már jajgatás töltötte be az egész osztályt. Nekem is hiányzott a teljes jobb lábam és a bal karom. A tömeg azonban, kinn a sátrak alatt újabb adagokat követelt. Láttam, P. meglehetősen rossz hangulatban volt. Alaposan megcsonkítva hevert az egyik sarokban, de még élt.

Egyszer csak az egyik szakács bekiáltott a nyögésektől hangos helyiségbe:

- Az egyik vendég velőt kért.

Szeme megakadt a vértócsában heverő P.-n. Hátrakiáltott, bejött egy másik szakács, és ott helyben meglékelték a koponyáját. Szinte világitott az agya, ahogy kiemelték az üregből. Rátették a kocsi-

nekünk pedig, akik még tudtunk csúszni-mászni, intettek, hogy ami még maradt belőle szeleteljük fel.

6.

Az idős asszony a kezeibe temette az arcát, s a válla hangtalanul rángatózni kezdett. Megsimogattam a hátát, mire fölnézett. Két hályogos szemét körülfogták a valósággal csontba, bőrbe metszett ráncok.

- Sokat szenvedett? - kérdezte, s olyan mereven bámult rám, hogy zavarba jöttem.

Ilyen mélyen még senki sem nézett belém.

- Sokat - válaszoltam színtelen hangon. - Úgy történt, ahogy elmeséltem.

- Bízott...?

- Bízott benne, hogy jobb lesz. Bízott benne, hogy csoda történik. Hogy vége lesz ennek a rémálomnak.

- Érdekes, hogy mindig újra kezdjük... Én is mennyit szenvedtem, hogy ő létezessen!

- Hm... Ő is szeretett volna gyereket - mondtam magam elé meredve. - Egyszer elmesélte, hogy volt egy lány...

- Nem lenne szabad újra kezdeni! - vágott a szavamba reszelős hangon az öregasszony.

Újra felzokogott. Alig tudtam lecsillapítani.

- Maga... legalább maga tanuljon ebből! - nézett rám szigorú tekintettel.

- Jó, jó! Csak nyugodjon meg végre! Nem szabad ilyen végletesen gondolkodni! Tudja mit? Majd néha feljövök! Meglátogatom. Lehet, hogy legközelebb elhozom a barátnőmet is. Meglátja, milyen aranyos lány. Meg aztán, mostantól több időm lesz. Tudja, kineveztek segédszakácsnak. Már nem én adom a húst, hanem én veszem el.

„Bajos azt megmondani, ki a szegény ember. Az-e, aki orrával *dúrja a földet* és mégse boldogul; az-e, akinek nagy családjá van, vagy aki nagy nélkülözések között él, szóval ahol *nincsen az a van*. És vajon aki tud magának egy kis hajlékot szerezni, az már nem tartozik a szegények közé? Hiszen aki biztos állásban van, az is szegénynek mondja magát és méltán. Sokféle szegény ember van.”

A fenti sorokat Kiss Lajos néprajzkutatónk vetette papírra mintegy két emberöltővel ezelőtt. A *szegény emberek élete* című tanulmányában – melynek bevezetéséből idéztünk – az elmúlt század elejének nélkülözőit vette sorra foglalkozások és megélhetési módok szerint. A világ és a magyar valóság is sokat változott azóta, a szegénység fogalma azonban ma is nehezen megfogható. Mert a szegénységnek ezer arca van. Az emberek sokkal könnyebben vallják magukat nélkülözőnek, mint tehetősnek. Már az is sokat sejtető, hogy ha beütjük a világhálós keresőbe a 'szegénység' szót, akkor kétszer annyi találatot kapunk, mint a 'gazdagság' kifejezésre. A következőkben olyan emberek történeteit gyűjtöttem össze, akik így vagy úgy, de kapcsolatba hozhatók a szegénységgel. Hogy valóban szegényeknek számítanak vagy sem? Lehet-e rangsorolni a különféle szegénységeket, és érdemes-e? Tegyük meg ezt helyettünk a szociológusok, mi pedig inkább töprengjünk azon, hogy leszűrhető-e valami közös az alábbi történetekből, és egyáltalán, hol tartunk a hön öhajtott jóléti társadalom felé vezető úton.

Cél a hajléktalanság

Kézenfekvő lenne a hajléktalanszállón vagy szükséglakásokban élők között keresni a legszegényebbeket. Szinte bárkiből lehet hajléktalan, egy rosszul sikerült házasság, elveszített munkahely és a családka megoldásként kínálkozó alkohol hamar a perifériára sodorhat bármelyikünket. Ha pedig nincs ilyenkor egy segítő barát vagy rokon, akkor a végállomás minden bizonyosan az utca lesz.

Bár könnyű fedél nélkülivé válni, vannak, akiknek még a hajléktalanná váláshoz is komoly hivatali bürokráciát kell végigjárniuk. 2001-ben szociális munkásként dolgoztam egy menekülteket segítő egyesületben. Egy alkalommal egy pakisztáni ügyfél kereste meg az irodánkat. Munka és pénz nélkül, ám jó megjelenéssel, öltönyben, elegáns szemüvegben jelent meg

a hatvan év körüli férfi, akinek pillanatnyilag rosszabb életkörülményeire csak a kissé viseltes piros hátizsákja utalt.

Angliában élő barátaitól várt további segítséget. Nálunk egyetlen célja volt, hogy néhány napig, amíg Debrecenben tartózkodik, szálláshoz és legalább egyszer naponta ételéhez juthasson.

Ehhez *hivatalosan* is hajléktalanná kellett válnia. Mivel menekült státusszal rendelkezett, erre meg is volt a jogosultsága, de ahhoz, hogy a melegedőbe bemehessen és a hajléktalanszállón aludhasson, egészségügyi papírjainak és hajléktalanigazolványának is lennie kellett. Mindenekelőtt orvosi ellenőrzésen és tüdőszűrésen kellett részt vennie. Alinak azonban (nevezük így az illetőt) egészségbiztosítási kártyája nem volt, a vizsgálatokat pedig csak ennek vagy a hajléktalanigazolványnak a birtokában végezték volna el. Mivel ez utóbbi megszerzéséhez lett volna szükség a vizsgálatokra, a kör hamar bezárult. Mintegy kétnapos hivatali és egyéb ügyintézés (egészségbiztosítási pénztár, szociális osztály, tüdőgondozó, hajléktalanok orvosi rendelője, nappali melegedő, hajléktalanszálló) után mégis sikerült elérni a kitűzött célt: Ali megkapta a hajléktalanigazolványt. Enni így már ehetett, a szállón azonban nem szívesen tartózkodott, mert az ott lakók ápolatlansága és az, hogy bárkikor ellophatják a holmiját, riasztóan hatott rá. Leginkább az zavarta, hogy nem tisztálkodhatott normálisan.

Egy alkalommal az egyik bevásárlóközpont mosdójában borotválkozott, amikor a biztonsági őr megverte. Pedig Ali nem csinált semmi rosszat, csak a legmostohább körülmények között is próbálta megőrizni a méltóságát.

Külföldön a remény

Ágnes a szó valódi értelmében nem nevezhető szegénynek. Egy Debrecenhez közeli település iskolájában tanítónő, a vendéglátóiparban dolgozó férjével egy panellakásban laknak. Egyikük sem keres túl jól, Ágnes fizetése (két diplomával!) nettó kilencvenezer körül van havonta, házastársa hasonló jövedelemmel rendelkezik. Megkérem, vegye sorra a legfontosabb kiadásait. Közös költségre és vízdíjra havi nyolcezer, gázra a téli időszakban húsz-, villanyra hatezer, telefonra tizenöt-, internetre hatezer forintot költenek. Felvett hitelük nincs, viszont kettőjük életbiztosítása havonta még tizenötezer forintba kerül. Ez így együtt már hetvenezer forint. Kettejük

maradék fizetéséből kell, hogy megoldják az enivaló, ruházkodás, közlekedés havi kiadásait. Gyereük még nincs – a társadalomtudósok szerint így egy alapvető szegénységi tényezőtől még mentesek! – ám kultúrára, nyaralásra, étteremre így sem nagyon költhetnek.

Ágnes épp azon kesereg, hogy mennyire fáj a szíve, amikor meglát egy új könyvet és nem tudja megvenni.

– Ha mégis, akkor részletre vásárolunk könyvet – mondja.

Színházra, mozira, múzeumra szintén alig jut, ami pedig az értelmiségi léthez ugyanúgy hozzátartozna, mint a mindennapi meleg étel. Nem véletlenül nevezik ezt a fajta nélkülözést kulturális szegénységnek a szakemberek.

Ágnesék már belátták a helyzet kilátástalanságát. Mivel rokonaik élnek Kanadában, úgy döntöttek: szerencsét próbálnak odakinn. Nehéz döntést kellett meghozniuk, de mint mondja, kevés megtakarított pénzükből idehaza sem a befektetést, sem a vállalkozást nem mernék megkockáztatni. Az ország jelenlegi – és ki tudja meddig tartó – helyzetében semmi sem látszik biztosnak.

– Természetesen nem gondoljuk, hogy kint minden fenéig tejfel – előzi meg kérdésemet Ágnes. – De bízunk benne, hogy Kanadában kemény munkával biztos egzisztenciát teremthetünk magunknak és majd a gyermekeinknek is – mondja.

Döntésüket komolyan gondolják, a szükséges igazolások, okiratok, repülőjegyek beszerzésére fordították minden megtakarított pénzüket. Talán nekik megtérül egyszer, mi viszont biztosan szegényebbek leszünk egy pedagógussal és egy vendég-látóssal.

És vajon hány értelmiséggel és szakemberrel? Akiket a kulturális szegénység vagy pusztán az állandó létbizonytalanság űz el innen. Sok politikus van, aki szívesen festi a kelleténél rózsaszínűbbre a hazai valóságot. Ők is szembesülhetnének végre a ténnyel: mennyien hagyják el ma Magyarországot. És még mennyien mennének külföldre, ha megtehetnék...

„Azt hiszem, mi is szegények vagyunk...”

Mindezt már József mondja hosszas töprengés után a vagyoni helyzetét firtató kérdésekre. Kétgyerekes családapá, a felesége épp a második csemetével van otthon. Mindketten pedagógusok, jelenleg kettejük jövedelme nem éri el a száznegyvenezer forintot. (József fizetése kilencvenezer fo-

rint alatt van, felesége a huszonhétezer forintos gyest és a kb. huszonnégyezer forintos családi pótlékot kapja.

Próbál ugyan tanítványokat fogadni, ám jelentősen ezzel sem emelkedik a család havi bevétele. Pedig kiadás van bőven: közel ötvenezer forint a havi lakáshitel, tízezer az egyetemi évek alatt felvett diákhitel jelenlegi törlesztése. Nem olcsó a majd' húszéves családi autó fenntartása sem, mindez havonta még csaknem harmincezer forint, csak az üzemanyagot és a kötelező biztosítást számolva. József fizetése így gyakorlatilag oda is van, és még nem vettük figyelembe a havi – legalább – ötvenezer forint rezsit, az élelemről, ruházkodásról már nem is beszélve.

Osztok-szorok, és akárhogy számolom, már a negatív számok világában járok.

– Miből élnek? – kérdezem Józsefet, aki keserű mosollyal válaszol.

– Azt magunk sem tudjuk – mondja.

Azt azért elárulja, hogy a korábban félretett megtakarításukat most hónapról hónapra élük fel, arról pedig, hogy újra ösztögyűjtsenek valamit, ma már nem is álmodnak. Marad az idegeskedés, a spórolás és a félsz, hogy esetleg valamilyen váratlan kiadás lehetetlen helyzet elé állítja őket. A családfő csak abban bíz, hogy ha lejár a gyes, a feleségét vissza fogják venni a korábbi munkahelyére. A kettejük teljes fizetésével már feljebb léphetnek a képzeletbeli vagyoni ranglétrán, igaz, a kulturális szegénységből valószínűleg akkor sem lesznek képesek kilábalni.

Tartalék nélkül

Annamária óvónő. A férjével együtt 180 ezer forintot visznek haza minden hónapban. Két óvodás korú gyermekük van, kedvezményt nem kapnak, csak a teljes összegű ebéd díja 14 ezer forint. Nem debreceniek, így a bejárás költségeivel is számolniuk kell (25 ezer), amihez egy lakás (14 ezer) és egy autóhitel törlesztése (16 ezer) jön még havonta. Az evésről, rezsiről, ruházkodásról még egy szót sem ejtettünk. Annamária nem titkolja, hogy nem minden számlát tud időben befizetni, mivel semmi tartalékuk nincs már. Előbb-utóbb jönnek a felszólítások és a kamattal terhelt újabb számlák, ami többletköltségeket jelent számukra.

– Az embernek fáj a szíve, hogy nem tud megadni mindent a gyermekeinek – tör ki a fiatalasszonyból, aki nehezen viseli a filléres gondokat.

Kérdezem tőle, mit sajnált leginkább mostanában, amire nem jutott pénz. Válaszában nem luxuscikkeket vagy nyaralást említ: moziba szeretnék volna vinni a gyerekeket, nemrég pedig egy családi fagyaltozást terveztek be, amiről végül szintén le kellett mondaniuk.

A kérdésre, hogy szerinte mennyi jövedelemre lenne szükségük, hogy jusson a legszükségesebb dolgokra is, nem késik a válasz, nyilvánvalóan sokat töprengett már ezen ő is korábban.

– Kettőnknek havi nettó háromszáz-ezer forint – mondja. – Akkor már emberhez méltó életet élhetnénk...

Luxus a szemüveg is

Noémi is fiatalasszony. Egyedül neveli három gyerekét, összjövedelme a támogatásokkal és a családi pótlékkal együtt bevallása szerint 85 ezer forint. A rezsije havi 45 ezer, a lakáshitel törlesztése pedig 60 ezer forint. Sokallom az összeget, de ezzel nem vagyok egyedül, ő sem érti.

– Eddig harminchétezer kellett fizetnem, de deviza alapú a hitel, és nemrég köztölték, hogy most már hatvanezer lesz.

A gyerekek étkezésére, tankönyvére nem kell költenie, mert a támogatás miatt „ingyenesnek” számítanak. Kiadás így is akad, tornafelszerelés, táska, egyébek. Próbálok firtatni, mire nem jut, de Noémi láthatóan szégyelli a nélkülözést. Végül csak kitör belőle: az egyik gyereknek szemüveg kellene, de nincs rá pénz. Nekik ez már luxusnak számít.

Kérdezem tőle, miben bízik? Gondolom, ha a lakáshitel törlesztése végre lejár, akkor azért könnyebb lesz.

– Abban nem reménykedem – nevet keserűen. – Harmincöt évre vettem fel, hatvanhat éves leszek, mire sikerül törlesztenem. Félek, hogy azt már a gyerekek fogják a végén fizetni...

Anya, van pénz?

Renáta szintén egyedül maradt gyermekével, de mint mondja, volt férje időnként próbál rajtuk segíteni. El is kel a támogatás, mert Renáta havonta 51 ezer forintból él, és ebben már a családi pótlék és a gyes is benne van. Először nem értem, hogy lehet ez, hiszen iskoláskorú a fia, de hamar magyarázattal szolgál: tartós beteg a gyerek, asztmával és ekcémával. Sokszor be kell feküdnie a kórházba is. Nem kapnak közgyógyellátást, pedig az sokat segítene rajtuk. Nem titkolja: inkább ő maga nem

eszik, de a gyerekeknek nem szabad nélkülöznie.

– Roland nem követelőző fiú, ha nagyon szeretne valamit, akkor mindig megkérdezi előbb: Anya, van rá pénz? Megérti, ha azt felelem, hogy most nincs. Tudja, ha lesz, akkor úgyis megkapja, amit nagyon szeretne – meséli Renáta.

Vágyairól, reményeiről faggatom őt is. Szeretne munkát találni, de nyolc általános végzettségével ez nem könnyű. De nemcsak a képzettség hiánya okoz nehézséget.

– Roma vagyok, és emiatt sokszor nem szívesen alkalmaznak – mondja szomorú mosollyal. Korábban egy nagyáruházban takarított, ahol a munkatársak közül nemegyszer furcsán néztek rá a származása miatt. – Pedig tisztán járok, fürdőszobás lakásom van, meg ügyelek a jó megjelenésre is.

Azt azért büszkén mondja, hogy ahol félreteszik az előítéletet, ott hamar elismerik a munkáját és a személyiségét is. Nem nehéz, hiszen Renáta kedves, mosolygós fiatalasszony. Most a munkakeresés mellett a beiskolázás költségei foglalkoztatják leginkább. A tankönyveket ugyan ingyen fogják kapni, de így is sokallja a tanítók által előírt felszerelések árát. Ennek ellenére biztos benne, hogy elő fogja teremteni a rá valót.

– Nem akarom, hogy Rolandnak szégyenkeznie kelljen a többi gyerek előtt. Emlékszem, nekem is milyen rossz volt, amikor az iskolába szakadt könyvekkel kellett járnom, mert nem telt másra. Azt akarom, hogy a fiamnak jobb legyen...

Kisnyugdíjból, betegen

Róza raktárvezetőként dolgozott, míg le nem szalasztotta 1991-ben. Jelenleg a nyugdíja az emelésekkel együtt sem éri el az ötvenötezer forintot. Elvált, mégis a volt férjével lakik egy házban, akivel megfelelik a rezsit. Havi 15–20 ezer forintot tesz ki a számlák (ez csak a Rózára eső rész), és ugyanennyit költ gyógykezelésekre, orvosságokra minden hónapban.

– Tizenötöt műtöttek, most megint vizsgálatra kell mennem, mert találtak valamit a gyomromban – mondja.

Mindkét szemét műtötték, s bár a szürke hályogot eltávolították, de alatta a zöld hályog élete végéig kezelést igényel. Ízületi panaszaira, szívbetegségére, gyomorpanaszaira tizenkétféle gyógyszert szed. Ezen nem lehet spórolni, mondja.

A legfájóbb számára, hogy nemrég megvonták tőle a közgyógyellátást.

– A nyugdíjam néhány forinttal meghaladta a támogatásra jogosultaknak előírtat. Egyszerre így nem is tudom az összes gyógyszert kiváltani – panaszkodik.

Ennivalóra is nehezen jut.

– Színhúst már régóta nem ettem, csirkecsontot szoktam venni levesnek. Szerencsére van egy kiskertem, ahol legalább a zöldség megterem. Olcsón is lehet finomat főzni – teszi hozzá kissé mentegetőzve.

Gyerekei, unokái Pesten élnek, így csak ritkán tudják segíteni, meg nekik sem könnyű. Beszélgetésünk során nem rejti véka alá, hogy úgy érzi, az utóbbi három-négy évben vált ennyire kilátástalanná a helyzet. Kérdezem, reménykedik-e, hogy egyszer jobb lesz.

– Miben bízzak? – kérdez vissza keserűen.

Műhiba után

János története a legszomorúbb. Mindig életvidám fiatalembernek ismertem. Műszerész végzettséggel hol technikusként, hol karbantartóként tudott csak elhelyezkedni, szorgos munkával mégis sikerült családi házat felépítenie. Igaz, nem Debrecenben, de a városhoz közel, és mégis kertes házat, amelyre mindig is vágyott. Szerényen, de boldogan éltek, amikor pedig megtudta, hogy a felesége kisbabát vár, úgy látszott, minden álmuk teljesül.

A magzat rendben fejlődött, ám a világrajövetelkor komplikációk adódtak. Az

orvosok haboztak a császármetszés mellett dönteni, végül a kisfiú túl sokáig tartózkodott a szülőcsatornában, és az oxigénhiány következtében megsérült. Még nem tudják, hogy mennyire maradandó a károsodás, de rendszeresen hordják a kicsit a fővárosba, a Pető Intézetbe, és mindenüket a gyermekük állapotának javítására áldozzák. Jánosban mérhetetlen keserűség, harag gyűlt össze. Ezt meg is tapasztalom, amikor az esetről hallom beszélni.

Tönkretették az életünket – mondja rideg tömörséggel. Jogorvoslatra nem gondol, nem hiszi, hogy nem az orvosoknak adnának igazat. Mérhetetlen csalódottság van benne a sorssal szemben. De amikor a kisfiáról beszél, akkor megváltozik a hangja. A gyermeke iránti szeretet és a görcsös hit vezérli, hogy hátha mégis jó irányba lehetne vinni az életüket. Mert az eset óta rosszabb lett minden.

Időközben el kellett adniuk a családi házat, beköltöztek Debrecen egyik lakótelepére egy apró panellakásba, mert a terápiák és az állandó utazás sokba kerülnek.

János minden nap holtfáradtan esik haza, ám első dolga, hogy leüljön a kisfiával játszani. Mint mondja: mindent megtesz a szeme fényéért, azt azonban nem tudja, hogy meddig lehet ezt bírni. Csak reménykednek.

Újra előveszem Kiss Lajos könyvét. A nélkülözés fogalmáról írja: „maga a szegény nép így határozza meg: az a szegény, aki beteg; aki egészséges, az nem szegény.”

Szegénység, munkanélküliség, hajléktalanság. Ma Magyarországon mindenki által ismert fogalmak, nap mint nap találkozhatunk a mindennapi megélhetésért küzdő emberekkel. Mióta kialakult a magántulajdon fogalma, léteznek szegények és gazdagok, de a rászorulókat mindig többen vannak, mint a jólétben élők. A segélyszervezetek elmondása szerint az utóbbi években Debrecenben is nőtt a legszűkebb rétegekhez tartozók aránya, mivel nemcsak a már ott lévők nem tudnak kilábalni siralmas helyzetükből, hanem évről évre mind többen csúsznak le a mélyszegénységbe. Megoldás máig nem született – és talán nincs is – a munkanélküliség és a hajléktalanság kiküszöbölésére, ezért a segélyszervezeteknek kiemelten kell foglalkozniuk ezekkel a csoportokkal. Persze nemcsak az állás hiánya lehet a szegénység oka; lesüllyedéshez vezethet egy betegség is, melynek következtében munkaképtelenné válik valaki.

– Egyes esetekben nincs más megoldás, mint a szociális támogatás, de a munkaképes emberek számára széles körű közmunkaprogrammal felvértezett szociálpolitika lenne a legjobb munkahelyteremtő módszer – utal a megoldás egyértelműségére Halász D. János, Debrecen oktatási és szociális ügyekért felelős alpolgármestere. A rendszerváltás után újra megjelent a szocializmusban elfedett munkanélküliség, amely elszegényedéshez, gyakran alkoholizmushoz és a családok szétszakadása miatt hajléktalansághoz vezetett. Ebből az állapotból nagyon nehéz visszatérni, nehéz megfizethető lakást találni, mivel a '90-es években az önkormányzati bérlakások nagy részét is privatizálták.

– Az Antall-kormány alatt 40 százalékra emelkedő infláció, majd a Bokros-csomag megszorításai rövid időn belül a középosztály leszakadásához vezettek. Ezt 1998 és 2002 között a polgári kormány állította meg jól kidolgozott, munkahelyteremtést szorgalmazó szociálpolitikával, és a minimálbér duplájára emelésével. Debrecenben 2000-ben 1100 embert foglalkoztatott az önkormányzat közmunkaprogramban 6–8 hónapig, a mai 30 napos, 300 ember munkáját igénylő programokkal szemben. Ezek a lehetőségek mutathattak kiutat korábban az elszegényedett, hátrányos helyzetű rétegek tagjainak, akik a közmunkaprogram segítségével elindulhattak felfelé a társadalmi integráció lépcsőjén – vázolja a helyzetet az alpolgármester.

A város vezetősége többféleképpen próbálja segíteni a rászorulókat. Ezek közé az

ellátások közé tartozik egyebek mellett a rendszeres szociális segély, az időskorúak járadéka, a gyermekélelmezési térítési díj-kedvezmény, a lakásfenntartási támogatás, a 70 évnél idősebbeknek járó ingyenes szemétszállítás, az adósságkezelési szolgáltatás és a temetési segély is. A jogosultságnak természetesen szigorú feltételei vannak, hogy valóban csak az vegye igénybe, akinek igazán szüksége van rá. A széles körű szociális ellátórendszerhez tartozik ezen kívül a tehetséges tanulók ösztöndíja, melyet évente tanulmányi eredménytől függően 20–100 tanuló kaphat, illetve a gyermeküdültetés, melyet több mint félezer rászoruló fiatal vehet igénybe évente.

– A rászorulókat között vannak olyanok is, akik nem fogadnak el ilyenfajta segítséget, nem járnak a támogatások után, mivel saját maguk szeretnék megadni gyermekeiknek, amire szükségük van. Őket a legnehezebb meggyőzni, hogy legalább a legnehezebb időszakban fogadják el a segítséget, de ők azok, akik ki is másznak a legmélyebb gödörből, és gyermekeikből rendes, tiszteltudó embereket nevelnek – osztja meg tapasztalatait Halász D. János.

Az alpolgármester a karitatív szervezetekhez hasonlóan arról beszélt, hogy a támogatást igénylők aránya az elmúlt évben két és félszeresére nőtt a korábbi évekhez képest, egyre többen kerülnek kilátástalan helyzetbe. – Többször volt már rá példa, hogy beteg emberek jöttek be hozzánk, akik nem tudták kiváltani a gyógyszereiket – rajtuk is segítünk, ha tudunk. A mai világban ez egyre gyakoribb probléma; ördögi kör ez, mivel, ha valaki szociálisan rászoruló, az egy idő után beteg lesz a nélkülözés miatt, a beteg pedig szociálisan rászorul majd a segítségre, mert nem tud dolgozni, pénzt keresni, így nem tudja megvenni a szükséges gyógyszereket – magyarázza a politikus.

A város kiemelten veszélyeztetett célcsoportként kezeli a gyermekeket, akik még nem képesek változtatni helyzetükön, az időseket, akik már nem tudnak változtatni körülményeiken, az olyan fogyatékkal élőket, akik betegségük miatt szorulnak rá a segítségre, és a hajléktalánokat, akiket ellátási szerződés keretében a ReFoMix Nonprofit Közhasznú Kft. lát el, mely 2002. január elsején kezdte meg működését Debrecenben.

– Feladataink között az egyéni hajléktalanok ellátása és az otthontalan családok elhelyezése szerepel. Számításaink szerint jelenleg 600–700 hajléktalan él a városban, akiknek fele az utcán, fele a hajléktalan-

ellátó intézményekben lakik. Ezenkívül sokan tanyákon dolgoznak lakhatásért és élelemért, illetve kórházban vannak betegségük miatt. A hajléktalanok egészségi állapota általában nagyon rossz, még a fiatalabbak között is magas a megbetegedések száma, amit jól példáz, hogy tavaly húszan hunytak el ellátottaink közül – mondja Szemerédy Zsolt, a ReFoMix nonprofit közhasznú kft. ügyvezetője.

A kft. hajléktalanellátó intézményeihez tartozik a két éjjeli menedékhely, a nappali melegedő, a két utcai szociális szolgálat, az átmeneti szálló, a hajléktalanok rehabilitációs intézménye és a két családok átmeneti otthona. – Tavaly 175 új ügyfelet regisztráltunk, 42 nőt és 133 férfit. Legmagasabb a 31–60 év közötti hajléktalanok száma, ők a fedél nélküliek több mint 80%-át teszik ki; magas az elváltak aránya is (57%).

A nappali melegedő szolgáltatásainak igénybevételéhez minden jelentkezőnek rendelkeznie kell hajléktalanigazolvánnyal, amellyel az esetleges fertőzéseket igyekeznek megakadályozni az üzemeltetők. A hajléktalanoknak szociális és jogi szolgáltatásokat is nyújt a ReFoMix, melyek közül a személyi igazolvány kiállítása a legkérsebb, mivel a hajléktalan lét gyakori velejárója a személyes okmányok elvesztése. A melegedőben a szolgáltatást igénybe vevőnek lehetősége van közösségi együttlétre, újságolvasásra, tévénézésre, étel melegítésére, elfogyasztására, italautomata használatára. A tisztálkodást, a személyes ruházat tisztítását, szárítását, illetve biztonságos megőrzését minden igénybe vevő számára garantálják, és plusz szolgáltatásként ingyenes fodrász is a hajléktalanok rendelkezésére áll.

Az utcai szociális munkát két szolgálat látja el, a Belvárosi Utcái Szociális Szolgálat, illetve a Nagyerdei Utcái Szociális Szolgálat. A találkozások alkalmával esetenként gyógyszerrel, takaróval, ISO-fóliával, illetve hideg élelemmel látják el a rászorulókat.

A két éjjeli menedékhely az éjszakai szállásnyújtás mellett biztosítja az alapvető szolgáltatásokat is. Az átmeneti szállás 13 garzonlakásban nyújt ideiglenes elhelyezést (maximum két évig) a hajléktalan embereknek, főként házaspároknak, élet társi kapcsolatban élőknek. Az itt élő lakók halmozottan hátrányos helyzetűek, 5%-uk testi fogyatékos vagy értelmi sérült. Az intézményben lakókat kérés esetén folyamatosan ellátják ruhaneművel, bútorzattal, élelemmel, gyógyszerekkel, tisztálkodási és tisztítószerekkel. A hajléktalanok re-

habilitációs intézménye azoknak az aktív korú, egészségi, pszichés és szociális állapotukban visszafordítható módon károsodott személyeknek az elhelyezését szolgálja, akik önként és tevékenyen részt vesznek a számukra szervezett komplex, átfogó rehabilitációs folyamatban. A legfőbb cél az igénybe vevő munkavégzési képességeinek helyreállítása, lakhatásának megoldása. Az itt lakók már elkezdték a társadalomba való visszailleszkedést. Általában van jövedelmük és önellátóak, csak lakásuk nincs. Ebben az átmeneti időszakban segít az intézmény. A munkába való visszatérés (főként alkalmi munkavállalás és fekete-munka) a hajléktalanok 15–20 százalékánál figyelhető meg, ebben nagy szerepet játszik a rehabilitáció. Az utcára jellemzően azok térnek vissza, akik alkalmazkodóképességük hiánya vagy a realitásérzékük elvesztése okán hagyják el az intézményt – fejt ki az ügyvezető.

A „Fecske” és „Fészek” családok átmeneti otthona létbizonytalanságba sodródott családok számára nyújt elhelyezést problémáik rendezéséig. A teljes körű ellátás mellett pszichológiai, jogi, szociális és mentálhigiénés segítséget nyújtanak a bekerülő családok számára. 2007-ben az otthon kihasználtsága 100%-on felüli volt. A bentlakók munkához való viszonyára jellemző, hogy egy részük próbál munkahelyet keresni, de több esetben előfordul a passzív munkakereső is, aki visszautasítja a foglalkoztatásszervező által felajánlott munkalehetőséget. Alacsony iskolai végzettségükből adódóan a lakók rosszul fizetett, bizonytalan időtartamú közmunkaprogramokban való részvétellel és idenymunka végzésével tartják el családjukat. Kevesen állják meg helyüket önállóan és folyamatosan a munkaerőpiacon, sokan a feketegazdaság áldozataivá válnak.

A hajléktalanok egy kis csoportjának ad elfoglaltságot és némi bevételt a Flaszter újság árusítása. Debrecenben ezt 5–10 ember végzi, munkájukat folyamatosan ellenőrzik. Egyes esetekben az újságért kapott bevétel az illető napi megélhetését nyújtja, más esetben viszont hosszú távú előrelépést is ad a kliens számára – hangsúlyozza Szemerédy Zsolt.

A cég intenzív adományszervezési munkát végez, ennek része a jótékonysági aukció és a Magyar Élelmiszerbank Egyesülettel való folyamatos kapcsolattartás. A legtöbb adományt ruha formájában kapjuk, más típusú adomány nagyon kevés érkezik.

– Magyarországon sajnos nincs kultúrája az adományozásnak, a cégek is főként

reklámozási céllal ajánlanak fel termékeket, és az egy százalékok is főként a nagy segítségnyújtó szervezetekhez érkeznek, ezek azonban gyakran segítenek minket.

Szemerédy Zsolt eddigi tapasztalatai alapján a hajléktalankérdést indulatkorbácsoló témának tartja, melyben a lakosság teljes mértékben megosztott. Ezzel az állítással Figeczki Tamás, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet debreceni szociális központjának vezetője is egyetért, aki ugyancsak tapasztalta a lakosságnak a hajléktalanokhoz való különböző viszonyulását. – Minden embernek más és más a szociális érzékenysége: egyesek ételt adnak a kukázónak, mert megsajnálják, mások pedig a környéken sem szeretnék látni többé a szakadt ruhás koldusokat. Megoszlik a megítélése annak is, hogy jó-e egy lépcsőházba némi munkáért befogadni egy hajléktalant, mert igaz, hogy nem fagy meg, de ezzel a jó szándék ellenére csak erősítik a hajléktalanlétet. A megoldás a lakhatás megteremtése lenne, mivel a hajléktalanok legnagyobb problémája a lakás hiánya. Ma minimális a rászorulóknak bérbe adható lakások száma, mivel a lakások nagy része magántulajdonban van. Olcsó, alacsony komfortfokozatú lakásokra lenne szükség, hogy megszűnjön a hajléktalanprobléma, ehhez azonban sok pénz kellene – osztja meg véleményét Figeczki Tamás.

Mivel sokaknak nem adatik meg az otthon melege vagy a mindennapi betevő, nagy szükség van a segítségnyújtó szervezetek adománygyűjtésére. Ez a feladat már szakmának tekinthető, mivel nemcsak a támogatókat kell meggyőzni, hanem el kell készíteni az adakozásra motiváló reklámfilmeket, megnyerni híres reklámarcokat, s ez összességében véve nagy feladat. Az adománygyűjtés kulcseleme a bizalom; ha ezt egy szervezet tartósan megszerzi, támogatottsága is hosszú távra biztosítva van – fejti ki a központ vezetője. A beérkező lakossági felajánlások Debrecenben főként ruha és bútor formájában érkeznek, de a nagyobb cégek is gyakran juttatnak a szavatosság lejáratát határidejéhez közel álló termékeket, melyeket gyorsan a rászorulókhöz kell juttatni; ehhez gyakran más szervezetek segítségével is szükséges. Az adományok közé sorolható a vám- és pénzügyőrség által lefoglalt ruhanemű, ezt karitatív szervezetek közreműködésével osztják ki.

A legjobban hasznosítható adomány mégis a pénz, amit csekken vagy a személyi jövedelemadó egy százalékának a felajánlásával lehet a szervezetekhez eljuttatni. A pénzbeli támogatás azért jó a segély-

szervezeteknek, mert nem olyan konkrét, mint a tárgyi adományok. – Pénzből például kiválthatjuk egy rászoruló gyógyszerét. Ezt nem helyettesíthetjük ruhával vagy tartós élelmiszerral. A számlaszámra befizetett pénzt minden esetben arra a célra használják fel, amelyet a felajánló megnevez. Ezt minden évben könyvvizsgálók ellenőrzik, az éves jelentés segítségével, mely tartalmazza a tárgyévi tevékenységet és a pénzügyi beszámolót; ezt minden karitatív szervezetnek el kell készítenie és nyilvánosságra kell hoznia – hangsúlyozza Figeczki Tamás.

A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet debreceni szociális központja nappali melegedővel és utcai szociális szolgálattal próbálja segíteni a rászorulókat, egyebek mellett étkezést, tisztálkodást, mosást, jogi és szociális tanácsadást nyújtva számukra. A központvezető elmondása szerint a hajléktalanok száma az utóbbi időben növekedett, több új hajléktalan is megjelent Debrecenben; ennek egyik oka az, hogy hajléktalan-ellátó rendszer csak a nagyvárosokban van, így a fedél nélkül maradt emberek a kisebb településekről is Debrecenbe vándorolnak, főként a téli, hideg időszakban.

– Egyre többen élnek a hajléktalanság határán, 3–4 éve folyamatos romlás figyelhető meg az életkörülményekben, mélyül a nyomor, egyre többen keresik fel a Máltai Szeretetszolgálat debreceni kirendeltségét, egyre kilátástalanabb helyzetben – mutat rá a szegénység és a nyomor terjedésére Fodor András. A szeretetszolgálat Észak-Alföld régiós központjának vezetője gettósodó állapotokról számolt be, ez a jelenség ma már Debrecen belvárosában is megfigyelhető. Egyre több család csúszott le olyan mértékben a társadalmi ranglétrán, hogy nem látnak kiutat. Ezekben az emberekben próbálnak segíteni az Erzsébet utcai krízisirodában, akár mindennapi gondok megoldásában élelemmel vagy ruhaadománnyal. Ezenkívül jogi és egészségügyi szolgáltatást is igénybe vehetnek a központba érkező rászorulóknak, s lakhatási problémák és közüzemi számlák kifizetésében is próbálnak segíteni a központ munkatársai, hogy ne kerüljön utcára a család.

– A legtöbben az alkoholprobléma vagy a munka elvesztése miatt csúsznak le a nyomor olyan szintjére, hogy a családnak nincs más jövedelme a gyerekek után járó támogatáson kívül. Ez gyakran még az ételre is kevés, ezért olyan fontos a gyermekétkeztetési tevékenységünk; ennek során olyan gyerekeknek adunk ételt, akiknek – az iskolák tájékoztatása alapján – nincs

megoldva a hétvégi étkezésük. Debrecenben 120–150 gyereket étkeztetünk hétvégenként; ők annyira hálásak, hogy felnőve legtöbbjük visszajön hozzánk, és önkéntesként segíti a munkánkat – szól a karitatív munka gyümölcsének beéréséről Fodor András.

A Máltai Szeretetszolgálat debreceni kirendeltsége a lakótelepi fiatalok bandákba verődésének megakadályozását is feladatának tekinti. A fiatalkori bűnözést az úgynevezett máltai játszótér programmal próbálják megakadályozni, mely lehetőséget ad a játékra, játszóházi programokkal. – A Lehel utcai máltai játszótér és játszóház dolgozói kézműves foglalkozásokkal, társasjátékokkal várják a gyerekeket, de a fiatalok gyakran születésnap bulijukat is ott rendezik meg – utal a kezdeményezés hasznosságára a régióvezető.

A Máltai Szeretetszolgálat munkatársai, önkéntesei a rászoruló gyerekeknek kézműves nyári táborokban próbálják megadni azt, amit addig legtöbbször nem élhettek át: a gondtalan nyaralást. A Magyar Vöröskereszt debreceni területi szervezetének vezetője is fontosnak tartja ezeket az alkalmakat, melyeken a szervezet szociálisan rászoruló, egészségkárosodott gyermekeknek biztosít ingyenes üdülést, ellátást, játékokat, ruhasegélyt és hasznos programokat.

Serfőzőné Bencsik Margit területi vezető szerint az olyan természetbeni adományok a legértékesebbek számukra, mint a tartós élelmiszer és a ruhanemű, amit rögtön át is adhatnak a rászorulóknak. A lakossági adományok mellett azonban nagyobb cégek segítségére is szükségük van; ezeket nekik kell megkeresniük és meggyőzniük a cél fontosságáról. – Az adakozási kedv meglátásom szerint a rászorulóknak számának növekedésével csökken. Aki megtehetné, hogy ad a sajátjából (gyakran feleslegéből), az gyakran még felkérésre sem teszi ezt meg. Az adakozás legnagyobb részben az olyan középszinten élőkre, illetve kisnyugdíjasokra jellemző, akik már megtapasztalták a nélkülözést. Ennek egyik oka lehet, hogy manapság kevesen vannak, akik együtt éreznek a rászorulókkal, nem akarják beleélni magukat mások szomorú helyzetébe, inkább a tagadást választják. Legtöbbször azzal hárítják el az adományozásra való felkérést, hogy a szegények önhibájukból kerültek ebbe a helyzetbe. Gyakran tapasztalok közömbösséget, a rászorulóknak iránti bizalmatlanságot – utal a társadalmi megértés hiányára a területi vezető.

A szervezet már évek óta vezet rászorultsági listát, melyen a célcsoportba

tartozó nagycsaládos, gyermekét egyedül nevelő szülő vagy egyedül élő kisnyugdíjas elérhetőségével együtt szerepelnek a nélkülözött javak. Ez a lista teszi lehetővé, hogy ne kelljen egy-egy adomány felajánlása után keresni, kell-e valakinek például egy szekrény vagy egy ágy; a leírtak alapján rögtön oda tudják szállítani, ahol arra a legnagyobb szükség van.

– Abban a pillanatban, ahogy valaki betoppan hozzánk, általában nem tudunk segíteni, de belátható időn belül igyekszünk hozzájuttatni a legfontosabb dolgokhoz: ruhához és tartós élelmiszerhez. Az igazi rászorulóknak azonban nem mindig jönnek be hozzánk, őket fel kell keresni és meggyőzni, hogy fogadják el a segítséget. Egyes esetekben még a rábeszélés sem segít, mivel annyira szégyellik a nyomort, hogy inkább kérnek, ne menjünk többé hozzájuk. Nagyon nehéz a hajléktalanok ételmezése is, mivel nekik a legtöbb esetben nem adhatunk például háromnál több konzervet, mert ahelyett, hogy megennék, eladják sorstársaiknak – ismerteti a tapasztalatokat Serfőzőné Bencsik Margit.

A rászorultsági listából az is kiderült, hogy az utóbbi években nőtt a Debrecenben élő szegények száma; ott vannak köztük a régiek is, ám minden évben egyre több új taggal bővül az a csapat, amelybe senki sem szeretne tartozni: a mélyszegénységben és az utcán élők csoportja. Ez a több forrásból is megerősített tény elindítója kellené, hogy legyen egy folyamatnak, melynek eredményeképpen új esélyek teremtésével javítanának a – nem csak a cívisvárosban található – szegények, hajléktalanok kilátástalan helyzetén. Erre azért is szükség lenne, mert – mint azt Halász D. János alpolgármestertől megtudtuk – egy hajléktalan egyhavi ellátása felér egy minimálbérrel. Megoldásnak lennie kell, ha nem is teljesnek, de legalább részlegesnek; ennek egyik része lehet a lakhatás lehetővé tétele, de ami ennél is fontosabb, az a munkahelyteremtés, akár közmunkák segítségével is. A mindenki által ismert mondat, hogy „a munka nemesít”, ebben a helyzetben is igaz, mert annak is új esélyt, önbizalmat, megbecsülést és megélhetési alapot nyújthat, aki már rég nem látja a fényt az alagút végén. A folyamat első lépéseként azonban a szegénységet az érintett önhibájának tartó tagadást kell megszüntetni, hogy legalább megfogalmazódjon a tenni akarás vágya, hisz a 21. században elvárhatná az ember, hogy ha nem is a 90-es évek filmjeinek ultramodern világa válik valóra, de legalább mindenki tisztességgel megélhessen.

Nagyerdő-viták

A Nagyerdő – Szabó Lőrinc számára még „élő keret”, ahol „a terep maga súgta az eseményeket” – az utóbbi években már éles közéleti viták tárgya, ellentétes városkonceptiók ütközési terepe. Egyesek szerint fejleszteni kell a turizmus érdekében – építő beruházásokkal, szállodatelepítésekkel –, mások szerint meg kell őrizni a természeti környezetet, és megállítani az építkezések okozta pusztulást; ismét mások azt mondják, angolparkot kell kialakítani a debreceniek körében is nagy népszerűségnek örvendő Parkerdőből. A témában három helyi illetékessel beszélgettünk: Karácsonyi Györggyel, a *Debreceni Városvédő és -szépítő Egyesület* elnökével, Gondola Zsolt Zoárddal, a *Civil Fórum Debrecen Egyesület* elnökével és D. Kovács Zoltánnal, a városháza kommunikációs tanácsnokával, akinek képviselőként a Nagyerdő területére esik a körzete.

Elsőként a városvédők szempontjait képviselő **Karácsonyi Györgyöt** kérdeztük.

- *Mit gondol a Nagyerdő megmentéséért indított kezdeményezésekről, a városvédők szerint mit lehet tenni a város tüdejének megőrzéséért?*

A Nagyerdő megtartása már évtizedek óta gondja a városnak, mivel ritka az olyan központi kezdeményezés, amely az általános lakossági érdekeket és a természetvédelmi törekvéseket haszonérdekeltség nélkül venné figyelembe. Voltak ugyan a városban civil kezdeményezések a terület védelméért, mint például pár éve, 2004 októberében a *Hozományunk, a Nagyerdő* című konferencia, melynek az volt a célja, hogy a város vezetői egyeztessenek a fejlesztés és a természetvédelem lehetőségeiről a Nagyerdőért tevékenykedő vállalkozásokkal, civil szervezetekkel. A tanácskozáson megfogalmazódott, hogy tovább már nem csökkenthető a Nagyerdő területe, így olyan szabályokat kell hozni védelmé érdekében, amelyeket nem lehet áthágni. Egy másik, országos hatósugarú környezetvédő kezdeményezés a *Civil összefogás az élőhetőbb életért és környezetért* nevet viselte,

melyhez 2005 februárjában a *Debreceni Városvédő és -szépítő Egyesület* is csatlakozott régióink másik hat környezetvédő egyesületével karöltve. Ez a civil kerekasztal a legégetőbb környezeti problémák közé sorolta a Nagyerdő megvédését, s irányelveiben már akkor megfogalmazta, hogy a Nagyerdő és a Parkerdő területén bármilyen beruházás csak a környezeti és emberi minőség elsődleges figyelembevételével történhet, és mindenkor elsőbbséget kell élvezniük a természetvédelmi szempontoknak. Az erdő értékeinek rendbehozatala és bármiféle hasznosítása csak egységes, körültekintő környezeti hatásvizsgálat eredményeként tervezhető tovább. Ezek a célkitűzések megfogalmazzák mindazt, ami a területtel kapcsolatban a legfontosabb a városvédők számára: a Nagyerdő védelméért. A beépítések ellen sajnos csak annyit tehetünk, hogy törvényes keretek között tiltakozunk ellenük.

- *Hogy gondolkodik a fejlesztésekről, van-e rájuk szükség, vagy teljesen elítéli, és károsnak tartja őket?*

A Nagyerdőt nem fejleszteni kell, hanem megvédeni. A Nagyerdő-fejlesztés fedőnév csak, s nem más, mint építkezni a Nagyerdő területén az erdő fáinak, növényzetének, élő felületének rovására! Pedig a terület fejlesztése a szó nemes értelmében

az jelentené, hogy a Parkerdő-rész szépen gondozott parkká válik, a Nagyerdő többi része pedig megmarad szervesen működő erdőnek, amelyben a fák, az aljnövényzet és az állatok háborítatlanul élhetnek. Ilyen fejlesztést jelenthetne például az erdőtelepítés, a cél tudatos vízgazdálkodás: a talajvízszint megemlése a kocsányos tölgyek megőrzése érdekében. Ráadásul Debrecennek még mindig nincs átfogó és hosszú távú természetvédelmi fejlesztési terve, pedig a Nagyerdő esetében erre mindenképp szükség lenne. Az erdőt ritkító és fojtogató, fejlesztésnek nevezett lakóparképítések, fürdőfejlesztések sarkalatos pontjai ennek a kérdésnek, mivel a már meglévő épületek közvetve és közvetlenül pusztítják a természeti környezetet. Veszélyes az erdőre

természetvédelmi fejlesztési terve, pedig a Nagyerdő esetében erre mindenképp szükség lenne. Az erdőt ritkító és fojtogató, fejlesztésnek nevezett lakóparképítések, fürdőfejlesztések sarkalatos pontjai ennek a kérdésnek, mivel a már meglévő épületek közvetve és közvetlenül pusztítják a természeti környezetet. Veszélyes az erdőre

emellett a pallagi városrész is, mivel kezdi kinőni magát, és ezzel együtt a Pallagi út terhelése is tűrhetlenné vált. Mindenképp át kell gondolni a természetvédelmi területet szennyező szakasz tehermentesítését, és az útszakaszt minél hamarabb le kell zárni az átmenő forgalom elől. Véleményem szerint a fürdő területének növelése sem szolgálja a Nagyerdő érdekét, mivel a kihasználatlan élményfürdő megépítésével elvettek egy nagy részt a fürdő területéből, s ezt a Parkerdő rovására akarják viszapótolni.

Gyakran mondják, hogy a városvédők a fejlesztések ellen vannak és anyagi érdekeket sértenek, de a fejlődésnek nem azt a gyakorlatot kellene jelentenie, amit városunk követ, vagyis az állandó beépítéseket, amelyeknek következtében az emberek fátlan, zsúfolt városrészekbe kényszerülnek. A belváros természeti területei már elpusztultak, nem szabad hagyni, hogy a Nagyerdő is erre a sorsra jusson. A Parkerdő fejlesztését fontosnak tartom, akár annak árán is, hogy azt egy gazdasági társaság gondozná és éjszakánként bezárná, mivel erre a területre hosszú távon van szüksége a városlakóknak, azért is, hogy jó levegőt termeljen számukra, hogy sétálhassanak benne, ha ki akarnak szabadulni a belvárosból.

■ *Melyek azok a területek az erdőn belül, amelyek kiemelt védelemre szorulnak?*

Ide sorolnám a tanösvényeket és a botanikus kertet is, ezek védelme létfontosságú. A botanikus kert például a Debreceni Egyetem új Élettani Központjának tervezésekor került veszélybe, ugyanis a tömböt rá akarták építeni a védett s az egyetemisták által is kedvelt kert egy részére. Ezt az elképzelést szerencsére elvetették, és nem „zargatták” a területet. Most viszont hasonló veszély fenyegeti a Nagyerdei Stadion körüli fákat, ha ugyanis ott épülne meg a mait helyettesítő új sportlétesítmény, újabb terület kellene elvenni az erdőtől. Az új stadion itt nem kaphat helyet, de a régi telepet jobban ki kellene használni, teret engedve a tömegsportoknak, illetve nagy világversenyek atlétikai edzőpályája is lehetne a szebb korokat is megélt Nagyerdei Stadion.

■ *Ön szerint mit lehet tenni, hogy 15–20 év múlva is legyen Nagyerdő, és akár nőjön is a területe?*

Elsőször is a legkisebb telkeket sem szabad beépíteni. Teret kell engedni a zöld felületeknek, és egy környezetvédelmi fejleszté-

si koncepció jegyében az elérhető jövő szempontjait kell szem előtt tartani. Minden letarolt területet újra kell fásítani, ugyanis ahhoz, hogy ott megint erdő legyen, akár 80–100 év is szükséges. Az erdőt pusztító „fejlesztések” helyett növelni kellene a zöld felületeket, illetve visszahódítani a pusztulásnak indult területeket. Mindig megbosszulja magát, ha a szétszabdalással „megfojtjuk” az egyes erdőrészeket, minél kisebb ugyanis egy erdőterület, annál biztosabb, hogy pusztulás lesz a sorsa. A debreceni lakosok közvetlen érdeke, hogy a Nagyerdő elsősorban pihenőterület legyen, jobb levegőt is biztosítva a városnak. A beruházóknak viszont az a közvetlen érdekük, hogy odavonzzák a turistákat. A területen megvalósuló fejlesztéseket nem szabad kizárólagosan alárendelni a haszonszerzésnek, ennél fontosabb, hogy a város lakosságának – és egyúttal az ide érkező vendégeknek is – pihenésre, kikapcsolódásra alkalmas teret nyújtson a Nagyerdő.

Második beszélgetőtársunk **Gondola Zsolt**.

■ *A Nagyerdő és annak a lakosság által kedvelt, Parkerdőnek nevezett területe évek óta ugyanabban az állapotban van, el van hanyagolva az ország gondozott angolparkjaihoz képest. Mit lehetne ez ellen tenni?*

A Civil Fórum Debrecen Egyesület már a választásokra készülve hangsúlyozta programjában a Nagyerdő fontosságát. A város legnagyobb „bűne” ebben a tekintetben, hogy még mindig nem szerezte meg a Nagyerdő tulajdoni vagy kezelői jogát – annak ellenére, hogy a terület Debrecen olyan jelképei közé tartozik, mint a Nagytemplom, a Református Kollégium vagy az Arany Bika Szálló. Amíg ezek az épületek rendületlenül képviselhetik és megjelenítik a város szellemiségét, addig a Nagyerdő – melyhez rengeteg szállal kapcsolódik a város történelme – lassan elenyészik és ambivalens képet mutat. Naponta sétálok ott és látom az áldatlan állapotokat, de a fejlődést is. Véleményem szerint, nem megnyugtató, ahogy a jelenlegi kezelő bánik a területtel. A vállalat erdőgazdálkodást folytat, annak ellenére, hogy ez a terület másfajta bánásmódot igényelne. Nem egyszerűen fagallyazást vagy az aljnövényzet kezelését, hanem értékmentést, értékteremtést. A város sem igazán mutat jó példát az épített környezet kialakításával vagy annak engedélyezésével. Elsődlegesnek tartanám, hogy az önkormányzat legalább a terület kezelői

jogát szerezze meg, annak érdekében, hogy komplex tervek készülhessenek az épített és a természeti környezet összhangjának biztosítására.

- *Ön hogyan képzelné el tovább a terület igazgatását, fejlesztését, ha a város megszerezné a Nagyerdő kezelői jogát? Hogyan kellene jobbá tenni, s mi az, amin változtatni kellene?*

Az városvezetés eddigi tevékenységét látva nem lehetek optimista, ezért jó lenne, ha egy civil kuratórium kezelné a területet, főként a Parkerdőt. Amennyiben a város költ a terület fejlesztésére, az értékek megőrzésére, úgy a pénz felhasználását kizárólag szakmai kérdésként kellene felfogni. A komplex kezeléshez egy minden szempontból hozzáértő testületet kell létrehozni, a szakmai, a politikai és a civil szervezetek bevonásával; ebben erdészek, politikusok, környezetvédők, városvédők, művészek stb. együtt dönthetnének minden ügyről. A város például csak részlegesen javította a Nagyerdő melletti területek

(járdák, parkolók) állapotát. Tűrhetetlen az a sártenger, amely egy-egy esőzés után kialakul például a temető melletti erdőreszen vagy a Nagyerdei körút egyes területein. Meg lehetne oldani, hogy az erdő valóban kulturált, szegélyezett park legyen, gyakran látogatott részei inkább egy gondozott angolkertre hasonlítsanak. Elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a Parkerdő területét a megőrzés céljából zárt kertté tegyék, „műves” kerítéssel elkerítve, amelyet nyitnának-zárnának, és megoldanak világítását is. Ezenkívül javítani kellene a Nagyerdő közbiztonságán, hisz köztudomású – s ez több, mint szomorú –, hogy a Parkerdőn éjszaka nem ajánlatos az átjárás. Mindezek biztosíthatnák az erdő kulturált miliójét. A terület gondozása nem is csak az idegenforgalom miatt fontos, hanem a debreceniek érdekében is, hisz ők is szívesen látogatnak oda. Azonban a jelenlegi infrastruktúra nem a pihenés és kikapcsolódás iránti igényt szolgálja; ezen a téren balkáni állapotok uralkodnak.

- *Mit gondol a Nagyerdő-közei beépítésekről, amelyeknek száma, területe az utóbbi időkből megnőtt?*

A beépítéseket minden esetben egyedileg kell vizsgálni. Nem lehet azt mondani, csak rombolnak az épületek felépítésével, vagy hogy az összes építkezés szükségtelen lenne. Az élményfürdő beépítése például természetesen illeszkedett a fürdő területéhez. Ugyanilyen természetes módon vált egygyé környezetével a Debreceni Egyetem nemrég felépült Élettani Központja, amelyet nagyon szépen „rávezettek” a Parkerdő eme részére. Viszont a jelenlegi városvezetés több olyan intézkedést is tett, mellyel kárt okozott az erdőnek. Gondolok itt a Szoták-villa esetére, mely nagy zöldfelületet vont el a Parkerdőből. De a Kartács utca – épp az erdő melletti szakasz – több emeletes épületekkel való beépítése, az Egyetem melletti „nagy fa” kivágása is ilyen. Ott van továbbá a szabadtéri színpad, amelynek állapota katasztrofális, pedig a Parkerdő közepén áll, bekerítve. Gyakorlatilag egy romhalmaz, ahelyett, hogy „közösségi térként szolgálna, vagy ott lenne az erdő infrastrukturális központja. Ezek alapján úgy tűnik, mintha a város vezetése nem olyan szemmel tekintene a Nagy-

erdőre, mint különleges lokális értékre, hanem mint egy átlagos ingatlanra. Ezekről az esetektől függetlenül reményt keltő, hogy újabb szállodák épülnek; ennek következtében kezd a Nagyerdő egy része idegenforgalmi szempontból szolgáltató jellegré válni. Ezt azért lehet az erdő javára fordítani, mert így többet lehet az őket építtető, működtető gazdasági társaságoktól elvárni, hogy környezetük rendbetételével járuljanak hozzá az erdő fejlesztéséhez. Ám az egyetemek közelsége miatt a fiatalok is egyre többet használják a Parkerdőt, ezért biztonságossá és tisztává tenni alapkövetelmény. Ezzel nemcsak a Nagyerdőnek, hanem a város jó hírének is tartozunk.

- *Mi lenne az az optimális állapot a Nagyerdőt tekintve, melyet húsz év múlva el tud képzelni?*

Belátható időn belül meg kell alkotni azt a jövőképet, amely lendületet adhat és összefogást eredményezhet a Nagyerdő fejlesztése ügyében. Fontos, hogy ez az elképzelés és a megvalósítás mindannyiunké legyen, ezért hiszek egy civil kuratóri-

um létrehozásának eredményességében. A debrecenieknek egyre növekvő – s tegyük hozzá, jogos – igénye, hogy elérhető közelségben legyen zöld övezet, ahová kijárhatnak. Ez napjainkban már nemcsak a majálisokra korlátozódik, hanem hétvégén is sokan látogatják a Parkerdőt. Az ő elvárásaihoz kell igazítani a fejlesztéseket, amelyek sajnos ma még nem tapasztalhatóak. Ha, mondjuk, húszéves távlatban gondolkodunk, nem szégyen más városok angolkertjeit példának tekinteni. De ehhez először a köztisztaságot, a közbiztonságot, valamint a természeti és épített környezet fejlesztésének összhangját kell megteremteni. Ha ezeket a város húsz éven belül meg tudja valósítani, akkor olyan egyedülálló parkrendszere lesz, amilyen sehol máshol nincs. A klasszikus angolkert ugyanis minden oldalról be van építve, s ez a Nagyerdőre nem igaz. Debrecennek az a specialitása, hogy a Simonyi út mintegy ékszerűen megnyitja a Nagyerdőt, és a Parkerdő több helyen is kapcsolódik a klasszikus erdőhöz. Ennek a zöldövezeti rendszernek a megtartása mindenképpen fontos cél, ezért az erdő közötti sávok beépítését nem lehet megengedni. Ahhoz, hogy húsz év múlva a debreceniek a Nagyerdő állapotát megfelelőnek ítéeljék, ma kell érte tennünk. A Nagyerdővel kapcsolatos tetteink egyszeri és megismételhetetlen lépések, ha itt valami történik, azt unokáink is látni fogják, így nem szabad, hogy a napi politikának rendelődjön alá a fejlesztés.

A városháza kommunikációs tanácsnokaként **D. Kovács Zoltán** a harmadik beszélgetőtársunk.

■ *Mit gondol arról, hogy egyes vélemények szerint a fejlesztések következtében pusztul a Nagyerdő, csökken a városban a zöld terület?*

Erősen túlzónak érzem ezt az állítást. Mint mindennek, a fejlesztéseknek is ára van. Átmenetileg lehet, hogy sérülnek olyan értékek, amelyeket az emberek szentnek és sérthetetlennek tartanak, de ez nem jelenti azt, hogy utána ne tudnánk helyreállítani, illetve magasabb szinten biztosítani azt az állapotot, amely az erdő és az azt látogató emberek számára egyaránt jó.

■ *Milyen fejlesztésekre lenne szükség a Nagyerdő területén?*

A 18. században telepített Nagyerdő később kialakított parkerdei része eredetileg

ligetes parkerdő volt. Az az állapot, amit az erdő most mutat, nem is igen hasonlít ahhoz, ahogy eredetileg elképzelték. Az erdőnek ez a részben elvadult formája az elmúlt évtizedek során alakult ki. A jövőbeni elképzések az eredeti állapot felé mutatnak, egy ligetes Parkerdő irányába. Évtizedek óta húzódik e kérdés megoldása. A Nagyerdőhöz hozzányúlani ugyanis nehéz feladat. Számos, részben egymásnak ellentmondó elképzelés fogalmazódott meg az elmúlt években, emellett a parkerdei rész helyi védettség alatt áll, a Nagyerdő többi része pedig természetvédelmi terület. Ezeknek megvannak a maguk szabályai, amelyek behatárolják, hogy mit lehet tenni és mit nem. Emellett nyilvánvaló: a város erőforrásai egyre kevésbé alkalmasak arra, hogy az éves fenntartási költségekből fejleszteni lehessen. A Parkerdő állagmegóvására, takarítására, a fenntartási munkálatokra az önkormányzat majdnem tízmillió forintot költ évente – ám ez az összeg láthatóan még az állapotfenntartásra sem teljesen elegendő.

Az erdő átalakításával, fenntartásával kapcsolatban felmerül egy komoly éghajlati probléma is. Az utóbbi évek csapadékszegény időjárása következtében csökken a talajvízszint, az eredetileg telepített tölgyerdő egyre rosszabb állapotba kerül, illetve területén előregednek a fák. A tölgyek pótlása csak részben sikeres, illetve sokszor más kultúrákat telepítenek, mert azok jobban bírják a mai viszonyokat. Az éghajlati adottságokon természetesen nem tudunk változtatni, a Nagyerdő vizellátását megoldani hivatott hosszútávú elképzelések pedig – a Civaqua program például – több mint tízmilliárd forintba kerülnének. Ez olyan nagyságrendű kiadásokat jelentene, melyek előteremtésére még az ország európai uniós tagsága után sincs a közeljövőben komoly remény.

■ *A Krúdy étterem egy ideje a figyelem középpontjába került, mivel az eredeti elképzeléssel szemben – azzal, hogy csak az alapfalakon belüli területet kapja meg az új tulajdonos, s változatlan formában hagyva az épületet – területet vett el a Nagyerdőtől, például a parkoló és a külső terasz kialakításával.*

A villa környezetét a várossal kötött szerződésben rögzített feltételek szerint kezeli a tulajdonos, illetve a még nem véglegesített kérdések maradéka is hamarosan elrendeződik. Magánvéleményem is az, hogy, ami ott történt, az inkább jót tett

az erdőnek – leszámítva az autóforgalmat, melynek megoldásán, természetesen, dolgozunk –, mert minden ellenkező állítással szemben rendezettebb lett a környék. Az épület eredeti állapotban való helyreállítása annak állapota, illetve eredeti kialakítása miatt nem volt megvalósítható. Az új épülettel, valamint a villasor folyamatban lévő rekonstrukciójával olyan értékes terület jön majd létre, mely akár példamutató is lehet a Nagyerdő állapotának rendezése számára.

■ *A szállodaépítések és a fürdőfejlesztés következtében nem veszíti-e el a Parkerdő évszázados közterület jellegét, ahelyett, hogy a város lakosságát szolgálná?*

Azok a lépések, melyek látszólag a városba érkező látogatók érdekében valósulnak meg, meggyőződésem szerint a debreceniek érdekeit is maximálisan szolgálják. Debrecennel szemben komoly turisztikai-szolgáltatási elvárások fogalmazódnak meg – így például a Divinus Hotel megépítése is valós igények eredménye. A Nagyerdő adottságait a város más részei nem tudják biztosítani, azzal – tudatosan és körültekintően – gazdálkodni kell. A strandfürdő tervezett rekonstrukciója és a szálláskapacitás növelése is az erdő és a debreceni polgárok javát is szolgálja, mivel pályázati, illetve magánforrások bevonásával a környezeti állapotok rendezését is segíti. A megvalósuló létesítmények pedig mindenki előtt nyitva állnak majd. Nemcsak az idelátogatók töltik szívesen idejüket az erdőben, hanem a debreceniek is, akik sok szempontból joggal kifogásolják, hogy milyen állapotban van a terület. Ezen csak lépésről lépésre lehet változtatni, és a város anyagi erőforrásait valamilyen módon ki kell egészíteni. Az éves fenntartáson túl bármilyen komolyabb, a komplett rekonstrukció irányába mutató lépés milliárdos tételeket jelentene, a város költségvetése ezzel a kihívással jelenleg nem tud megbirkózni.

■ *Mi a véleménye a Parkerdő bekerítését szorgalmazó elképzelésekről?*

A Nagyerdő védelmének ez az egyik lehetséges formája. A vandálok rombolását, a graffitizést nagy valószínűséggel csak így

lehet megakadályozni. Olyan közparkként üzemelhetne ezáltal a Parkerdő, mint Nyugat-Európa sötétedésig nyitva tartó közparkjai. Azt is figyelembe kell azonban venni, hogy az erdővel kapcsolatos bármilyen lépést csak úgy szabad megtenni, ha azzal hosszú távon tudjuk biztosítani a park működését – egyébként komoly összegeket dobhatunk ki az ablakon. Ugyanez érvényes például a szabadtéri színpadra is. Csak olyan elképzelést szabad felkarolni, amely hosszú távon is megnyugtató válaszokat ad, mert a város költségvetését – mindannyiunk pénztárcáját – nemigen lehet tovább terhelni.

■ *Milyennek kellene lennie 15–20 év múlva a Nagyerdőnek az Ön elképzelése szerint?*

A Parkerdőnek véleményem szerint 15–20 év múlva is azt a funkciót kell betöltenie, amit ma: a szabadidő kulturált eltöltésére alkalmas helynek kellene lennie mind a debreceniek, mind az ide látogatók számára. A város átalakulásával párhuzamosan azonban részben változik a Parkerdő funkciója is. Az erdő sorsáért aggódó hangok, a környezetvédelmet mindenek elé helyezők véleménye mellett azt is figyelembe kell venni, hogy az elvárások is megváltoztak a húsz évvel ezelőtiekhez képest, és valószínűleg húsz év múlva is másra lesz igény, mint most. A Parkerdőnek, de bizonyos értelemben

a Nagyerdőnek is, ezeket az igényeket is követnie kell – meggyőződésem, hogy a környezetvédelem általában és a Nagyerdő védelme konkrétan e szempontok összességének figyelembevételét jelenti. Ultimátumszerű „csak”-ok egyik értelemben sem léteznek. Szívügyemnek tekintem a Nagyerdő sorsának alakulását. Lányaim itt nőttek fel, kutyatartóként pedig minden nap járok ott, figyelemmel kísérem állapotának változását. A Nagyerdő hosszú távú rendezési és fejlesztési terve előkészítés alatt áll. Ahhoz, hogy az erdő, a város meg tudjon felhőzni a vele szemben megfogalmazott követelményeknek, és a debreceniek is olyannak láthassák, amelyet elvárnak, egyszerre van szükség a környezet megóvását elősegítő szempontok érvényesülésére és a fejlesztésekre. Ez utóbbiak, felfogásom szerint, segítik az előbbi szempontok érvényesülését is.

Debrecen tüdeje egy táj- és kertépítész szemével

Először talán nem ártana azt megvizsgálni, hányan, hányféleképpen gondolkodnak, döntenek, cselekszenek olyan ügyekben, amelyek általában egy zöldfelület – esetünkben pedig konkrétan a debreceni Nagyerdő – életét befolyásolják. Ha alaposan átgondoljuk, legalább négy csoportot különíthetünk el:

- laikus, természetszerető polgárok,
- több-kevesebb hozzáértéssel rendelkező civil zöld szervezetek,
- munkájuknál és képzettségüknél fogva nagy tudású profi szakemberek,
- törvényi és adminisztratív jogokkal felruházott hatóságok.

Ezek a különböző csoportok mind vélt és valós jó szándékkal igyekeznek segíteni a Nagyerdő életét. Tevékenységük során mégis túl gyakran lépnek fel nehézségek. Ezek a nehézségek a csoportok nagy számához hasonlóan sokfélék, mégis, ha megpróbáljuk egy mondatban összesűriteni, úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a jó szándékú emberek „elbeszélnek” egymás mellett: mindenki mondja a magáét s az értő és a hozzá nem értő civilek és a profi szakemberek mindannyian – a saját szempontjaik, illetve saját szakmájuk szorosabb megköttöttségei szerint – gyakran egyoldalú hozzáállást tanúsítanak. Nagyon fontos lenne, épp a jövő szempontjából szükséges javító intézkedések érdekében, hogy a különböző csoportok megértsék a többi csoport szempontjait is. Csak ha ez sikerülne, akkor lehetne integrált döntésekkel és integrált cselekvéssel számottevő haladást elérni.

A modern természetvédelem is felismerte már: nem elég a szándék, hogy védjünk meg egy-egy növényt vagy állatfajt; az élőhelyeket kell megvédeni, hiszen élőhely nélkül a védendő fajok sem tudnak fennmaradni. Egy-szerre kell gondoskodnunk a védett állatokról és az élőhelyük gyanánt szolgáló fákról, bokrokról, amelyek viszont akkor maradnak életben, ha gondoskodunk a tiszta talajról, a megfelelő mennyiségű és tisztaságú talajvízről. Mindez pedig akkor nyeri el

igazi értelmét, ha ezt valamilyen módon be is mutatjuk az embereknek, nem pedig elzárjuk előlük.

Ezek az általános észrevételek a debreceni Nagyerdőre is érvényesek.

Táj- és kertépítészeti szempontból a debreceni Nagyerdőt mint zöldfelületet öt alapvető részre oszthatjuk:

1. belterületi közparkok mint a zöldfelületi rendszer részei,
2. belterületi intézményi kertek mint a zöldfelületi rendszer részei,
3. belterületi erdők,
4. külterületi intézményi kertek,
5. külterületi erdők.

Sajnos mindegyik – funkciójában, használatában és gondozottságában, sőt növényállományában is eltérő – rész igen aggasztó állapotban van. Sok az idős, legyengült fa, s közöttük legnagyobb arányban – sajnos – az alföldi erdőtársulások legfontosabb őshonos fafaját, a kocsányos tölgyet találjuk. Ez azért nagyon hátrányos, mert ha ezek az egyedek kipusztulnak, helyüket pionír fajok veszik át, melyek megváltoztatják az élőhely mikroklímátikus és biológiai tulajdonságait, így a tölgygel együtt el fognak tűnni az aljnövényzetre jellemző másodlagos állományalkotó fajok. Ezzel pedig végképp meg fog változni a táplálékláncot alkotó állatfajok összetétele is, hiszen ha ez a populáció nem találja meg azokat a növényeket, melyekkel táplálkozik, elvándorol vagy elpusztul, és sorsát követik a ragadozó fajok is. A változások egyik fő oka a klímaváltozás. Egyelőre még nem is a hőmér-

A kirándulóerdő lezárása a látogatók előtt

séklet emelkedése a fő probléma, hanem a csapadék csökkenése, valamint a talajvíz szintjének radikális süllyedése. Az utóbbi húsz évben több métert ért el ez a csökkenés, egyes helyeken a legfelsőbb talajrétegből teljesen eltűnt a talajvíz. Ehhez valószínűleg nagymértékben járult hozzá a hortobágyi és az Erdőpusztákon elterülő mocsarak, lápok lecsapolása is, hisz a Hortobágy és az Erdőpuszták egy része Debrecennél magasabban fekszik, befolyásolva ezzel az alacsonyabban fekvő környező vidékek talajvízviszonyait is, hisz az alacsonyabban fekvő, szárazzá tett területek elszívják az amúgy is kevés vizet.

Az Alföld s így a Nagyerdő fő erdős növénytársulása a „tölgy-kőris-szil ligeterdő” és a „gyöngyvirágos-tölgyes erdő”. Nem részletezve tovább a botanikai tudnivalókat, látszik, hogy a kocsányos tölgy mindkét őshonos társulásban fő faállományalkotó faj. A kocsányos tölgy közepesen vízigényes növény, sőt kedveli a nyirkos élőhelyeket is. A szárazságot tartósan nem viseli el. A tölgy a táplálékláncban is fontos szerepet tölt be, ugyanis termése, a makk, nagy tápértékével alapvetően befolyásolja az erdő növényevő állatvilágának összetételét.

A Nagyerdőt a XIX. század elejéig erdőként használta Debrecen. E század elején kezdődött meg az erdő lépésenkénti elfoglalása, előbb sétányok létesítésével, majd faültetésekkel, később, a Vigadó felépítésével elindult a Nagyerdő beépítése. A beépítéssel párhuzamosan haladtak a fatelepítések is, melyek során egyre több egzóta (távolbi térségekből, akár más földrészről származó, a Kárpát-medencében nem honos) növényfaj került az erdőbe. A XX. század hozadékaként pedig már nagy kiterjedésű erdős táblák alakultak ki olyan fajokból (akác, nyár, fekete fenyő stb.),

melyek nem őshonosak az Alföldön, de növekedésük gyorsaságával, nagyobb tűrőképességükkel több profitot képesek termelni tulajdonosaiknak. A nagyobb gyorsaság viszont biztosan több víz és talajerő felhasználását is jelenti, s ez szintén hozzájárul a talajvíz szintjének csökkenéséhez, az őshonos növények gyengüléséhez.

Az emberek, természetszerető polgárok ragaszkodnak a meglévő nagy fákhöz, melyek viszont nagyon gyakran nem egészségesek. A vízhiány következtében és a biológiai öregkor elérését követően tömegesen látni a fákon a csúcscsúradás jelenségét, a fagyöngy kártételét, de kidőlt fákat, letört ágakat is. Mindez rossz folyamatokat jelez. Azzal, hogy túlzottan ragaszkodunk meglévő, idős növényekhez, akadályozzuk az újak telepítését, és el fog jönni az az idő, amikor az idős fák tömegesen fognak elpusztulni, esetleg rádőlve, törés következtében esetleg rázuhanva az erdőben sétáló polgárokra. Ezt a dilemmát meg kell oldani: lazítani kell a görcsös ragaszkodáson, hogy teret engedjünk a fák jövő nemzedékeinek, melyek felnövekedéséhez sok időre van szükség. Amennyiben egy területen már van jelentős számú erős, fiatal, de már jól beállt faegyed, az idős, még szép, de korhadó fák kivágása nem jelent gondot.

A Nagyerdő táj- és kertépítészeti egységei sokban különböznek is, olyannyira, hogy – a zónáit egységesen sújtó tényezők felsorolása után – akár különböző élőhelyekként is elemezhetjük őket.

A nagyerdő zöldfelületei

1. Belterületi közparkok mint a zöldfelületi rendszer részei

A közparkok területe nem egységes, így kezelésük sem; ennek következtében növényállományuk is nagyon vegyes képet mutat. Sajnos, a terület tulajdonosa és kezelője, a debreceni önkormányzat nem fordít elég gondot arra, hogy a közparkokat érdemeiknek, szükségleteiknek, valamint a lakosság elvárásainak megfelelően gondozza. A közparkban, melynek területe a Nagyerdei körúttal körbeölelt részre és az Egyetem térre esik, jelentős intézményterületek találhatóak, melyek az említett terület közel 2/3-át elfoglalják, így abból alig marad a korlátla-

A Nagyerdő közparkja nagy részének jelenlegi ápolatlan növényzete

nul használható közpark számára. Ráadásul a megmaradó közparkterületek kezelése sem egységes: a terület közel felét erdészeti módszerekkel tartják fenn – ami azt jelenti, hogy majdnem magára van hagyva, olyannyira, hogy az elmúlt években még parlagfűtelepeket is lehetett találni, akár még főforgalmú utak mentén is (például a víztorony tövében). Ennek megfelelően az aljnövényzet erősen burjánzik, őshonosnak semmiképpen nem nevezhető, pionír jellegű gyomfák növendékpéldányainak ezrei foglalják el a talajt. Nyilvánvalóan ezek több vizet fogyasztanak abból a kevésből, ami van, mintha kisebb terméző növények (például gyepek) foglalják el az élőhelyet. A fasarjadékoktól a terület átláthatatlan, áttekinthetetlen, tehát véletlenül sem alakul ki egy közparkra jellemző téralakulat és térélmény. A faállomány részben a közparkokra jellemző módon dúsul egzótákkal, de a gyomfák megerősödve teret nyernek és csökkentik az őshonos egyedek életlehetőségeit (ilyenek például az ostorfák, cukor- és zöld juharok, ecetfák, melyek igen nagy számban találhatóak az „erdő-parkban”).

A közpark területének kevesebb mint felét alakították ki igazán úgy, ahogy azt egy városi jelentőségű, kiemelt közparkban szükséges. Ez a rész a Békás-tó és részben az egyébként nem használt szabadterei színpad környéke, valamint az Oláh Gábor utcán a Jubileumi játszókert. Itt igazi közparkfunkciókat találunk – sétatér, vízfelület, változatos terepviszonyok, szépen ápolt gyepek, szép látványok, perspektívák, térélmény. A Medgyessy sétány és a Csónakázó-tó környezetének kialakítása és fenntartása már nagyon sok kívánnivalót hagy maga után – kertépítészeti szempontból is.

2. Belterületi intézményi kertek mint a zöldfelületi rendszer részei

Az összes, ebbe a csoportba tartozó terület a legkedvezőbb helyzetben levő kertnek, parknak számít. A parkok kialakítása és fenntartása a tulajdonos-fenntartó számára kézzelfogható érdek, ezért

A Nagyerdő közparkjának példaértékű részlete

ápolásuk, fenntartásuk magas színvonalú. A parkok itt rendszerint öntözöttek, így vízellátásuk is sokkal kedvezőbb, mint a környező területeké. Az intézményi területek igen változatosak:

- klinika
- tudományegyetem
- botanikus kert
- egyetemi sporttelep
- nagyerdei strandfürdő
- nagyerdei stadion
- Oláh Gábor utcai sportcentrum
- állatkert
- vidámpark
- szállodai ingatlanok

Ezek a területeken is nagy ugyan az idős fák aránya, de ott szisztematikus állományfrissítés és rendszeres fátelépítés tapasztalható. A nagyerdei strandfürdő az 1980-as évek második felében még állományrekonstrukciós tervet is készítettett, a munkát ma is ennek alapján végzik.

3. Belterületi erdők

Ezek az erdők a Kartács utca–Móricz Zsigmond körút, illetve a Nagyerdei körút-

Egy igazi közparkban kialakuló tér és esztétikum

A Móricz Zsigmond út mentén évek óta látható kidőlt fák

Pallagi út–Móricz Zsigmond körút–Benczúr Gyula utca–Hadházi út határolta tömbökben helyezkednek el. Ott is található néhány intézményt (szociális otthon, kemping stb.). A belterületi erdők „gondozottsága” vetekszik a külterületi erdőkével, vagyis szinte semmilyen fenntartásban nem részesülnek. Kidőlt, száradó, csúcshárpadással „vezeklő” fák tömege látható itt. A terület tulajdonosai olyannyira nem törődnek a kialakult helyzettel, hogy ezek a súlyos tünetek a nagy forgalmú utak mentén, attól 4–5 méterre is tisztán láthatók. Tehát még az ápoltság látszatának megteremtésén sem fáradoznak, pedig ez az állapot komoly balesetveszélyt is jelent. A rendezetlenség pedig további rendetlenséget szül: köztudomású, hogy az erdő alját elfoglalták a hajléktalanok, akik szerencsétlen eszköztelenségükben papír-, nylon- és pokróckalyibákat emelnek, hogy legyen valamiféle fedél a fejük fölött. Pedig ezeknek az erdőknek átmenetet kellene képezniük a közparkok és a parkerdők között. Vonzaniuk kellene a lakosságot, hisz itt rövid, kellemes sétákat tehetnének – saját

pihenésüket is, gyermekeik természetszeretetének fejlődését is szolgálva ezzel. Oda telepített erdei sportpályák, gondozott ligetek, tisztások segíthetnék itt a természet iránti vágy, valamint a természet megvédésére irányuló jó szándék kifejlődését.

4. A külterületi intézményi kertek

Ide kell sorolnunk a Klinika Augustza területét, amely, mint tudjuk, szépen fenntartott, intenzív zöldfelület, valamint a Biogal – most már TEVA – gyógyszergyár területét, amely ipari terület, és sok vita közepette folytatja a Nagyerdőben működését. Ezeknek a kerteknek a zöldfelületei a maguk funkcióinak megfelelően magas szinten, illetve legalábbis elfogadhatóan vannak ápolva, fenntartva.

5. A külterületi erdők

A külterületi erdők állapota a belterületi erdőkéhez hasonlítható. Az utak mentén is rengeteg a kidőlt fatörzs, a gyomfa, az évelő gyomok, a fagyöngy stb. A fák jelentős részben elöregedtek, bár az erdőművelés miatt természetesen vannak tömbönkénti felújítások. Az erdőművelésből adódóan viszont még nagyobb számban kerültek be – ráadásul monokultúrában, azaz tömbönként – idegen származású fajok, melyek vagy növekedési gyorsaságukkal, vagy nagyobb tűrőképességükkel jobban szolgálják a profittermelés érdekeit. A Pallagra vezető országút mentén néhány helyen tűzrakóhelyeket és padokat, illetve hulladékgyűjtőket építettek ki, még információs tábla is van, de mind ez édeskevés ahhoz, hogy ez a terület embereket vonzó parkerdővé válhasson. Senki nem gondolhatja komolyan, hogy az országút melletti 20–30 méter széles zöldsáv a benne elhelyezett 2–3 paddal vonzó kirándulóerdővé fogja tenni a Nagyerdőt! Márpedig egy ekkora városnak erre nagy szüksége lenne. A polgárok rekreációs szükségleteinek kielégítése és egészségük szolgálata kötelessége lenne az illetékeseknek, de a megvalósuláshoz meg kellene

A Pallagi út menti „hívogató”, ám cseppet sem biztonságos zöldsáv

teremteni a használhatóság feltételeit. Az erdőt – elsősorban faállományát – fel kellene javítani, az állomány cseréjével honos fajokra, a vízellátás javításával, a betegségek és kártevők gyérítésével. Séta- és kérekpárutákat kellene kialakítani – persze nem aszfalttal vagy más szilárd burkolattal! –, tanösvényeket kellene létrehozni, és az emberek természetben való szórakozásának megfelelő, természet közeli turista célpontokat kellene építeni. Mert nem az a természetvédelem, hogy elzárunk mindent az emberek elől, hanem az, hogy megismertetjük őket a természettel és megtanítjuk, hogyan kell arra vigyázni!

A Nagyerdő és növény- és állatvilágának megmentéséért elvégzendő feladatok

Amiről beszélnünk kell, az különböző mértékben és különböző feladatok tekintetében vonatkozik a debreceni Nagyerdő különböző részeire, de most nem a különbözőségeket kellene részletezni. Éppen ezen a ponton mutatkozik meg annak szüksége, hogy a különböző aktivitást gyakorló csoportok vezetői és tagjai megértsék egymást, és így a Nagyerdőnek legmegfelelőbb intézkedések integrált módon, közmegegyezéssel valósuljanak meg.

Legfontosabb, hogy gondoskodni kell a Nagyerdő vízgazdálkodásának javításáról. Ehhez többféle eszközt kell majd igénybe venni, a lehető legegyszerűbb és leghatékonyabb módon. A vízfelhasználás jelentős csökkenése érhető el például a nem odavaló növények (gyomosító aljnövényzet és gyomfák) eltávolításával, valamint a táj-

idegen erdőalkotó fajok fokozatos lecserélésével honos fajokra, hogy több talajnedvesség maradjon meg a legfontosabb növényeknek. Emellett valamilyen koncepció kidolgozásával szükség lenne a terület vízellátottságának növelésére is.

A Nagyerdei körút által körbeölelt területek közparkjait valódi, funkciókkal megtöltött, teljes egészében magas színvonalon fenntartott közparkká kell alakítani, nagyban megnövelve ezzel a park használhatóságát és vonzerejét. A debreceni lakosság lassan teljesen elfelejti, milyenek is lehetnek az igazi közparkok, mire is valók, és hogy is lehet ott valamivel értelmesen, egészségesen eltölteni az időt.

A belterületi erdőrészeket alaposan ki kell tisztítani, parkerdővé alakítani és a lakosság rendelkezésére bocsátani, kiránduló utak indításával jelezve, hogy a városon kívül további kirándulóerdők várják őket.

A külterületi erdőket szintén meg kell tisztítani az oda nem való aljnövényzettől, átláthatóvá kell tenni, az erősen védendő biotópok kivételével (melyeket korlátozott látogathatóság mellett kell tovább fejleszteni) alkalmassá kell tenni arra, hogy kirándulóerdőként lehessen használni, úgy például, mint a főváros budai oldalán levő hegyek erdőit.

Biztosak lehetünk benne: ha a lakosság tudja és látja, hogy valódi tettek segítik az erdő életét, maga is meg fogja adni a segítséget és aktivitást az erdő védelme és továbbélése érdekében, s egyáltalán: megtanulja az erdő kulturált, természetbarát használatát.

Rovatunk mindkét írása érintette a Nagyerdő tulajdon- és kezelési jogának kérdését. Megjegyezzük, hogy a Nagyerdő Parkerdő része a városi önkormányzat tulajdonában és kezelésében van, az erdő többi része a magyar állam tulajdona, kezelői joga pedig a Nyírerdő Rt.-é. – A Szerk.

Ellentétek metszéspontjában

Sári B. László: *A hattyú és a görény.*
Kritikai vázlatok irodalomra és politikára

Számtalan tanulmánya, fordítása, konferenciaszereplése után végül 2006-ban jelent meg Sári B. László első önálló kötete a Kalligram Kiadó gondozásában. A könyv alaptézise szerint a „kortárs magyar irodalomról és a félmúlt irodalmáról szóló kritikai és elméleti beszéd egyik konszenzuális eleme az irodalom és a politika szembeállítása.” (13.) Erre a szembeállításra utal Illyés Gyula – a kötet címében szereplő – két szimbóluma, a hattyú és a görény is. E szembeállítás azt volt hivatott érzékeltetni, hogy az irodalom és a politika mennyire távol áll egymástól – ezért is tartotta Illyés az „irodalompolitika” fogalmát egyfajta „szörnyszülöttnek”. Ahogyan az a személyes beszámolókból, történelemkönyvekből, irodalom- és kultúrtörténeti munkákból kiderül, a második világháborút követő évtizedek preskriptív (és restriktív) irodalompolitikája miatt ez a nyilvánvaló értékhierarchiát felállító kitétel helytállónak bizonyult. Illyés véleménye szerint az irodalomnak (a „hattyúnak”) függetlennek kell maradnia a politikától (a „görénytől”), hogy esztétikai lehetőségeit maradéktalanul kiteljesíthesse.

Sári belátása szerint míg Illyés „eredetileg az alkotó autonómiájának védelmében emelt szót, [addig] a rendszerváltás utáni kritikai és irodalomelméleti diskurzusok alapvetően hasonló történeti okokból igyekeznek irodalom és politika között a tisztes távolságot megtartani.” (14.) Úgy tűnik tehát, hogy az irodalom és a politika szembeállítása a rendszerváltás után továbbra is szívósan tartja magát nemcsak az irodalmi szövegek esetében, hanem a kritikai kommentárokból és az irodalomelméletben egyaránt. A politika tabuként kezelése a mai magyar irodalmi életben elsősorban történelmünk sajátosságaira vezethető vissza, ám például az angolszász kritikában és elméletben már a posztmodern kibontakozása során, valamint azt követően is kiemelt szerepet kapott a politika fogalma: a feminizmus és a posztkoloniális kritika egyenesen abból az alaptézisből indul

ki, hogy az irodalom maga is át van itatva a politikummal, tehát nem lehetséges őket vegytiszta módon elválasztani és egyértelmű értékhierarchiába rendezni. Ez a fajta agyonhallgatás tehát szimptomaként merülhet fel az angolszász vonalat is jól ismerő kutatók előtt – mint amilyen Sári B. László is –, amely tünet további elemzést igényel.

A szerző bevallja: „képzettségemnél fogva nem vagyok magyar irodalmár, tehát ha nem is teljesen kontárként, de »idegenként« merészkedtem erre a területre” (15.), megvalósítva így a Bényei Tamás által az *Átjárások: Fiatal anglisták és amerikanisták tanulmányai* című kötetben kiemelt fontosságúnak tartott „közvetítői” szerepet az angolszász kritika és a magyar kontextus között. Természetesen ilyenkor mindig az a kétely merülhet fel az effajta „külső” nézőpontokkal kapcsolatban, hogy nem esnek-e abba a hibába, hogy az „új” elméleti tételeket szolgáló módon applikálják egy olyan szöveganyagra, amelytől az

alapvetően idegen, így könnyen születhetnek ebből a (hattyú és a görény házasságához hasonló) „mésalliance”-ből sablonos, semmitmondó olvasatok. Egy ilyen esetben ugyanis a közvetítés helyett sokkal inkább egy egyoldalú viszony alakulna ki, amely során az angolszász elmélet „gyarmatosítaná” a magyar irodalmat. Véleményem szerint Sári kötetében sikeres a „közvetítés”: a szerző rendkívüli éleslátással ragadja meg és fejt ki a problémákat, különösen az irodalmi szövegek esetében, s remekül használja ki a saját-idegen, én-másik, belső-külső, irodalom-politika oppozíciók felbontásából adódó kritikai potenciált.

Ezek a különféle – az angolszász kritikában már régóta bevettnek számító – beszédmódok, amelyekből a kötet az ihletét meríti, „nem pusztán lehetőségeket kínál az irodalom kapcsán felmerülő politikai kérdések tárgyalására, hanem az irodalomra vonatkozó kérdéseiket [...] politikai kérdésekként fogalmazzák meg.” (15.) Ennek megfelelően „a politika nem csupán téma-

ként, hanem az irodalmi forma konstitutív alapfeltételeként” (18.) jelenik meg Sári kötetében, jelezve azt is, hogy a politika fogalma ebben az esetben egy sokkal tágabb értelmezési spektrumot foglal magában, mint ahogyan azt a magyar kritikai diskurzusban megszokhattuk. Úgy érzem, hogy talán a kötetnek jóval erősebbek az irodalmi szövegekkel foglalkozó részei, ám teljesen érthető az is, hogy miért kap nagy hangsúlyt a könyvben az elméleti áttekintés, hiszen át kívánja értelmezni a politika „jól ismert”, rossz emlékeket idéző fogalmát, hogy újra megnyissa azt az olvasás számára – ugyanis a rendszerváltás után „a kritika egyre inkább visszavonulni látszik a politikai kérdések tárgyalását vállaló, elméletileg is megalapozott álláspontok és állásfoglalások kialakításától” (36.). A kötetnek ez a legnagyobb érdeme: rákényszeríti a magyar kritikai közösségeket, hogy számot vessenek saját politikára, etikára, referencialitásra stb. vonatkozó hallgatóságos előfeltevéseikkel: „amennyiben a magyar kritika elzárkózik a politikai kérdések tárgyalásától, egyben saját feladatainak reflexiójáról is lemond, hiszen az esztétikai szféra privilegizálása révén nemcsak az irodalom, hanem saját politikai beágyazottságáról is eltereli a figyelmet” (22–23.).

Sári a következőképpen írja le saját olvasási metódusát: „a hagyományosan nem irodalmiként elgondolt külső tényezők és a szöveg formai és tartalmi elemei között szerettem volna kapcsolatot létesíteni, s ezt a kapcsolatot a kontextus fényében kritikailag értékelni.” (24.) Ezt az eljárást leginkább Shoshana Felman vagy Barbara Johnson olvasásmódjához tudnám hasonlítani, amely párhuzam már azért sem túl meglepő, mert a kötet szerzője mindkettjük szövegeit jól ismeri, fordított is tőlük tanulmányokat. Felmannál vagy Johnsonnál – Sárihoz hasonlóan – a kritika nem egy szövegtől független metanarratívaként létezik, hanem egy esendő, további olvasást igénylő textusként, amely értelmezések lehetséges irányai vagy következetes buktatói már eleve benne rejlenek a szöveg struktúrájában.

Sánta Ferenc a „történetileg létező hatalom anatómiájá[t]” (55.) adó, „a magán- és a közsféra átpolitizált kapcsolatá[t]” (57) tematizáló *Az ötödik pecsét* című regénye is már magában rejti azokat a „több történeti idősíkot egymásra vetítő” (58.) referenciális eltévelyedéseket, amelyek a regény kritikai fogadtatását strukturálták a különféle kontextusok időbeli egymásra következésében. A szöveghez a szerző első-

sorban a dekonstrukció olvasásetikája felől közelít, amely eljárás egyfajta válaszként is szolgál azokra a vádakra, melyek szerint a dekonstrukció kizárná a történetiség, a referencia vagy az etika imperatívuszait a vizsgálódásaiból (35.). Jöllehet, Paul de Man adós maradt ezeknek a fogalmaknak a szisztematikus elemzésével, tanítványainak és kollégáinak szövegeiben azonban e kérdések már középponti szerepet töltenek be: gondoljunk csak arra, hogy Barbara Johnson hogyan kapcsolta össze a retorikai apóriákat a társadalmi nemek vagy a politika kérdéseivel, vagy hogy Cathy Caruth hogyan tárgyalta a trauma és a holokauszt emlékezetét egy retorikai/pszichoanalitikus alapú olvasásmód segítségével. A kötet nyitó fejezetének végén Sári is a társadalmi nemek szempontrendszerére felé nyitja meg az értelmezését, amely egyrészt alkalmas arra, hogy egy külső nézőpontból siklassa ki a befogadástörténet egyes alapfeltevéseit, másrészt átmenetet is képez a könyv további fejezetei felé, amelyek olyan szövegekről szólnak, „melyet férfiak írtak nagyrészt férfiakról – s a recepció tanúsága szerint – nagyrészt férfiaknak.” (66.)

Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének rendkívüli sikeréhez részben a politika, a testiség és az érzékiség szinte teljese mellőzése is hozzájárult (67.), ám szokatlan módon Sári éppen ezekre a vonásokra helyezi a hangsúlyt a szöveg elemzése során, kimutatva azt, hogy az Ottlik-regényt körülvevő kultusz egy olyan viszonyrendszeren alapul, amely alapvetően érinti az elbeszélhetőség, a passzív szolidaritás, a test és az érzékiség problémáit. Azonban ettől, az Eve Kosofsky Segdwick nyomán homoszociális viszonyrendszernek nevezett struktúrájának a figyelembevételétől a kultusz a legtöbb esetben eltekintett, egy olyan vakfoltot hozva így létre az értelmezések terében, amelynek segítségével megkérdőjelezhetővé válnak a kultusz alapfeltevései (72.). Sári végkövetkeztetése szerint emiatt „a rendszerváltás után az irodalom és a politika kapcsolatának történetileg is problematikus zárójelezése, a nemi szerepek bonyodalmaiktól való eltekintés, valamint a férfi(as) szövegeket kitüntető, egyetemes érvényre igényt tartó, kultikus retorika Ottlik szövege kapcsán sem tartható tovább.” (101.)

Míg Ottliknál a homoszociális vonzalom minden esetben egyfajta tiltással, az érzékiség kizárásával járt együtt, addig Nádas Péter *Emlékiratok könyve* című műve ennél sokkal kendőzetlenebbül ír az azonos neműek egymás iránt érzett testi vonzal-

máról: „Nádasnál az érzéki, erotikus viszonyok az én és a másik történeti meghatározottságának függvényei” (103.). Így már korántsem mindössze egy személyes szférába utalható kérdésről van szó, hiszen a kritikai hagyományban általában átesztétizált vagy szublimált (129.) homoszexualitás Sári szerint összekapcsolódik a hatalom, a történetiség, a politikum, a test és a társadalmi nemek kérdéseivel is. Ennek megfelelően a szerző úgy érzi – burkoltan utalva a feminista mozgalmak történetéből jól ismert „the personal is political” jelmondatra is (kb. „a személyes egyben politikum is”) –, hogy szükség van „a Kádár-rendszerből örökölt személyességfelfogásnak az átértékelésére, s ez a gesztus nem nélkülözheti a szexualitás és a nemi szerepek kérdéskörének – politikai szempontokat is figyelemre méltató – vizsgálatát.” (149.) Más szóval, a kötet által kitűzött cél itt nem kevesebb, mint a személyes és nyilvános szféra hagyományos oppozíciójának kimozdítása, amely célban mind a feminizmus, mind a homoszexuálisok jogaiért küzdő politikai mozgalmak is osztoztak.

A szorosabban kritikátörténeti fejezetekben egyébként „olyan, rendszerváltás utáni fontos kritikai eseményeket” elemez részletekbe menően a kötet, „melyek nagyban befolyásolták a kritikai diskurzus jelenlegi állapotát. A Kulcsár Szabó-féle irodalomtörténet, a kritikavita, illetve Takáts Józsefnek a kontextualista irodalomtörténet-írási gyakorlatokra vonatkozó, társtudományokból származó javaslatai ugyanis amellet, hogy egymással – ha lazán is, de – összefüggenek, a rendszerváltás utáni legintenzívebb vitaszituációkat idézték elő.” (24.) Ezekben a fejezetekben újra előbukkannak a kötet legfontosabb kérdései, elsősorban persze az irodalom és a politika kapcsolatának tisztázatlansága a kortárs kritikában, de olyan teorémák is terítékre kerülnek, mint a kritikavita kapcsán az irodalmi szövegek és az elmélet viszonya vagy a szöveg és a lehetséges értelmezési kontextusainak kapcsolata.

A kötet szerzője már a bevezetőben előrebocsátja, hogy a kritikátörténeti fejtegetésekből talán „kirajzolódhat egy kritikátörténeti összefoglaló lehetősége – az irodalmi és kritikai mező [politikától való] függetlenedési kísérlete a nyolcvanas évektől” (19.), mégis inkább „vázlatnak” tekinti a saját szövegét, mint egy rendszerre összeálló gondolatmenetnek. Sári szerint a rendszerváltás után „megindul az irodalomkritika és az irodalom fokozatos függetlenedése a közvetlen politikai

befolyástól, két – egymástól többé-kevésbé elkülöníthető, ám – egymásnak ellentmondó stratégiai lehetőség kínálkozik a kritika számára: egyrészt a hatvanas-hetvenes évek allegorizáló prózájának és olvasásmódjának reduktív, morális és politikai kiterjesztése (ez a beszédmód a kultuszban él tovább), másrészt a nyolcvanas évek új prózájának önreflexivitását felértékelő, az irodalomtudomány professzionális, tehát apolitikus beszédmódjának igényével fellépő új kritika kialakítása.” (69.) Az előbbi lehetőségben rejlő buktatókat Sári Ottlik-értelmezésében fejtette ki részletesebben (továbbfűzve a gondolatmenetet a probléma Nádas-féle olvasata felé), míg az utóbbi megoldás kritikáját elsősorban Kulcsár Szabó Ernő háború utáni irodalomtörténetének kapcsán dolgozta ki.

Esterházy Péter *Javitott* kiadásában azonban egy meglepő visszatérést láthatjuk a magyar posztmodern irodalom és kritika által jobbra elfojtott politikai, történelmi, etikai vagy referenciát érintő kérdéseknek (263.). Itt a szerző Barbara Johnson „Aposztrofálás, animáció és abortusz” című tanulmányához hasonlóan egy olyan esetet tár elénk, amely során egy irodalmi szöveg és egy közéleti botrány ugyanazzal az apóriával szembesül (a Kádár-rendszer politikai öröksége, az ügynök-múlt). Az irodalmi szöveg és rajta keresztül a kritika is így kénytelen számot vetni a saját politikával való átitatottságával, amely azonban a szerző szerint egyáltalán nem kizárólag negatív tapasztalat, hiszen segíthet átértékelni azt a helyzetet, amelyet a kötet a posztmodern próza és kritika „kényszeres depolitizáltságának” (264.) nevez.

Nem véletlenül nevezte Bényei Tamás *A hattyú és a görény*ről szóló recenziójában „vitaképesnek” a könyvet. Nem titkoltan provokatív a kötet, de remek példa arra is, hogy egy „külső” nézőpontból mennyire eredményesen lehet rámutatni egy adott problémakörre – például irodalom és politika hagyományos kapcsolatáról – szóló diszkurzus vakfoltjaira, s hogy bizonyos perifériára szorított kérdések (politika, társadalmi nemi és homoszociális viszonyok stb.) mégis mennyire alapvetően határozhatják meg e problémakör alakulástörténetét.

(Sári B. László: *A hattyú és a görény – Kritikai vázlatok irodalomra és politikára. Pozsony, Kalligram, 2006, 296 oldal, 2300 Ft – 240 Sk*)

Somogyi Gyula

Saját küszöb

Egészrész – Fiatal költők antológiája

Egy fiatal költők verseit közlő antológia részben azt a célt szolgálhatja, hogy néhány inkább vagy kevésbé ismert nevet és szöveget egymás mellé állítva felhívja az egyes szerzőkre a figyelmet, másrészt pedig felveti annak a lehetőségét vagy rosszabb esetben igényét, hogy mindent összeolvasunk mindennel, és egyfajta közös nevezőt keresve együtt beszéljünk róluk – ez persze sosem lehet egészen zökkenőmentes. A József Attila Kör által kiadott *Egészrész* tizenhárom szerző verseit gyűjti össze, majd összekeveri őket, és megfosztja a hozzájuk tartozó szerzői nevektől, hogy aztán kényelmes rendtelenségben ismételtethesse őket egymás után a könyv elejétől a végéig.

A fülszöveg paradigmaváltást emleget, valamiféle háttérhelyzetben jelöli meg az antológiát, tehát erőteljesen ragaszkodik ahhoz – fülszöveggént ez talán feladata is –, hogy egyszerre és ugyanazokkal a szavakkal beszéljen a legkülönbözőbb szólamokról. Sőt, egyfajta elmozdulást is feltételez, az itt előkerülő megszólalásmódokat egyértelműen megkülönböztethetőnek érzi az eddig ismeretektől. És elmozdulás tényleg van. De az sem véletlen, hogy leginkább – mint minden változás – akkor érhető tetten, mikor visszanezünk, mikor valahogy észlelhetővé válik a kiindulóponttól való távolság. Hogy milyen messzire vagy hova jutottunk, az pedig talán abból mérhető le leginkább, ahogyan például Antal Balázs vagy Pollágh Péter versei olvassák Kemény Istvánt, vagy hogy milyen Dunajcsik Mátyás szerint *A nőlakás* ablakán keresztül a *Rókatárgy alkonyatkor*. Van tehát egyfajta rálátás a fülszövegben bőven felsorolt elődökre, akik új megvilágításba is kerülhetnek egy ilyen visszatekintés során. Innen, erről a „küszöbről” azonban nem nagyon tudjuk eldönteni, miben is áll ez a változás, az antológia szövegei alapján nehéz lenne az elmozdulás irányát megjelölni. Inkább a kiindulópont rajzolódik ki egyre erőteljesebben, és mintha gondolkodásunk kényszeres linearitásában – milyen meglepő – újabb kilométerkőhöz ér-

tünk volna, csak hogy örülhessünk kicsit a mozgásnak.

A mozgásirány meghatározását az antológia korántsem szokványos szerkesztésmódja is nehezíti. Jó néhány kapaszkodóról le kell itt mondania az olvasónak. A kötet ugyanis nem különít el szerzői nevekkélfémjelzett blokkokat, a szövegek egyfajta tematikus rendben vagy motivikus ismétlések alapján követik egymást, ezáltal maguk a versek kerülnek a figyelem középpontjába. Ez tipográfiaailag is megjelenik, hiszen a nevek nem akarnak a szövegekhez tartozni, a fejlécben kerülnek. Nem az lesz a fontos, hogy egy-egy szerző összes, a könyvben szereplő versét egymás után elolvassuk és kiderítsünk valamit az általa használt szövegszervező eljárásokról, hanem az, hogyan olvashatók együtt ezek a szövegek. Egy ilyen összeolvasás azonban nem ad választ a fülszöveg által feltett kérdésekre,

csak olyan, az egész megértését célzó megállapításokat tesz lehetővé, amelyek túlságosan általánosak ahhoz, hogy megfogalmazhatóvá váljon az előre beharangozott paradigmaváltás mibenléte.

Nagy előnye ennek a szerkesztésmódnak, hogy kitágítja a játéktérét és megkeresi a kapcsolódási pontokat – még ha sokszor csak tematikusan is – a különböző szólamok között, sőt, össze is mossa őket. Kezelhetjük az egészet egyetlen szöveggént, vagy beszélhetünk az egyes részekről. És itt kerülhet elő maga a cím is. Ha a mottóként felhozott matematikai meghatározást vesszük alapul, akkor elmondhatjuk, hogy az antológiában szereplő szövegek egyenrangú részei annak, azaz, színekdochikusan olvasva, egy-egy rész megnevezése által automatikusan az egészről is beszélünk, megtörténik egyfajta rész és egész közti jelentésátvitel.

A borítón szereplő feLugossy-kép is alátámaszthatja ezt az olvasásmódot; két alakot láthatunk rajta, egy testet a másikon belül. Át is veszik egymás tulajdonságait, egyikük teljesen arctalan, másikk félíg. Ebből a fél arcból is kiderül azonban, hogy nőről van szó. A kisebbik alak ebben

az esetben talán a nő méhében látható, és mint valami gyerek, hasonlít az anyjára, az anya alapján írható le. De az egész megértése is csak a részek alapján történhet, tehát kölcsönösen értelmezik, értik egymást. A nő bal válla váza formájú; valamilyen külső tárgy, viszonyítási pont szükséges ahhoz, hogy az alak megfigyelhető legyen. Picasso-képeken szembesülhetünk gyakran ilyesmivel, ahol egy emberi fogor megjelenhet zongorabillentyűzetként, azaz valamiféle tárgy alapján lesz érthető az antropomorf, ennek azonban az lesz a következménye, hogy a test is idomul a tárgy formájához. Tárgy és test új funkciót kap az előkerülő új kontextusban. Így lehet több a szerkesztésmód által ez az antológia pusztá versgyűjteménynél, így lehet egy könyv ebből a rengeteg polifón szövegből. Olyan anyatestet hoznak létre maguk a szövegek, amelyben mindegyikük ugyanúgy, kérdés nélkül lehet aztán gyerek.

Megfigyelhető, hogy a versek sokszor valóban elszakíthatatlanná válnak az antológia által teremtett kontextustól. És ehhez nem kellene olyan értelmezést segítő gesztusok sem, mint mondjuk egy-egy cikluscím vagy valamiféle szövegrendező csoportosítás. Elég egy kötetkezdő vagy kötetzáró pozíció. Ebből a helyzetből nem lehet nem a könyvről, a könyvben szereplő többi szövegről szólni. Mándoki György *indulás* című szövege sem beszélhet másról, mint a saját szöveg feladásáról, arról a pillanatról, mikor egyszer csak idegen szövegek válnak hallhatóvá. Térben és időben is megfogalmazódik itt az én közege, „hiszen magam vagyok önmagam / megfigyelője, ténylegesen évek óta, ha nem évtizedek óta / figyelem önmagam szakadatlan, ebből az önmegfigyelésből / élek már csak”. Ebből a helyzetből történik meg az elindulás, a figyelem a sajátáról az idegenre terelődik, az intim tér, a ház tele emberekkel, akikről „azt hisszük, ha meghívjuk őket, hogy hoznak valamit, / nyilván olyasmit, amiben örömeinket leljük, vagy legalábbis / felfrissülünk”. Felvetődik tehát a kérdés, hogy ebből a közös jelenlétből, szimbiózisból gazdagodik-e egy-egy résszöveg, felfrissül-e a kontextus, érthető-e másképp, mint önmagában. Mert az biztos, hogy a vendégek megjelenésével változik a helyzet, a dolog innentől róluk is szól, kitágul a tér, másképp telik az idő, egyszerre többes számba kerül minden. A szöveg itt az egész antológiáról szól, már csak az a kérdés, hogy ezáltal ő maga hogyan változik meg ebben a jelentésátvitelben. Erre is található válasz az első szövegben: „beszoríta-

nak bennünket saját házukban a sarokba, egyre / inkább háttérbe szorítják a beteget, míg végül már észre / sem veszük...”. Kiderül, hogy minden hiába, az ajándékokért cserébe végül csak le kell mondanani a saját szövegtérről, nem lehet csak úgy mellesleg beszélni a felbukkanó vendégekről, mert azzal, hogy megneveződnek, már jelen lesznek ők is. Ez egyfajta megbetegedésként értelmeződik itt. Aki beteg, annak segítségre van szüksége, az nem áll meg a saját lábán, háttérbe kell húzódnia, le kell mondania arról, hogy egyedül is egész legyen. Itt nem lehet tudni, hogy „előbb volt az ellenszenv, és ebből / fejlődött ki a betegség, vagy előbb volt a betegség, és ebből / fejlődött ki az ellenszenv ezekkel a társaságokkal és / általában a társasággal szemben”, amiből pedig az látható, hogy a szövegek itt már szükségszerűen ezeknek a jelentésátvitelnek a hálójában válnak értelmezhetővé, nem lehet tudni, hogy önmagukban mit is jelentettek – ha lehetek is valaha ilyen radikálisan önszemlítő helyzetben egyáltalán. De az *indulás* mégis tud egy helyet, ahol „a beteg visszahúzódik a saját háttérébe” (kiemelés az eredetiben), azaz csak az egész felől nézve, ideiglenesen válik krónikusan láthatatlanná; maga mögé, a saját háta mögé bújlik, és csak ő tudná megmondani, hogy ez mennyire egészséges így.

És talán éppen ez az ideiglenesség vethet fel kérdéseket. Mert ha az *Egészrész* nem kíván szerzői neveket rögzíteni, mint ahogy az általában a hasonló antológiák esetében történik, akkor talán nem is mint antológiát kéne olvasnunk. Maga a keret – amelynek a fülszöveg is igen fontos része –, a megnevezés vezet fel az olvasót, játszik vele, és a tájékozódni vágyó így szükségszerűen elvész ebben a szövegrengetegben. Annál is inkább, mivel gyakran egy-egy szerző is sokféle szöveget publikál, sőt, az is előfordul, hogy valaki más bőrébe bújlik, átveszi a stílust, ezzel megint csak tovább bonyolítja a dolgot. Dunajcsik Mátyás – azon túl, hogy önmagában is többszólamú beszélő, és ennek köszönhetően nagyon sokféle formájú és hangvételi veret közöl a kötetben – ír egy Bajtai András nyelvén beszélő szöveget is. Ez az ideiglenes szövegben-lét lesz a – remélhetően kalandos kedvű – olvasó sorsa is.

Mert alapvetően kalandos dolog a kötet tizenhárom szerzőjének különféle verseit egymás után olvasni. Lehet keresni per sze hasonlóságokat, Mándoki György fent idézett szövege például jól láthatóan metonimikus szerveződésű prózavers, monda-

tai Bernhard monologikus szólamaikat idézik. Krusovszky Dénes is prózai jellegű szövegeket közöl, de az ő történetei még ennyire sincsenek kifejtve, tele vannak elhallgatott részletekkel. Olyan utalásokat tartalmaznak, melyeknek felfejtéséhez nincs eszköz az olvasó kezében. A beszélő ránk kacsint, eljártssza, hogy hozzánk beszél, mintha komolyan is venne minket, de újra és újra rá kell döbbernünk, mennyire sincsenek kapaszkodóink: „Reggel van, két férfi egy harcsát tesz a hordóba. Este van, halként már nem elképzelhető.” (*Élni akar*) Kupcsik Lidinél figyelhető meg ehhez hasonló szövegvilág, például a *Könnyű Kata balladája* esetén, ahol a címben jelölt műfaji kategória már előre jelez egyfajta homályosságot.

Hasonló elbonyolító technikákat alkalmaznak Bajtai András versei is. Nála az állítások visszavonása, az elbizonytalanítás, a feltételes módú megnyilvánulások, a többféle választási lehetőség akadályozza a lineáris olvasást: „Fel-alá sétálgat az utcán, / vár rám, figyel, hátha megyek valahová. / Vagy bámul be éppen az ablakon. Nem / érdekli, hogy mit csinálok, leskelődik / utánam.” (*Megszólt ügyis*). Turányi Tamás *Kedves Létra!* című szövegében konkrétan meg is fogalmazódik, mennyire nincs tere a lekerekítettségnek, mennyire fölösleges a történeti háttér megfogalmazása, bár, átlomleírásról lévén szó, itt tényleg „öreg hiba volna az okok feltárása”. Átlomleírás Antal Balázs *Álmodók* című szövege is, amelyben viszont a megfigyelő és a megfigyelt, az álmodó és az álmodót megfigyelő szemléltető pozíciója keveredik össze. És akkor még nem is beszéltünk Nemes Z.

Márió radikálisan artistikus szövegeiről, amelyekben az egyébként nagyon is erőteljesen megszólaló, retorikus beszélői szólam válik beszéd közben valahogy mégis körülírhatalanná.

De ezektől eltérő szövegszervező eljárásokat is megfigyelhetünk a kötetben, például Csobánka Zsuzsa vagy Varga Zoltán Tamás verseiben. Ők kisebb elemekből építkeznek, mint a fent említett szerzők. Csobánka expresszív, érzelmes, logikai ugrásokkal teletűzdelt versbeszéde mutat némi hasonlóságot Varga töredezett, de egyébként jóval visszafogottabb hangvételű szövegeivel. És ezzel még mindig nem teljes a szerzői névsor.

Ebből az ízelítőből is érzékelhető talán, mennyire nehéz lenne a fent jelzett, a szövegek nagy részére érvényes közös nevezőt megtalálni. Talán tényleg ez a sokszólamú antológia lesz itt az érintkezési pont, ami alapvetően igen bátor, formabontó vállalkozás, amennyiben – akár hiszünk fül-szövegünknek, akár nem – szimpatikus módon nem névlista, kanonizáló gesztus akar lenni, hanem olvasható, élvezhető szöveg. Aztán persze levehetjük majd egy-egy itt szereplő szerző könyvét is a polcra, kiemelve más könyvek, más szólamok közül, és az *Egészrésznek* hála, azért mégsem lesz teljesen idegen az ajtón lévő névtábla, amelynek küszöbén átlépve egyszer majd a *sajátba* léphetünk.

(*Egészrész – Fiatal költők antológiája*, szerk. k. kabai lóránt, Bp, JAK – L'Harmattan, 2007, 184 oldal, 1500 Ft)

Mezei Gábor

Psycho-analysis

Báron György Hitchcock-könyvéről

Az Új Mandátum Könyvkiadó új sorozatot indított *Nagyítás Könyvek* címmel, amelynek első köteteként adták ki 2007-ben Báron György *Alászállás az alvilágba (Psycho analízis)* című tanulmányát. A könyv a sorozat nyitódarabja; a sorozatban azok szövegeit teszik közzé, akik DLA-doktori vizsgájukhoz írtak tanulmányt nemrégiben. A kötet alig több, mint száz oldal, és mindössze néhány fekete-fehér kép illusztrálja.

Báron György az előszóban kifejti, hogy elsődleges célja nem Alfred Hitchcock-filmeket elemezni, hanem csupán megvizsgálni a vertikális mozgások fontosságát a rendező filmjeiben, mindenekelőtt a *Psychón* keresztül. Ez alapjában véve nem újdonság, hiszen, mint azt a szerző is megfogalmazza, a végeláthatatlan Hitchcock-tanulmányokon belül már előtte is sokan vizsgálták a vertikális mozgások jelentőségét, e mozgások továbbá megjelennek más neves rendezőknél is. Mindemellett Báron

úgy véli, senki nem tulajdonított ezeknek eddig nagyobb jelentőséget. Rámutat, hogy még a híres Truffaut-beszélgetések során sem derül fény arra, valójában mi lehetett ezzel Hitchcock célja, és arra is utal, hogy a híres rendező, mint ismeretes, tudatosan kockáról kockára tervezte meg mind az ötvenkét filmjét (ráadásul: „minden filmje ugyanarról szól”), soha semmit nem bízott a véletlenre, így érdemes lehet megvizsgálni, mi is áll a jelenség hátterében.

Báron György tehát nem kívánja részletesen elemezni Hitchcock filmjeit, nem is próbál végleges megoldást adni a felvetett problémára – ahogy ő fogalmaz, ez csupán „gondolatkísérlet” a részéről, egy másfajta megközelítése a *Psycho* elemzésének. Arra törekszik, hogy okfejtése „olvasmányos, sőt, izgalmas legyen”, és lépésről lépésre elénk tárhassa azokat a mozzanatokot, technikákat, amelyeket a rendező a filmjeiben a vertikális mozgás bemutatására használ. A szerző több filmet is kiemel (az életmű fontosabb darabjait), melyeknek leginkább az ismert központi jeleneteit elemzi. A tanulmány középpontjának azonban a *Psychót* választotta, nem azért, mert talán ez a rendező legismertebb műve, hanem mert valamilyen szempontból kilóg a többi közül. De találunk utalásokat más rendezők filmjeire is, melyekben megjelenik az a bizonyos atipikus vertikális mozgásirány.

A szerző négy nagy egységen át egyre mélyrehatóbban vizsgálja a témát, szintről szintre egyre lejjebb halad, követve ezzel a film logikáját. Báron György először megvizsgálja a technikai hátteret: vajon miért is alakulhatott ki, hogy a vertikális elemek a nézők számára „atipikusnak” tűnnek? Ezt követően tovább kutakodik, arra próbál rávilágítani, hogy vajon más rendezőknél, akiknél szintén megjelent a vertikális mozgásirány, ezt miért és milyen módon alkalmazták, s röviden összeveti Eisenstein (*Patyomkin páncélos*) és Hitchcock filmjeit.

Ezután elkezdődik a történet, s a kamerával együtt mi is belépünk a *Psycho* ablakán, majd fokozatosan alászállunk az alvilágba. Báron György az elbeszélést követve tárja elénk a film vertikális mozzanatait. A tanulmány azonban nem ragad le csupán a mozgásirányok elemzésénél, hanem összefüggően, intertextusként kezelve Hitchcock filmjeit, be is vezet minket „Hitchcock világába”, hiszen – szerzőnk úgy

gondolja – nem is lehetne a nagyobb összefüggések és a jellegzetes Hitchcock-motívumok nélkül írni a témáról. A szerzőiség diskurzusát folytatva elénk tárja mindazt az apró trükköt, technikai bravúrt, ami e filmeket „hitchcockivá” teszi, minden képkockát, jelenetet, rá jellemző megoldást, melyet a mester a kezdetektől fogva (a Hitchcock-mítosz szerint) nagyon is tudatosan kezel. Báron külön kiemeli azokat a fogásokat, ahogyan Hitchcock a nézővel és a technikával játszik a kívánt hatások elérése érdekében.

A vertikális elemek hatásairól a szerző ezen a ponton azonban még mélyen hallgat. Helyette bevezet minket a Hitchcock-birodalom rejtett zugaiba, lerántja a leplet sok ismert és még több ismeretlen trükkéről, részletről, kulisszatitokról a filmek készítésével kapcsolatban. Elénk tárja azt a tudatosságot, amivel a rendező filmjeit komponálta. Bepillantást nyerhetünk a Truffaut-beszélgetések főbb mozzanataiba, megtudhatjuk, Hitchcock miként is nyilatkozott saját filmjeiről, hogyan játszott a közönséggel (amit ő annyira élvezett), és hogyan helyezte el a rá oly jellemző rengeteg „red herring”-et. Báron György, alkalmazva a hitchcocki *suspense*-t (késleltetett feszültség), minket is egyre több izgalmas ténnyel terel egyre beljebb (és mélyebbre) a *Psycho* bonyolult világában.

Egyre több háttér-információval kecsget a film készítésének körülményeiről, Hitchcock egyes megoldásairól, valamint bizonyos jelenetek olykor talán túl precíznek tűnő újraforgatásairól. Báron György épp az ilyen tudatos döntések miatt gondolja, hogy kellett valami más indoknak is lennie a rendező döntései mögött, mint kizárólag a jellegzetes látvány és a hatás elérése. A szerző azonban nem csupán a technikai mozzanatokot elemzi, mikor a vertikális mozgásirányt tanulmányozza; minden más lehetséges szempontból is elénk tárja Hitchcock játszódzásait, valamint hogy hogyan is próbálta a megszkott, Hollywoodra annyira jellemző sablonokat átírni.

A szerző bemutatja az olyan precízen elhelyezett „vörös hering effektus” (*red herring effect*) működését, ahogy Hitchcock kedvére játszadozik a nézővel és annak elvárásaival. A gondosan kidolgozott tépelődő főhősnő kicsivel több mint fél óra után már nem is játszik tovább a

filmben, valójában csak ekkor ismerkedünk meg Normannal és az igazi történettel. Marion szerepe mégis fontos, Hitchcock céltudatosan használja, hiszen ő kezdi meg az alászállást a vertikális skálán, ő indít el minket lefelé az úton. Ezzel el is kezdődik a rendező „*from the nearest to the farrest*” (a legközelebbitől a legtávolabbiig – és vissza) játéka, az állandó közelítés, miközben mégis eltávolít (a híres technika, ahogy ráközelít a karakterre, miközben a kamera hátrál), a fel-le játék, a szintek közötti ingázás. Báron is tudatosan használja a saját alászállásában a Hitchcock által elrejtett *red herring*eket, és csak fokozatosan vezet el a vertikális mozgások lényegéhez.

A tanulmány második felében végre eljutunk arra a pontra, ahol a sok hitchcocki és bároni *red herring* után megtudjuk, hogy a vertikális elemek fontos alkotói a film tereinek, azokat szintekre osztják, méghozzá hármasságokra. Itt a szerző sorra veszi a fejezetekben a különböző szinteket és azok szerepét, valamint a szinteken történő eseményeket is elemzi.

Marion segítségével eljutunk a motelig, ahol a hosszas – félórás – bevezető után elének tárul a film valódi tere, a Bates Motel. A híres zuhanyzós gyilkosság jelenete után pedig már mind a három szintet megismerhetjük. Ahogy azokat Báron György kategorizálja (térbeli elhelyezkedésüknek megfelelően): a legfelső a ház (az anya szintje), a középső a motel (Norman szintje), valamint a legalsó a mocsár (a halottak szintje). A vertikális mozgás pedig éppen ezeken a szinteken válik fontossá, méghozzá a feljutási kísérletekben. Hiszen aki fel akar jutni a legfelső szintre (Marion, Arbogast), az meghal.

Itt lép be az elemzésbe a pszichoanalízis, ami – mint Báron kifejti – egyáltalán nem állt távol Hitchcocktól, nagyon is tudatosan használta fel Freud és mások elméleteit, hogy ezeket képekben bemutassa a filmvászonon. Ez a három szint jelképezheti a személyiségelméletek három szintjét (jelen esetben Norman személyiségének szintjei): az anya (a ház) szintje a szuperego (a felettes én), amelynek nevében Norman cselekszik; Norman szintje (a Motel), a fiú szintje az ego (az én), melyen keresztül tartja a kapcsolatot a valódi világgal; valamint a halottak szintje (mocsár) az id (vagyis az ösztönén), ahová eltemeti, elnyomja az emlékeit, titkait. Ennek megfelelően mennek végbe a történések a vertikális vonalon, hiszen a feljutási kísérleteket mind megbüntetik, kizárólag Norman járhat be minden szintet.

A hármasság tagolódás tovább folytatódik akkor, mikor a néző is bepillantást nyer a motel felett elhelyezkedő házba. Báron bemutatja, hogy a házat szintén három részre oszthatjuk: az anya szobája a legfelső szinten (megint csak az anya szintje), a bejárati szint (a fiú szintje), majd a történet végén fény derül a harmadik szintre, a pincére, ahol a rothadó gyümölcsök vannak (ismét a halottak szintje). Hitchcock itt megismétli a vertikális mozgásokat, melyeket már az előző hármasság tagolásnál is megismertetett a nézővel.

Báron leírja, hogy a különböző beállításoknak, kameramozgásoknak milyen funkciója van a vertikális mozgásban, hiszen ezekben a jelenetekben már a technika is fontos szerepet kap. A szinteket (főleg a házban) hatalmas lépcsők kötik össze; ahogy a szerző rámutat, a lépcsősorok szerepe a vertikálisan elhelyezkedő szintekhez képest kiemelkedő (mint Hitchcock filmjeiben általában). A kamera és a lépcsők segítségével a rendező még intenzívebbé tudta tenni a fel-lemozgásokat, amelyre példának Báron Arbogast meggyilkolását hozza fel. A kameraállásokon kívül még elemzi a mozgást, valamint a vágások szerepét a vertikális mozgásirány megteremtésében. Végezetül, a tanulmány lekeresítéséhez, lezárja a filmet is, bezárja mind a történetet, mind a vertikális síkot.

Báron György rámutat, miért is tartotta érdemesnek még nagyobb figyelmet szentelni a *Psychónak* a többi Hitchcock-film mellett. Bár „a Mester” más filmjeiben is megfigyelhetjük a vertikális mozgásirányt, azonban azokban az esetekben (mint például a *Bűvöletben*, a *Madarakban*, a *Szédülésben*) a vertikális játék – ahogy Báron mondja – a „témából fakad”, azonban a *Psycho* semmiféle főbiához vagy mélységi pszichózishoz nem kapcsolódik. A *Psychóban* a vertikális mozgásirány abból a pszichológiai megközelítésből fakad, amely

szerint az ént, a személyiséget vertikálisan képzeljük el (*id, ego és szuperego*).

Báron György filmkritikai írásait a hetvenes évek óta olvashatjuk; egyik kötetében például ezt írja: „Aki filmről ír, ugyanazzal kényszerül szembenézni, mint a filmkészítő: a nyelv problémájával. Vagyis, nagyon általánosan azzal: milyen mélységig ragadható meg az írásos vagy a képi dokumentáció eszközeivel az illékony valóság.” (Báron György: *Hollywood és Marienbad*. Gondolat, Budapest, 1986.) *Alászállás az alvilágba* című „gondolatkísérlete” olvasható egy újabb kísérletként eme „illékony valóság” megragadására: szerencsénkre ez a valóság ez esetben már a film képi „valósága”, melynek (a szerzőiség és intencionalitás diskurzusának néhol korlátozó jelenléte mellett) már strukturális mozgásai, jelölőrendként való működése, szerveződése és képi megformáltsága is központi szerepet kap.

Felmerülhet a kérdés, mennyit is adhat hozzá még egy tanulmány a sok ezernyihez, amelyet már megírtak Hitchcockról? Talán nem sokat, talán mégis. Hiszen a rendező filmjeit már minden lehetséges szempontból megközelítették. Jelen esetben sem beszélhetünk hiánypótló alkotásról, talán mégis érdekes, hogy magyar nyelven gazdagodik tovább az a bizonyos végeláthatatlan sor. Az *Alászállás az alvi-*

lágba esetében nem beszélhetünk mélyre hatoló tanulmányról, mégis, Báron György bő száz oldalon mutatja be nekünk a Hitchcock-univerzum számos szegletét, és sikerül mindezt úgy tennie, hogy közben élvezhető, olvasmányos és izgalmas marad. A kortárs külföldi filmkritika ismerőjének persze kissé fájó is lehet, hogy a magyar elemzők jó része még mindig ennyire kötődik a szerzőiség és rendezői szándék erősen avított diskurzusaihoz, és a más országokban oly produktív posztszemiotikai, gender-szemponitú vagy épp testelméleti megalapozottságú megközelítések ily kevéssé jelennek meg a magyar filmkritikában. Mindenképpen érdekessé és szórakoztatóvá teszi a tanulmányt, hogy teljesen felveszi a *Psycho* ritmusát, alkalmazza filmtrükkjeit és késleltetéseit, és Hitchcock stílusának megfelelően tárja elénk mondanivalóját. Úgy vélem, izgalmas tanulmány azoknak, akik még csak most ismerkednek a Hitchcock-filmekkel, kiváló oktatási segédanyag, s érdekes lehet azok számára is, akik már közelebbi viszonyba kerültek a *Psychóval*.

(Báron György: *Alászállás az alvilágba – Psycho analízis. Új Mandátum, Budapest, 2007, 112 oldal, 1980 Ft*)

Balázs Boglárka

Egy ukrán Moszkvában

Jurij Andruhovics: *Moszkviáda*

Jurij Andruhovics nevével először Andrzej Stasiuk oldalán találkoztam. Együtt jegyeznek egy esszékötetet, *Az én Európám* címmel, amelyben izgalmas módon tárul fel a mai Kelet-Európa soketnikumú térképe, egészen a Fekete-tengerig, Odesszáig húzva a határt. A két író nagyjából azonos korú, a hatvanas évek elején születtek, ismertek, és ma már egész Európában képviselik hazájuk irodalmát. Kicsit talán túl nagy is ez a teher, ám ők azért próbálnak megfelelni neki. Míg Stasiuk nosztalgikus alkat, hanghordozása bölcsekedő és imádja a konklúziót, szemlélő pozícióból szeret írni a határvidékről, melankolikus arcokról, poros földekről és az eldugott, kis falvak mögötti élettelen világról (Albánia, Románia, a Zemplén, Dukla és a Duna-delta a kedvenc helyei), addig Andruhovics

elvicceli a szemlélődést, kevéssé beleérező, inkább ironikus, távolságtartó, szellemes és frappáns. Pedig neki társadalmi súlya is volna, mert rá szabták a szerepet, hogy írja át az ukrán irodalmat (még politikai pozícióban is volt egy ideig a narancsos forradalmat követően). Vagyis legyen ő a legújabb, immáron demokratikus ukrán irodalom főfigurája. Látszólag mégsem veszi magát túl komolyan, vagy eleve kudarcra ítéli a küldetést, nehéz eldönteni. Andruhovics inkább észrevétlenül poeta doctus, művei tele vannak utalással és csavarral, a lengyel és ukrán irodalom és történelem felé tett gesztusokkal. Hát igen, talán azért van így kifordítva mindez, mert az ő országában, Ukrajnában még mindig sokkal több ok adatik a szomorkodásra, mint Stasiuk Dél-Lengyelországban.

Andruhovics eredetileg költő, a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján tömegeket vonzó avantgárd esteken és happeningeken vált ismertté. Ironikus, groteszk, kissé kapkodó stílusa talán innen ered. Tulajdonképpen a *Moszkoviáda* is egyetlen lélegzetvételnyi monológ, szóáradat, ima. Vagy még pontosabban, finánciális kérelem (új pályázat, esetleg egy már elnyert pályázat teljesítése, nehéz eldönteni). Mindenesetre II. Olelkó ukrán uralkodóhoz szól benne egy fiatal költő, akinek életrajza sokban hasonlatos a kötet szerzőjéhez, és aki ösztöndíjas helyet kap egy alkotóházban. Verseket kell írnia, ehelyett ő ezt a regényt írja, amelyben – mintegy az alkotás helyett – a ház lakóit vehetjük szemügyre: iszákos kollégákat, lecsúszott egzisztenciákat, rossz színészeket, az irodalom bohócait, tartótiszteket, besúgókat és az elmaradhatatlan, dugnivaló költőnőket, valamint a frigid kritikusokat. A mű pár hét története. Egyedül a Fenséghez írt mondatok kíméletesek, ebből is látszik, hogy az író szenved az alkotástól, viszont még több pénzt szeretne (ettől persze folyton nevetségessé válik, amolyan irodalmi csinovnyik lesz). Persze a potenciális mecénás hallgat, sajnos nem érkezik válasz az uralkodótól, a regény végén ismét Kijevben vagyunk. A költő tehát Gorbacsov helyett Olelkót kérleli, újra és újra megszólítja, adjon még ösztöndíjat neki, hogy kiszabadulhasson végre szellemi fogságából, az igazi zavarból, mely nem más, mint a posztszovjet irodalom, romos moszkvai hátérrel. Menne ő Németországba vagy Amerikába, mindegy, bárhová, el innen.

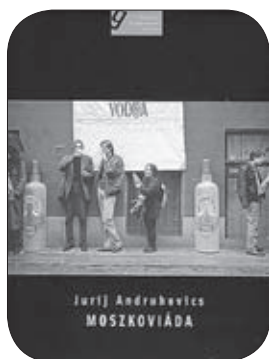
A kínos érzés teljesen érthető és át is élhető, hiszen von F. valóban kellemetlenül érzi magát az orosz fővárosban, ráadásul – ahogy Andruhovics ábrázolja őt – koszos kis ukránként van ott. Beszámolóiban cserébe a várost egyáltalán nem jó színben tünteti fel, de ezt is magának köszönheti. Moszkva bűnös és mocskos, gyanakvó és rokkant, alkoholmámoros, sőt, mintha még mindig a kommunizmus réme uralkodna a rendszerváltás utáni években is (feltehetőleg akkor játszódik a regény). Az elbeszélő a kirekesztettek szerepét veszi fel és az ő barátságukat élvezi, nincs igazi választása. A kérelmet Moszkvában egy alkotóházban (a többemeletes kollégiumban) írja F., a fikció szerint; a valóságban ez a regény Feldafingben született 1992 tava-

szán, három hónap alatt, Konrád György társaságában, aki szintén ösztöndíjas volt, és a magyar kiadás frappáns előszavát jegyzi.

A regény elolvasása után mégsem értek egyet teljesen az előszóval. Konrád György szerint Andruhovics művében az a jó, ahogyan az ukrán író láttatja Moszkvát: „bármennyire is lepusztult hely a Lomonoszov egyetem, de az ifjúságnak ez a tarka rengetege lenyűgöző, és egészséges világpolgári szemtelenségre ösztönöz, most el lehet mesélni, amit amúgy is csináltunk, ivás, baszás, kicsapongás, szívás, utazás, esetleges bolyongás, olvasott és tanult nevek felidézése, táncoltatása, és az egészet belengi a titkosrendőrség és a félelem nehéz szaga” (6.). Csakhogy ez a mű nem Moszkváról szól, hanem az ukránokról. Konrád szavaiban azért is bizonytalan vagyok, mert nem tudom, írható-e még regény arról, amiről ő beszél. Annyit írtak a kelet-európai emberek alkoholmámoros pszichéjéről, hogy mára a dolog komoly kelet-európai közhelynek számít, Varsótól Budapesten, Lembergen és Kijevben át Moszkváig. Zavarban vagyok más értelemben is – a regény olvasója bizonyára érteni fogja, miről beszélek –,

hiszen a könyv maga „a zavarodás története”. Méghozzá az identitászavaré, meg a politikai zavaré, meg a szabadság mámoros állapotáé. A rendszerváltás okozta zavarodás ez, melyben az ember újra lehetőséget kap, hogy felelősséget vállaljon sorsáért, de ez értelmetlen elvárás marad. Az ember nem tud megfelelni neki, mert nem olyan a lelki alkata, rögtön menekülni akar. A zavar poétikája Andruhovics könyvének vezérfonala, benne az örök kelet-európai lét kudarca.

A könyv hőse az irodalom (szűk) világában él. Amolyan partra vetett hal, csak tátog, de nem hallják. Méghozzá azért, mert íróvá, ukrán íróvá szeretne válni, és független maradni Moszkvától – mindez egyszerre nem megy; ráadásul nem tud elszakadni sem kenyéradóitól, sem otthonától, a poros, lerobbant Nyugat-Ukrajnától, szíve csücskétől. Sajnos, néha ennek megfelelően elég belterjesek a mű bizonyos közlései és idézetei, Andruhovics saját költeményei és ukrán lírai betétek tüzelik a bekezdéseket (a kötet kiváló fordítója, Körner Gábor ezt lábjegyzetekkel oldotta meg). De igazán zavaró, vagyis szorongást keltő lehet a főhős viselkedésének értelmetlensége és a viselkedés okainak figyelmen kívül hagyá-

sa. Nem tudjuk meg ugyanis, hogyan következik az egyik jelenet a másiktól, mért maradnak sematikusak a szereplők, kiérleltenek a versek, kiadatlan a kézirat, felszínesek a barátságok, hamvukba holtak a szerelmek, rosszlelkűek a figurák és ösztönlények a nők. Vázlat ez inkább, amelyben egyáltalán nincs végiggondolva a főszereplő sorsa, sőt még a lelki alkata is lutri – hát ilyen a kelet-európai irodalom.

A szöveg első szintjén valóban csupa beteg, szerencsétlen vagy hataloméhes ember jelenik meg. Csakhogy ezek az emberek idézetek. Gogol, Bulgakov, Kafka és E. T. A. Hoffmann hősei. Ők nehezen képeznének kerek történetet; megfoghatatlan, zűrés alakok, és nem is érdekesek igazán, csak a regény metaforikus terében nyernek értelmet. Ugyanis sokkal érdekesebb Andruhovics számára a fésületlenül hagyott szituáció, mint a gondozott mondat; őt a hallucináció és nem a valóság ábrázolása foglalkoztatja, a vodkagözös párbeszédetek remek passzusaiban éli ki írói tehetségét, és így hozza létre hőse „írói világát”. Andruhovics párbeszédei valóban mesteriek, egyik jelenetből éles metszéssel jutunk a következőbe, ugrálunk, mintha csak a keleti ember kiszámíthatatlan gondolatfoszlányai nyernének teret a nyelvben – hangsúlyoznám, hogy nem a tipikus keleti emberrel, hanem reflektált írói világgal van

dolgunk. Nem mondom, hogy szünet nélkül lenyűgözött, de mint poétikai kísérletet, mint az írói jegyzetfüzet regényét remekműnek tartom.

Végül köszönöm Andruhovicsnak, hogy két kiváló, szintén illogikus, de lendületesen sodró szerző munkáját is eszembe juttatta; ők azok, akik jelenleg talán a legtöbb csavarral tudnak beszélni a kelet-európai ember észjárásáról. Először Forgács Zsuzsa örült és fájdalmasan-ironikus New York-i történeteit hozom fel, melyek 1995-ben jelentek meg *Talált nő* címmel. Andruhovics kegyetlen önironiája juttatta eszembe őt: a döbbenettől először sírunk, aztán hangosan felröhögünk. Akárcsak a pimaszul fiatal Dorota Masłowska első regényénél. A lengyel író 2003-ban, 19 évesen publikálta a *Lengyel-ruszkai háború a fehér-piros lobogó alatt* címmel írt művét, a mai fiatal irodalom lakótelepi szlengben írott kultuszkönyvét. Íme a legfiatalabb generáció fintora a világra, szupererős monológokkal. Mindkét könyvet kísérőnek ajánlom a *Moszkoviáddához*.

(Jurij Andruhovics: *Moszkoviáda*. Ford. Körner Gábor, Gondolat Kiadó, Gondolat Világirodalmi Sorozat, Budapest, 2007, 200 oldal, 2190 Ft)

Kiss Noémi

Ördögi kör vagy anygali kiút?

A magyar nyelvű médiában és a hazai politikai színtéren is egyre gyakoribb téma a szegénység és a szegénység csökkentését célzó gazdaságpolitikai lehetőségek. A nemzetközi szakirodalomban azonban kialakulóban van egy újfajta megközelítés, amelynek széles körű alkalmazása már folyamatban van, leginkább a Világbank és a vele kapcsolatos projektek terén, jellemzően a fejlődő országokban. Ebben az írásban ezekből a tapasztalatokból indulunk ki, és látni fogjuk, hogy hazánk tekintetében is számos lehetséges válasz megfogalmazható a legszegényebb országok tapasztalatai alapján.

A szegénységgel, annak csökkentésével kapcsolatos viták, félreértések egyik legfontosabb oka annak eltérő értelmezésében rejlik. A szegénység, legáltalánosabb definíciója szerint, az az állapot, amikor valaki nem tudja kielégíteni alapvető szükségleteit. Ezt leggyakrabban úgy értelmezik, mint amikor valaki nem rendelkezik az emberhez méltó életvitelhez társadalmilag elfogadott jövedelemmel vagy anyagi javakkal. A társadalmilag elfogadott szint időben, társadalmi közösségenként és országonként eltérhet és el is tér. Többnyire azonban egységes a szegénység megközelítése, amennyiben alapjául az egyének alapvető szükségleteinek (élelmiszer, kalóriaigény és nem-élelmiszer mint lakhatás, alapvető egészségügyi és egyéb szolgáltatások) kielégítéséhez szükséges jövedelmet tekintik. Ez a *szegénység abszolút* értelmezése, eszerint a szegénységi szint egy bizonyos, adott (abszolút) vásárlóerőt jelent (azaz a megvásárolható termékek és szolgáltatások összessége nem változik). Beszélhetünk azonban a szegénység *relatív értelmezéséről* is: a szegénységi vonal vásárlóereje a gazdagabb országokban vagy egyes országon belüli területeken magasabb. Hogy mennyivel, vita tárgya lehet: attól függ, mennyire fontos a *relatív nélkülözés*, melynek megállapítása nehéz (hiszen itt szerepet kapnak olyan szubjektív tényezők, mint *várakozások, észlelések*). Ez már átvezet minket az egyenlőtlenséghez, hiszen relatív értelemben szegénynek tekinthetjük például egy országban az átlagjövedelem fele alatt élőket vagy a társadalom legszegényebb 20%-át.

A szegénység általános értelmezésében a *jövedelmi komponenst* emeltük ki, mert ez a felfogás sokáig uralta nemcsak a tudományos, de a hétköznapi gondolkodást is. A szegénységcsökkentés stratégiái is soká-

ig ezen az alapon álltak: a jövedelmi dimenzió alapulva, többnyire a gazdasági növekedés fokozását célzó politikai ajánlásokat fogalmaztak meg. A jövedelmi összetevő mellett azonban fokozatosan megjelentek további tényezők, mint például az élettartam, írni-olvasni tudás, egészség, végül a sérülékenység és a politikai befolyásolási képesség. A szegénység koncepciója mára összenőtt az emberi előrehaladás elmara-dásával, a társadalmi kirekesztettséggel és a részvétel hiányával is. Mindezek alapján napjainkban azt tekintjük szegénynek, aki gazdasági (monetáris és nem monetáris tekintetben) és/vagy társadalmi és/vagy politikai viszonylatban nem tudja az alapvető szükségleteit kielégíteni. Ezek a hiányosságok halmozódnak és összefüggenek. Ennek felismerése adja a sikeres szegénységcsökkentési beavatkozások egyik kulcsát. A szegénységnek számos további, gazdaságpolitikai szempontból fontos vetülete is megfigyelhető, mint például a generációs vetület – az egyes hiányok koncentrált jelentkezése a fiatalok vagy az idősök körében –, a nemek közötti megoszlás vetülete – egyes országokban a nők körében halmozottan jelentkezik a szegénység – vagy a vidéki lakosok jelentősen rosszabb helyzete (területi vetület), de a hiányosságok halmozódhatnak egyes etnikai csoportok esetében is.

A szegénység definíciójának kiterjesztése alapján véve nem változtatja meg, hogy kit tekintünk szegénynek, ugyanis, mint láttuk, az egyes összetevők, hiányosságok összefüggenek. A szegénységcsökkentési politikák megfogalmazása és megvalósítása tekintetében ugyanakkor alapvető változást jelent ezeknek az összefüggéseknek a tekintetbe vétele. A szegénység eltérő összetevőinek és dimenzióinak figyelembevételével a szegénységcsökkentési beavatkozások új készletét jelenti. Egyrészt új politikákat lehet bevonni a szegénységcsökkentési stratégiába, másrészt a szegénység új, tág értelmezése arra is hatással van, hogyan kombináljuk a szegénységcsökkentési politika egyes elemeit. A szegénység egyes komponensei ugyanis kölcsönhatásban állnak egymással, így szinergikus hatások léphetnek fel, önerősítő folyamatok alakulhatnak ki. A hiányosságok halmozódása ördögi kör kialakulásához vezethet, melynek szegénységi csapda a következménye. Ahhoz, hogy az érintettek ki tudjanak törni ebből, segítségre van

szükségük; látni fogjuk azonban, hogy nagyon nem mindegy, mit takar ez a „segítség”. A szegénységcsökkentési politikák helyes kombinálása lehetővé teheti „angyali körök” kialakulását, azaz a szegénységi csapdából való kitörést, amit maguk a szegények valósítanak meg. A tovagyrúzó hatásokra jó példa, hogy a nők, anyák oktatásának javítása következtében javul a nők helyzete a munkapiacra, továbbá kevesebb, de egészségesebb és jobban képzett gyerek lesz a társadalomban; ez hosszú távon mindkét csatorna (a nők munkába állása és a jobban képzett gyerekek jobb munkapiaci kilátásai) útján pótlólagos jövedelemnövekedést eredményez.

A szegénységgel kapcsolatos viták egy részének hátterében ennek eltérő értelmezése, definíciója áll, de számos félreértést okoz a szegénység méréséről alkotott elképzelések különbözősége is. Ezek bemutatására jelen írásunkban nem térünk ki. Ahhoz azonban, hogy a szegénységcsökkentési politikák tekintetében érdemi megállapításokat tehesünk, elengedhetetlen annak vizsgálata, hogyan is élnek a szegények napi 1, illetve 2 dollárból. A szegények életét, életvitelét illusztráló néhány megállapításunk során a fejlődő országok tapasztalataiból indulunk ki, hiszen ezekben a mai napig tömeges jelenség a szegénység, és látni fogjuk, hogy a több mint fél évszázados fejlesztéspolitikai kísérletek során felgyűlt tapasztalatok hazánk számára is tartogatnak üzeneteket.

Hogyan élnek a szegények a fejlődő országokban?

Az extrém szegények előtt álló választási lehetőségeket, korlátokat és kihívásokat legfőképp a Banerjee–Duflo szerzőpáros 2007 őszén megjelentett cikkére alapozzuk. A szerzőknek a legkülönbözőbb esetek vizsgálatával az volt a céljuk, hogy általánosítható megállapításokat tegyenek az állandó, krónikus szegénységben élők gazdasági életéről. Kiemelhető megállapításaik az alábbiak:

A szegényeknek van bizonyos választási lehetőségük jövedelmük elköltése terén, és nem tartható a tömeges éhezés mítosza. Az extrém szegények fogyasztásuk mintegy felét, $\frac{3}{4}$ -ét költik mindössze *élelmiszerekre*. A nem élelmiszerekre költött jövedelmük viszonylag jelentős része *alkohol- és dohánytermékekre* megy el (4–8% között), különféle *vallási és családi eseményekre* (például esküvőkre, temetésre) 10%-át költik. A napi 1, illetve 2 dollárból élők arányaiban

ugyanannyit költenek élelmiszerekre, ami arra utal, hogy az extrém szegények nem érznek külön készletet, hogy több kalóriát vásároljanak. Végül megfigyelhető az a hosszú távú trend, hogy a szegények jövedelmük egyre kisebb részét költik élelmiszerekre; emögött egyrészt az a hosszú távú trend állhat (mely napjainkban megfordulni látszik), hogy az élelmiszerek relatíve olcsóbbá váltak, másrészt az is, hogy a kalória fogyasztás is csökkenő tendenciát mutat (aminek hátterében a munkavégzés módjának megváltozása – kevesebb fizikai munka – is áll).

A szegények tulajdonában nagyon kevés *vagyontárgy* van, még a legegyszerűbb eszközökkel, mint például telefon, sem rendelkeznek. Pedig, mint látni fogjuk, a többnyire egyéni vállalkozóként a megélhetésért küzdő szegények termelékenységét a legegyszerűbb eszközök is jelentősen javíthatnák.

Két további tényező vizsgálata elengedhetetlen: az *egészségi állapoté* és *oktatási kiadásoké*. Az előbbi tekintetében felvetődik a kérdés, okoz-e egyáltalán gondot, hogy, mint említettük, a legszegényebbek kevesebbet költenek élelmiszerekre, mint amennyit kiadásaik alapján költhetnének. Az egészségi állapot tekintetében erre igennel válaszolhatunk, ugyanis a legszegényebbek körében nagyon gyakori az alultápláltság, és ennek egyenes következménye, hogy a szegények rendszerint gyengéknek érzik magukat, de a hiány- és más betegségek is gyakoriak. A rossz táplálkozás és a betegségek együttesen rontják a szegények munkavégzési képességét, ami az alacsony jövedelem egyik oka is egyben. Ez kiemeli a tovagyrúzó hatások jelentőségét, és mutatja a szegénység ördögi körének kialakulását. Az extrém szegények jövedelmük maximum 2%-át költik gyermekeik oktatására, ami túlnyomórészt az állami iskolák ingyenes oktatásának köszönhető. Ugyanakkor az állami iskolák színvonala gyakran nagyon alacsony, sok esetben diszfunkcionális. Ez vezet oda, hogy bár a szegények körében a 7–12 év közöttiek 70–75%-a jár iskolába, e korosztály tényleges írni-olvasni tudása lényegesen alacsonyabb. (Számos, napjainkban készült felmérés eredménye szerint a fejlettebb országokban is találkozhatunk funkcionális analfabétizmussal.)

Jövedelemgenerálás: hogyan keresik a pénzüket a szegények?

Annak illusztrálásához, hogyan jutnak az extrém szegények napi jövedelmükhöz,

elég lenne különböző napszakokban végigsétálni egy szegénynegyed utcáján. Az anekdotikus bemutatás helyett azonban nézzük ismét a stilizált tények szintjén az öt legfontosabb általánosítható jellemzőt:

1. A szegények jelentős része valamilyen formában *egyéni, mikroállalkozónak* tekinthető: tőkét állít elő, fektet be, és egyedüli jogosultja a megtermelt jövedelemnek. Ez mind vidéken, mind a városokban így van, bár a munka típusa nyilvánvalóan eltér; előbbieken többnyire mezőgazdaságban, míg utóbbiak egyéb, nem ritkán informális típusú tevékenységekkel szerzik jövedelmüket. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szegények jellemzően *saját maguk foglalkoztatóitjai*.

2. A szegényeket *többszörös foglalkozások* jellemzik: számos eltérő tevékenységet végeznek, napszaktól, időszaktól függően. A többféle foglalkozási tevékenységben való egyidejű részvétel egyfajta *diverzifikációnak* is felfogható (a kockázatkerülésnek e jelenségére később még visszatérünk).

3. Tipikus az *ideiglenes vándorlás* munkavégzés céljából – szemben az állandó költözéssel, mely a legszegényebbek körében alig figyelhető meg. Azaz a jobb munkalehetőségek, jobb életvitel reményében a városba vándorló tömegek nem a legszegényebbek táborából kerülnek ki, a szegénység a mai napig jellemzően vidéki jelenség (a nagyvárosok nyomornegyedeinek sora kivétel és speciális eset).

4. A munkában való *specializáció*, a rövidtávú és jellemzően egy időben végzett különböző típusú munkák miatt *nem jellemző* a legszegényebbek körében. Ezért a szegények nem tanulnak szakmát, illetve nem a tehetségüknek (komparatív előnyüknek) megfelelő munkát végeznek. A szegények (a túlélésért küzdve) keresik a különböző gazdasági, jövedelemszerzési lehetőségeket, de jellemzően nem specializálódnak egyes tevékenységekre. Végeznek például bizonyos mezőgazdasági tevékenységeket, de többnyire csak önellátás céljából, azaz nem piacra termelnek. Gyakran mezőgazdaságon kívül is elvállalnak különböző munkákat, de nem változtatnak állandó jelleggel lakhelyet egy jobb munkalehetőség miatt. A specializáció hiánya költséges, hiszen így elvágják magukat a magasabb jövedelmet nyújtó tevékenységektől.

5. *Méretgazdaságossági probléma*: A szegények tipikusan nagyon *kisméretű vállalkozásokat* alapítanak, melyek átlagos mérete 1–2 fő, de ez is főként családtagokat takar, nem fizetett alkalmazottat. Ezek a többnyire családi vállalkozások nagyon kevés

vagyontárggyal gazdálkodnak, többnyire nincs külön helyiség se a munkavégzésre. Ez a méret túl kicsi ahhoz, hogy bármiféle méretgazdaságossági előnyt ki lehessen használni és munkahelyet sem teremt.

A szegények piaci és gazdasági környezete

A szegények piaci és gazdasági környezete tekintetében két tényezőt vizsgálunk: a piacokhoz való hozzáférés korlátait, ill. az infrastruktúrához, közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, illetve ennek hiányából adódó akadályokat.

Az igazán szegények között kimagaslóan magas az *adósságot felhalmozók* száma. Általános jellemző, hogy nagyon kevés szegény háztartás kap hitelt legális forrásból, a kereskedelmi bankoktól kölcsönkérők aránya kevesebb mint 5%. A legális hitelforrások hiányában a legtöbben családtagoktól, barátoktól, szomszédoktól vagy uzsorásoktól kérnek kölcsön. Főként ez utóbbi, *nem formális kölcsönök* kamata igen magas, mivel egyrészt a szegények iránti bizalom a kölcsönök gyors visszafizetését illetően igen alacsony, másrészt számos további banktechnikai ok is a költségek növelését eredményezi (például a költséges szűrés és monitoring). Emiatt a szegények kiszorultak a formális hitelrendszerből, de hozzájárulnak ahhoz is, hogy az egyetlen esélyként kínáló informális hiteleknek lényegesen (minimum háromszor) magasabb a kamatlábuk. Erre a *mikrofinanszírozási rendszer* kínálhat megoldást (az írás végén még utalunk rá).

A szegények számára a hitelhez jutáshoz hasonló nehézségeket jelent az esetleges *megtakarítások biztonságos elhelyezése*. A helyzet itt annyival bonyolultabb, hogy a nehézségek miatt, igazi ösztönzők híján gyakran nem is takarítják meg a potenciális jövedelemhányadot.

A szegények jellemzően nemcsak a hitelezési és megtakarítási, de a hagyományos *biztosítási piacra* is nagyon ritkán tudnak belépni, így gyakran még egészségbiztosításuk sincs. Általánosságban elmondható, hogy a legszegényebbeknek csak a *társadalmi kapcsolatok, a szociális háló* nyújt valamilyen *informális biztosítást*. E társadalmi kapcsolatok azonban csak *korlátozottan képesek a kockázat csökkentésére*, hiszen az érintettek gyakran azonos helyzetben vannak, ugyanazok a veszélyek fenyegetik őket. A szegények „biztosítását” nem ritkán a kevesebb étel fogyasztása vagy a gyerekek iskoláztatásának megszüntetése

jelentí. Ez utóbbira adnak jó választ a napjainkra elterjedt feltételes transzferprogramok, melyekben cél az iskolába járás alternatív költségének csökkentése. A brazil *bolsa escola* vagy a mexikói *progresá* programok esetében a családi juttatások feltétele a gyerekek oktatásban való részvétele. Az elmúlt hetekben e témában Magyarországon is heves viták robbantak ki (Monok, Ivád és Salgótarján esete kapcsán), aminek egyik legsajnálatosabb vonatkozása, hogy a feltételes transzferek, amelyeknek áldásos hatása már évtizedek óta ismert a nemzetközi szakirodalomban, a legszegényebb országokban is bevett fejlesztéspolitikai eszköznek számítanak. E tekintetben (is) lenne mit tanulni a fejlődő országoktól.

A szegények alapvető infrastruktúrához, mint közutak, villamosenergia, ivóvíz- és szennyvízcsatorna, alapvető egészségügyi és oktatási szolgáltatásokhoz való hozzáférése *igen változó képet* mutat a fejlődő országokban. Ezek a tényezők mind meghatározzák a szegények mindennapjait, jövedelemszerzését és fogyasztását, ezáltal befolyásolják életvitelüket, életminőségüket. Az ellátottság országonként és szolgáltatástípusonként nagyon különbözik, és a valós kép megállapításához nemcsak a mennyiség, de a minőség, elérhetőség, térbeli egyenlőtlenségek és az egyes szolgáltatások közötti összekapcsolódásokat is figyelembe kell venni.

A megfelelő szegénységcsökkentési politikák alapjául szolgáló valóság ismeretéhez hozzátartozik, hogy bár a szegények ehethnének többet, az alultápláltság részben saját döntésük következménye, mely az adott körülmények között racionális megfontolás is lehet. Egyrészt hiába ennének többet, ha a rossz higiénés viszonyok és egyéb hatások következtében a betegségek úgyis legyengítenék őket, másrészt szubjektív értékelések, észlelések, valamint a társadalmi megbecsülés iránti igény is vezethet oda, hogy élelmiszer helyett élvezeti cikkekre vagy szórakozásra költik a fennmaradó jövedelemhányadot.

Hasonlóan végig lehetne venni a magas vállalkozókedv, specializáció hiánya vagy a korlátozottan jellemző állandó vándorlások hátterében álló okokat. Ezek felfedése mind elősegíti a megfelelő gazdaságpolitikai következtetések levonását. Összességében kijelenthetjük, hogy a szegények valós gazdasági életét jellemző tulajdonságok megértése lényegesen könnyebb, ha tudjuk, hogy korlátozott a hatékony piacokhoz és a minőségi infrastrukturális szolgáltatásokhoz való hozzáférésük.

Szegénységcsökkentés: a gazdaságpolitika lehetőségei

A gazdaságpolitikai tapasztalatok tükrében megfogalmazható legfőbb következtetés, hogy a közelmúltig túlzott volt a hit a gazdasági növekedés lecsorgó hatásaiban, és a gazdasági növekedésre irányuló gondolkodás sokszor nemcsak nem segített a szegényeknek, de rontott a helyzetükön. Erre jó példa, hogy azok a gazdaságpolitikai beavatkozások, amelyek a felzárkózás érdekében erőltetett iparosítással kívánták elősegíteni a gazdasági növekedést, háttérbe szorították a mezőgazdaságot (alacsony tartották a mezőgazdasági termékek árait, a mezőgazdaságba történő befektetéseket stb.), és ezzel tovább rontották a vidéki szegények lehetőségeit. Napjainkra egyetértés van a szakértők körében, hogy a szegénység csökkentése céljából szükség van gazdaságpolitikai beavatkozásokra, konkrét szegénységcsökkentő politikára. A szegényekre jellemző, fentebb említett legfontosabb tulajdonságok megállapítása kulcsfontosságú a megfelelő beavatkozások meghatározásához. E tekintetben például központi szerepet játszik annak eldöntése, hogy az adott egyén(ek) vagy társadalmi csoport, krónikus (hosszú időn át fennálló) vagy átmeneti szegénységben van(nak)-e. Számos konkrét gazdaságpolitikai beavatkozás ugyanis mind az átmeneti, mind a krónikus szegénységet csökkentheti, de az előbbire alkalmazott megoldások hosszú távon túl költségessé válnak, így nem lehet őket fenntartani. Ilyenek lehetnek például a közmunkaprogramok vagy a feltétel nélküli transzferjuttatások, melyek az ösztönzottséget is aláássák és a szocializmusból ismert gyámatlantansághoz vezetnek. A krónikus szegénység leküzdésében a (főként informális) biztonsági hálók szerepe kiemelkedő.

Konkrét szegénységcsökkentési politikák

A konkrét szegénységcsökkentési gazdaságpolitikai beavatkozások elsősorú megkülönböztető jele, hogy ezek a szegényeket, a szegények helyzetének javítását célozzák. Már az elérendő szegények körének meghatározása során számos dilemma felmerülhet, hiszen eltérő következményekkel jár, hogy minél több szegény elérése-e a cél, vagy esetleg kevesebb szegény számára lehetővé tenni a szegénységből való kitörést. A szegények elérése, az ún. *célzás (targeting)* vagy *célcsoport-meghatározás* mindkét fél

számára költséges művelet, hiszen egyik oldalról felmerül a részvétel költsége, például egyéb elmaradó tevékenységek alternatív költségeként (lásd szociális segély és fekete munka vagy közmunka dilemmája), másik oldalról pedig adminisztrációs és szűrési költségek merülnek fel. A szegények minél jobb lehatárolása, a beavatkozás célcsoportjának minél pontosabb meghatározása a politikai támogatottságot is alááshatja, hiszen kizárhatja a nem szegény, de korábban esetleg potyautasként részt vevő szereplőket, akik a politikai támogatóbázist alkották.

A szegénységcsökkentési beavatkozások célcsoportjának meghatározásához számos módszert alkalmaznak: földrajzi lehatárolás (vidéki szegények), földtulajdonlasi jellemzők szerinti elkülönítés (földtelenek) intézményi környezeti szempontok alapján, vagy akár önmeghatározás (self-targeting) is előfordulhat. Ez utóbbinak tipikus esete, ha a közmunkák (szükségmunkák) díjazását nagyon alacsony órabérben határozzák meg, és ez automatikusan kiszűri a legrászorultabbakat. Hasonlóan lehet eljárni a közszolgáltatások nyújtása során; ha ezeket minimális komforttal, helyileg is a legszegényebb negyedekben valósítják meg, szintén kiszűrhetőek a jobb módú potyautasok. Az önmeghatározásnak azonban (bármilyen csábító is) van legalább két hátránya: ezzel a módszerrel a szűrési költségeket a legszegényebbekre hárítják (akiknek nincs idejük sorban állni stb.), illetve egyes szegény, hátrányos csoportok nem tudnak részt venni a megfelelő programokban (például fizikai, egészségügyi okokból).

A szegénység csökkentését célzó beavatkozások fontos területe a *sérülékenység, a jövedelem változékonyságának és a kockázatnak a csökkentése*. Ehhez különböző jövedelemingadozást kisimító mechanizmusokra (hitelek, megtakarításokra) van szükség, s különböző biztosítási megoldások is elengedhetetlenek. Ugyanakkor, mint láthattuk, a kockázatkerülő magatartás költséges lehet: a legalacsonyabb kockázatú (specializációt, szaktudást legkevésbé igénylő) tevékenységek a legalacsonyabb jövedelmet is biztosítják, megnehezítve ezáltal a szegénységből való kitörést. Láthattuk azt is, hogy a szegények körében a legjellemzőbb az informális típusú biztosítási formák igénybevétele. Ezek a közösségi alapú kockázatmegosztó megoldások azonban nem mindig hatékonyak, bár a klaszszikus erkölcsi kockázat és kontraszelekciónak kevésbé jelenik meg (személyes ismeretség és bizalom, jobb információ következté-

ben), de a végrehajthatóság, a kikényszerítés formális kötöttségek nélkül nehezebb lehet, illetve a diverzifikáció hiánya miatt csak korlátozottan töltik be kockázatcsökkentő feladatukat. Hasonló problémák jelentkeznek a jövedelemingadozás közvetlen csökkentésekor is. Ügyelni kell a megfelelő ösztönzöttség fenntartására, mert ennek hiányában elterjedhet a tanult gyámolatlanság és járadékvadász magatartás (mely a segélyekből, juttatásokból származó jövedelmek növelésére törekszik). Jobb megoldást jelentenek a kockázat- és jövedelemingadozás csökkentésére a közvetett megoldások. Ilyen lehet a vidéki, mezőgazdasági tevékenységből élő szegények esetében az öntözés elterjesztése, a jobb vidéki infrastruktúra kiépítése vagy a mobilitásra való ösztönzés. Ekkor a legsérülékenyebb, kockázatosabb tevékenységek és földrajzi területek elhagyására kell ösztönözni a szegényeket. (Láthattuk, hogy jellemzően a legszegényebbek a legkevésbé mobilis társadalmi réteget is alkotják egyben.)

Számos intézkedési területet megkülönböztethetünk, melyek politikai beavatkozási lehetőségeket jelentenek a szegénység csökkentésére. Ide sorolhatjuk (a szegények tulajdonában lévő) termelési tényezők mennyiségének növelését, a termelékenység javítását és a megfelelő árak kialakítását célzó beavatkozásokat is. Ezek az intézkedések különböző területi szintek és ágazatok összekapcsolását feltételezik. Az egyes reformokat egymással összhangban kell elvégezni, hiszen csak ekkor érvényesülhetnek az egyes területek közötti kölcsönhatások, ekkor alakulhat ki a szinergia. Ezt a szakirodalomban *csomag típusú reformoknak* is hívják.

Az egyes tényezők (tőke, munka) árának kiigazítása ugyanakkor csak az érem egyik oldalát jelenti. A másik oldalon az egyes *tényezők* tulajdonlásában jelentkező *egyenlőtlenségek* csökkentése áll. Ez lefedi mind a termelésben használt vagyontárgyak (pl. föld, tőke), mind a képességek és lehetőségek tekintetében fellépő eltérések csökkentését, hiszen végső soron e képességek és vagyontárgyak határozzák meg a jövedelmet. S megjelennek mind a statikus értelemben vett (múltban felhalmozott) vagyontárgyak, mind dinamikus megközelítésben a jövőbeli lehetőségek. Az ide sorolt tényezők kiterjednek a fizikai vagyontárgyakon kívül a politikai hatalomra (befolyásolási képesség), oktatáshoz és egészségüghöz való hozzáférésen keresztül a humántőkére, valamint a jövedelemtermelő képességekre, a pénzügyi lehetőségekre.

A valós, hosszú távú szegénységcsökkentési stratégiáknak a jövőbeli lehetőségek kiegyenlítésére kell törekedni. A szegényeket a *fejlődés alanyaivá* kell tenni, azaz *képesé tenni* őket arra, hogy maguk is részt vegyenek az említett folyamatokban.

A közvetlen transzferek esetében azonban a már említett finanszírozási és ösztönzési okokból teljesülnie kell, hogy azok *időben is korlátozottak* legyenek, és a támogatások idővel *önmagukat számolják fel*. Ezt kiegészítjük további négy megállapítással:

1. a szűkös pénzügyi erőforrásokat a *legszegényebb csoportokra* kell koncentrálni,

2. a támogatottakat *képesé kell tenni* az önálló gondoskodásra, jövedelemszerzésre (mikrovállalkozások támogatása), hogy ne alakuljon ki függőség, ne alakuljanak ki elenőszítőzók,

3. a transzferek *kiszorító hatásait* lehetőség szerint *minimalizálni* kell, azaz a kapott támogatás ne váltsa ki a termelő tevékenységekben való aktivitást,

4. növelni kell a *társadalmi elfogadottságot*, hogy a kimaradók ne „közösítsék ki” a támogatottakat.

Láthatjuk, hogy van számos elemük a szegénységcsökkentési politikáknak, melyekről az *elméleti eredmények és a gyakorlati tapasztalatok* alapján konszenzus van a szakirodalomban.

Már említettük a hitelpiaci részvétel elősegítésének egy lehetséges módját, a *mikrofinanszírozási rendszert*, melyért Muhammad Yunus és az általa alapított Grameen bank 2006-ban béke Nobel-díjat kapott. A módszer részletes magyar nyelvű bemutatása megtalálható Láng Eszter (2008) nemrégiben megjelent írásában. Amit itt kiemelünk, az a Grameen bank rendszerében is megjelenő, de már általunk is említett *feltételes transzferek* jelentősége (például a hitelhez jutás feltétele bizonyos egészségügyi szűréseken, képzéseken való részvétel), melyekben *összekapcsolják a szegénység egyes dimenzióit*, és ily módon átütő eredményeket érnek el a világ számos országában.

A különböző piacok összekapcsolására, *összehangolt stratégiára* van szükség: az egyes reformok egy csomagba történő integrálására. Ez az alulfejlettség egyes dimenzióinak nem szektoriális megközelítése,

hanem *átfogó rendszerszemlélet* alkalmazása. Megállapíthatjuk, hogy ez, szemben a gyakorlatban elterjedt, következmények kezelésére irányuló költséges és nem fenntartható megoldásokkal, *alacsony költségű* és így *fenntartható* útja lenne a szegénység csökkentésének és ezáltal a fejlődés és a gazdasági növekedés elősegítésének is.

Írásunk zárásaként hangsúlyozzuk, hogy a bemutatott megközelítés elsősorban *piacbarát megoldásokat* tartalmaz, de eközben a *szegényeket és speciálisan hátrányos helyzetű csoportokat állítja a középpontba*. Megállapíthatjuk: az elmúlt több mint fél évszázad fejlesztéspolitikai tapasztalatai alapján tudjuk, hogy a közvetlen állami beavatkozások (például az élelmiszersegélyek vagy a közvetlenül a termelőknek nyújtott, feltételek nélküli támogatások) nem vezetnek eredményre. Bemutattuk, hogy konszenzus van az elméleti irodalomban afelől – és gyakorlati példák is igazolják –, hogy a közvetlen pénztranszfereknél *hatékonyabbak az egyes feltételekhez kötött „kombinált” juttatások*, mint például a gyermekek iskolába járásának feltételéhez kötött élelmiszer-csomagok vagy a bizonyos feltételek mellett indított közmunkaprogramok. A szegénységcsökkentési politikák egyes elemeit kombinálni kell; az *integrált programok* megvalósítása révén számos szinergikus hatás kihasználható, ami a szegénység csökkentéséhez szükséges idő- és költségmegtakarításokhoz vezethet. Ez a szegénység és fejlődés újfajta megközelítése, melynek gazdaságpolitikai következtetései politikai csomagot alkotnak. Ennek alapján konzisztens stratégiákra, politikákra van szükség, és a megvalósítás során a sorrend is fontos, hiszen az teszi lehetővé az önerősítő körök kialakulását, vagy ahogy a címben neveztük, az anyagi kiutat.

Hivatkozások

- Banerjee, Abhijit. V. – Duflo, Esther (2007): *The Economic Lives of the Poor*. Journal of Economic Perspectives, 21. évf. 1. szám, 141–167.
- Láng Eszter (2008): *Béke Nobel-díj egy „formabontó” közgazdásznak és bankjának*. Debreceni Szemle, 16. évf. 1. szám, 35–42.

Beszélgetés Pettendi Szabó Péter fotográfussal

Vajon lehetséges, hogy a „Járt-e már Budapesten?” kérdésre ma valaki „nem”-mel feleljen? S ha lehetséges, mit kezd ezzel egy fotográfus? Hogyan lehet hitelesen bemutatni ezeket a „nem”-eket: embereket, sorsokat? A vidéki Magyarország topográfiai és társadalmi peremét? Elég ehhez csak a fotó? Pettendi Szabó Péter Hátter – Járt-e már Budapesten? című fotó- és videoprojektjével nem csupán a dokumentarista fotográfia új lehetőségeit kutatja, hanem a fényképezés etikai és technológiai kérdéseire is válaszokat ad. Kincses Károly, a Magyar Fotográfiai Múzeum igazgatója egy kritikájában kristálytiszta mérnöki logikával kigondolt, összeállított és végigvitt projektnek nevezte a Hátteret, amely a „gyakorta kizárólag idézőjelekkel babráló, néha csak blöffökkel operáló kortárs, mai fotóművészetünkben valódi tett.”

- A Hátter cím duplafenekű. Nézzük előbb az alcímben megfogalmazott kérdés – Járt-e már Budapesten? – társadalmi hátterét. Honnan ez a provokatív megfogalmazás?

Olyan kicsi országban élünk, hogy a legtávolabbi pont sincs messzebb Budapeستől négy órányi útra, azaz háromszáz kilométerre. Éppen ezért megdöbbenő, hogy vannak, akik életük során nem jutottak el a fővárosba. Nem gondolnánk, és mégis lehetséges. A „nem” válaszok tehát szimbolikusak: egyértelműnek hittünk valamit, és kiderült, hogy még sincs úgy, ahogyan gondoltuk. A fotográfia társadalmi aspektusa, egészen pontosan valami hiányának a megragadása az, ami már régóta foglalkoztat. 2000-ben a tiszai ciánkatasztrófa után végigjártam a Felső-Tisza-vidék falvait. Ismertem a tájat, az ott élőket, hiszen

középiskolás korom óta rendszeresen túráztam errefelé a folyón. Olyan embereket fotóztam, akiknek voltak saját készítésű színes képeik, amin a nagy fogással állnak. A pusztítás után ugyanezeket az embereket ugyanazon a helyszínen, hasonló beállításban fotóztam le – immár hal nélkül. A színes amatőr és a dokumentarista fekete-fehér portrék együtt mondták el a tiszai emberek történetét. Úgy gondoltam, be kell mutatnom a magam eszközeivel, hogy mik ennek az ember okozta természeti csapásnak a következményei. 2000-ben már jól tudták az emberek, mi a munkanélküliség, ismert volt a leszakadó térség sok-sok gondja, de az elképzelhetetlen volt, hogy a megélhetés egyik évszázados forrása, a Tisza egyszer csak meghal. Ezen az utamon találkoztam két kisfiúval, akik azt kérdezték tőlem: Péter, te jártál már moziban?

- Ugyanilyen lehetetlen kérdés az is: „Járt-e már Budapesten?” Magyarország peremén készültek a képek és a beszélgetések. Baranya, Békés, Szabolcs, Borsod, Hajdú-Bihar falvai mérhetetlen messzeségben volnának az ország fejlődését szimbolizáló fővárostól?

Láttam azokat az élethelyzeteket, amelyek között emberek kénytelenek élni, és amelyek messze-messze elmaradnak még egy nagyobbacska magyar város kínálta életheletőségektől is. Ha figyelmesen jár az ember, világosan látja, hogy a baranyai Besencén vagy a borsodi Alsószuhán élő gyerek kilátásai, esélyei, lehetőségei nagyon korlátozottak. Ma verseny van, amiben ők és perze a szüleik is, hátrányt szenvednek. És ez a hátrány, úgy tűnik, behozhatatlan. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy milyen kor-

Pettendi Szabó Péter 1970-ben született Debrecenben. A Kandó Kálmán Műszaki Főiskolán végzett Budapesten. A fővárosban él. Szabadúszó fotográfus, tanár, a győri Mediawave fotós műhely vezetője. 1994 és 1996 között Korniss Péter asszisztense volt. A kortárs táncársulat, a Bata Rita Company látványtervezője.

2001-ben a *Tiszai emberek* című sorozatával a Fiatal Fotóművészek Stúdiójának dokumentarista pályázatán első díjat, a Sámán Színház *Szarvasok háza* című előadásáról készült sorozatával pedig a Magyar Sajtófotó Pályázaton művészet és tudomány kategóriában második díjat nyert. 2005-ben Pécsi József Ösztöndíjas volt. A *Hátter – Járt-e már Budapesten?* című fotó- és videoprojekt 2006-ban a Lánchídon, a kolozsvári Filmtett Fesztiválon, 2007-ben a krakkói Fotóhónapon, illetve Besencén volt látható, abban a Baranya megyei faluban, ahol az egyik első kép készült. 2008-ban a Millenárison volt kiállítás a *Hátter* anyagából, és a projektet a Holnap Kiadó kötet formájában is megjelentette.

látozottan juthatnak hozzá az internethez. És akkor a munkalehetőségekről, a szociális biztonság, a jó egészségügyi, oktatási ellátáshoz való jutás esélyeiről még nem is beszéltem. Azt azért érdemes végiggondolnunk, hogy ezekkel a Budapesten soha nem járt emberekkel egy közösséget alkotunk. Ők is magyar állampolgárok! A maguk világában teljes életet élnek, településük biztonságát, csendjét, nyugalmát értékékként kezelik. Az a tény, hogy még nem jártak *fent, Pesten*, nem a mindennapjaikat gyötörő fájdalom – volt, aki erről humorral is tudott beszélni.

■ *A tény azonban mégiscsak tény. A háttérben pedig ott a szegénység.*

– A tudatosan – pontosabban, nem tudom, hogy tudatosan-e, de mégiscsak – elkendőzött, tudomásul nem vett, fel nem tárt és kellően nem kezelt társadalmi különbségek előbb ellentétekké, ám előbb-utóbb feszültségekké fokozódnak. És ez nem csupán Magyarországra értendő, hanem a harmadik világra éppúgy, mint a washingtoni Fehér Ház mögött három utcával már jelen lévő mélyszegénységre.

■ *A háttér egy fotográfiai műszo – arra a háttérre utal, amelyet minden helyszínen fel kellett állítani, hogy a fotózás erejéig elé álljanak a Budapesten még nem jártak. Az öt méter széles kép Budapest egyik legismertebb részletét ábrázolja: az esti fényárban úszó budai várat és a Lánchidat.*

Függetlenül attól, hogy az ország mely területén dolgoztam, azt mindenki említette, hogy a Parlamentet és a Lánchidat akarná látni Budapesten. Miért? Azért, mert ezeket a képeket kapják a médiából. Ezért ez érdekli őket. Volt idő, amikor ezt a képet lehetett látni a tévéhíradóban a műsorvezető mögött háttérként. Egyszer egy vállalati bulit kellett fotóznom, ahol a termet egy olyan óriásposzter díszítette, amelyen az esti fényben úszó budai vár és a Lánchíd volt látható. Az interneten rengeteg olyan egy kaptafára készülő amatőr képet találtam, amelyen hősünk magát a kép közepére komponálva vigyorog, a háttérben pedig ott a látványosság. A kép hőse semmi más nem akar ezzel, mint bizonyítani: Igen, én jártam Budapesten (Párizsban, Egyiptomban...). Láthatjátok, mögöttem a Lánchíd és a vár (az Eiffel-torony, a Kheopsz-piramis...). Ezt a képi sztereotípiát és az ama-

tőrfootót mint stíluselemet használtam már a *Tiszai emberek* esetében is.

■ *Ez a Budapestbájnájt-háttér azonban nem igazi.*

Nem valós háttérrel már a vándorfotográfusok is használtak. Jártak – akárcsak én – faluról falura, és felállították a háttérrel. Ennek az volt a funkciója, hogy a magát „levétoztó” személy a fotográfián a saját társadalmi osztályánál gazdagabb vagy valamilyen idilli környezetben örökíttesse meg. Az archívumokban sok olyan képet találtam, amelyeken a háttér mögött látszik a valós helyszín is, mert például túl nagy volt a násznép vagy a fotográfus nem ment elég közel. Így aztán látni a tornácot, a zsúpfedelet, a Bécs-Budapest viteldíjtáblázat egy részét. A festett háttér és a valódi környezet közötti ellentmondásból pedig sok mindent kiolvashatunk.

■ *És tudunk képet olvasni?*

Rosszak a tapasztalataim. Annak ellenére, hogy elképesztő mennyiségben árad felénk a képek hordozta információ, képolvadási tudásunk alacsony. Pedig nagy szükségünk volna rá, hiszen a szűk környezetünkön kívüli világról gyakorlatilag csak technikai képeken keresztül kapunk információt. Sokkal kevésbé nyilvánvaló, hogy nemcsak a képkészítőnek, hanem a nézőnek is van felelőssége. Képes-e a befogadó jól olvasni a képeken lévő jeleket? A sorozatom esetében a háttérképen esti világítás van, míg az előtte álló alakokat nappali fényben fotóztam. Ott van tehát a jel, csak „olvadni” kell tudni.

■ *Mi a képkészítő felelőssége?*

Általános és örök probléma: mire irányítom a kamerám, melyik pillanatot ragadom ki? A *Háttér*-sorozat képpárokából áll. A színeseken férfiak, nők, gyerekek láthatók „Budapesten”. A fekete-fehéreken kiderül, hogy hol, milyen körülmények között készült a „budapesti” fotó. Noha ugyanabban a pillanatban, csak más nézőpontból készült a két kép, mégis mind a kettő mást állít, másról beszél. Adtam ennek aztán még egy csavart. Úgy tíz évvel ezelőtt, a digitális technika térhódításának kezdetén beható szakmai vita folyt a hitelesség kérdéséről, mivel a digitális eljárásokkal a fotók könnyen manipulálhatók. Erre az én válaszom a következő: a fekete-fehér, a manipuláci-

öt leleplező dokumentarista fotót készítettem digitális eljárással, és színes filmre került az a kép, amely nem mond igazat, mert például azt mutatja, hogy egy nyáj legel a Lánchíd előtt. Tehát sohasem a technikától, mindig az azt használó embertől függ, hogy egy adott munka mennyire hiteles.

- *Képzőnben képekkel hatást elérni – ösztönző hatású lehetőség.*

Megváltozott a vizuális környezetünk, és ezzel megváltoztak azok a körülmények is, amelyek között a világról alkotott gondolatainkat hatékonyan elmondhatjuk. Nem is olyan régen egy fekete-fehér képsor nagyon hatásos tudott lenni. Ma sok esetben ez már nem kelt elég ingert. A dokumentarista fotográfia műfaji határát feszegetem azzal, hogy felteszem a kérdést: ahhoz, hogy az üzenet átmenjen, más eszközöket is igénybe lehet-e venni? Szerintem érdemes kihasználni a sokak számára már kéznél lévő multimédiás lehetőségeket. Így a fényképezőgép előtt rejtve maradó dolgokat a videó használatával kiválóan meg lehet mutatni. Műfaji kérdés, hogy interjúzás közben a kamerát nem mozgattam, nem használtam vágóképet, így a videók beszélő fényképként működnek.

- *Tudták a falusiak, hogy miért készülnek a fotók?*

Részletesen elmondtam nekik, hogy mi a célom. Egyébként mindig ezt teszem. Az én őszinteségem generálja a fotózandó személy őszinteségét. Enélkül nem is tudnék dolgozni. Különben hogyan várhattam volna el, hogy feltárják előttem, egy gyakorlatilag idegen ember előtt vágyaikat, csalódásaikat? A portrékészítés a fotós és a fotózott közös munkája, még akkor is, ha a készítő általában nem látszik a képen. A *Háttér*-sorozat esetében ráadásul látszik is.

- *És ez a közös munka nem eredménytelen: a fotós tovább halad a pályáján, sikert arat, díjakat nyer a sorozattal – a képeken szereplők meg maradnak ott, legfeljebb az ajándék fényképen bámulva magukat a fénykép-Lánchíd előtt...*

Az elismerés csak a jól végzett munka következménye lehet, de semmiképpen sem a célja. Számomra az igazi sikert az jelentené, ha a munkám megtekintése után sokan kezdenének el foglalkozni az abban felvetett kérdésekkel. A fotográfia kitűnő eszköz arra, hogy apropót teremtsen a közös gondolkodásra. Ezekon az embereken csak a társadalom segíthet. Az ő hangjuk nem hallatszik messzire, az én képeim talán felerősítik a kiáltásukat. De hogy a társadalom füle mennyire nyitott erre a mélyről jövő hangra, azt nem tudom.

A zempléni település, Monok 2008 tavaszán ismét felhívta magára a figyelmet. Kossuth Lajos szülőhelyeként kötelező ismerni a helyet: évtizedek óta osztálykirándulások célpontja az élete hajnalán itt mindössze nyolc hónapot eltöltött majdani kormányzó emlékét őrző múzeum, amely most nem éppen kultúr-történeti jelentősége miatt került a hírekbe. Sokat idézett polgármesteri nyilatkozat szólt arról, hogy talán nem helyénvaló, ha a Kossuth-kiállítás gondozója-vezetője a maga hetvenezer forintos nettó fizetésével alig keres többet, mint amennyit a faluban sokan munka nélkül, pusztán a különböző jogcímenek folyósított segélyek révén havonta kézhez kapnak.

Aligha gondolható, hogy a múzeumvezető méltatlan jövedelmi viszonyai készítették a monoki önkormányzatot a döntő lépésre – biztosak lehetünk abban, hogy a képviselőket a kulturális tevékenység megbecsülésének erkölcsi kötelessége helyett sokkal súlyosabb körülmények indították a tudatos törvénysértésre. (Amivel persze nem állítjuk, hogy a hetvenezer nettó nem elég súlyos körülmény, de hát legyünk azért tisztában jelen társadalmi viszonyaink értékzavaros állapotaival.)

(Tudatos törvénysértés) Hogy Monokon megsértették a törvényt, az egy pillanatig sem vitatható, mint ahogy a tudatosság is meglehetősen egyértelmű. A hírek szerint a törvényesség helyi öreként szolgáló jegyző fel is hívta erre a képviselők figyelmét, de ha nem tette volna, akkor se feltételezhetjük a jóhiszeműséget. Hiszen éppen a folyamatosan alkalmazott (következés-képp nyilvánvalóan pontosan ismert) jogszabályok átírásáról döntöttek – tudatosan megszegve a jogállami alapvetést: alacsonyabb szintű jogszabály nem mondhat ellent a magasabb szintűnek. Ahogy például egy helyi rendelet nem szólhat arról, hogy ebben vagy abban a faluban holnaptól a „jobbra tarts” szabályát felváltja a „balra tarts” közlekedési rendje, éppen úgy nem mondhatja ki a helyi testület a szociális segély folyósításának különféle feltételekhez kötését, ha az érvényes törvények kizárják ilyen feltételek alkalmazását. Monokon pedig éppen ez történt: csak úgy kaphatják meg az érintettek a segílyt, ha azért valamilyen közmunkával „megdolgoznak”.

A monoki szenátorok nem is igen tagadják mindezt. Bízunk „az idő mindent

megold” népi bölcsességének érvényesülésében – nem minden alap nélkül. Néhány hónapot biztosan nyerhetnek a jogorvoslati eljárás elhúzódása révén. Pontosán tudják, hogy az illetékes közigazgatási hivatal hamarosan felszólítja az önkormányzatot, hogy jogsértés miatt vonja vissza a rendeletet – de azt is tudják, hogy ennek a felszólításnak nem kötelező eleget tenniük. Ekkor következik majd az alkotmánybíró-sági eljárás – amely ugyancsak eltart majd néhány hónapig –, és csak a magas testület elmarasztaló állásfoglalása szüntetheti meg a helyi rendelet érvényességét. Hacsak... hacsak addig meg nem változnak azok a törvények, amelyek most éppen azt mondják ki, amit kimondanak.

Amire egyébként egyre több jel mutat. Amint a sajtó szárnyra kapta a monoki „önrendelkezést”, egymás után fejezték ki támogatásukat, de legalább szimpátiájukat más önkormányzatok vezetői is, mondván: igen, végre tenni kell valamit, mi is megfontoljuk, kövessük-e a monoki példát. Sőt, a Monokot is magában foglaló szerencsi kistérség polgármesterei egyenesen kiáltványt fogalmaztak – az Országgyűlés elnökének is eljuttatott többoldalas dokumentumban a társadalmi helyzetkép (tudományosan megalapozottnak azért nem nevezhető) felvázolása mellett megoldási javaslatokkal is támogatni igyekeznek a törvényhozók munkáját.

Mindeközben pedig – bár számos fenntartás, sőt elmarasztalás is megfogalmazódott a monokiak eljárásával szemben – a korábbi, hasonló (vagy ennél sokkal kevésbé markáns) eseteket követő, az esetetek, a halmozottan hátrányos helyzetűek érdekeit harcosan védő, elsőprő erejű felzúdulás elmaradt. Olyannyira, hogy kormányzati körökben – ha egyelőre csak nagy óvatossággal megfogalmazott formában is – mintha valamiféle konstruktivitás lenne érzékelhető. „A monoki módszer talán nem a legalkalmasabb a probléma kezelésére – mondják –, de kétségkívül indokolt változtatni a jelenlegi szabályokon.”

(„Szociális foglalkoztatók” nélkül) Tegyük egy kis kitérőt, mielőtt magyarázatokat próbálnánk keresni erre a sajátságos, némi bizonytalansággal, némi tanácsalansággal terhelt, de mégis a cselekvés szándékával biztató magatartásra. Nem annyira térben, mint inkább időben – alig két évtizedre visszatekintve.

* Az írásban közölt tények, hivatkozások a lapzártánk előtti, 2008. június 9-ei állapotokat tükrözik.

A rendszerváltozás rövid lelkesült időszakát a kilencvenes évek elején gyorsan felváltotta az illúzióvesztés, a kiábrándultság korszaka. Háborús méretű veszteségek érték a magyar társadalom többségét – szerencsére nem emberéletekben, „csupán” egzisztenciális viszonyaiban. Éveken át tartó, rendkívül magas, olykor a harminc százalékot meghaladó infláció, és szinte pillanatok alatt bekövetkező, néhány évvel korábban még elképzelhetetlen munkanélküliség – ez határozta meg a lét kereteit. Egy szűk réteget (ahogy mondani szokás: a rendszerváltozás nyerteseit) kivéve valamilyen mértékben, valamilyen vonatkozásban mindenkit sújtva – saját személyében vagy családtagjai, rokonai, barátai által érintve.

Mindenkit – de nem mindenkit egyformán. Mert miközben az egzisztenciális térvész országos szinten általánosnak volt mondható, annak mértéke lényeges különbségeket mutatott mind társadalmi csoportok, mind pedig földrajzi térségek között.

Ennek az időszaknak a kapcsán viszonylag ritkán (de semmiképpen sem kellő hangsúllyal) esett-esik szó egy fontos körülményről, ami pedig alapvetően befolyásolta (egyes térségekben különösen) a tömeges mélyszegénység kialakulását. Nevezetesen: szinte egyik napról a másikra megszűntek a mezőgazdasági termelőszövetkezetekként ismert szociális foglalkoztatók. A kilencvenes évek elején, aztán talán kissé visszafogottabban még hosszú éveken át sokan nagy előszerezettel emlegették bizonyos politikai vitákban a „magyar mezőgazdaság szétverését”, amit leginkább a téészek felszámolásával-átalakulásával azonosítottak. Nos, az igazság az, hogy valóban volt a rendszerváltozás előtti magyar mezőgazdaságnak egy világszínvonalú vagy ahhoz közeli technológiát alkalmazó, kiemelkedő teljesítményeket produkáló része – nagyjából a mintegy 1200–1300 téesz negyede-ötöde. A többi viszont stabilan veszteséges volt, csak a sajátos támogatási rendszer révén volt képes működni-fennmaradni. A támogatásnak pedig éppen az volt a fő célja, hogy mintegy „szociális foglalkoztatóként” tartsa el a vidéki népességet – részben direkt módon, közvetlenül valamilyen munkajövedelemhez juttatva a tagokat és az alkalmazottakat, részben pedig az ifjabb generáció számára talán már teljesen ismeretlen, sajátos termelési forma, a „háztáji gazdaságok” révén.

Jegyezzük meg rögtön: a „szocialista” iparnak is lényegi eleme volt az úgy-

nevezett belső munkanélküliség, de messze nem olyan mértékben, mint ahogy ez a szóban forgó mezőgazdasági szövetkezetekre volt jellemző. A különbség azért fontos, mert az ipari és szolgáltató szervezetek egy részének legalább volt némi esélye arra, hogy piaci körülmények között is tovább működjön – gyakran gyökeres átalakulások, tulajdonosváltások után, de mégiscsak megtartva valamennyi munkahelyet. Szemben a „rendszereszerűen veszteséges” mezőgazdasági szövetkezetekkel, amelyek teljes mértékben alkalmatlanok voltak a racionális, gazdaságos működésre. Amikor pedig a „rendszer” megszűnt, megszűntek a tovább létezés elemi feltételei is – anélkül, hogy ezeket az álszövetkezeteket bárkinek szét kellett (lehetett) volna vernie.

Bizonyos vidékek egyik pillanatról a másikra kerültek lehetetlen helyzetbe. Hiszen megszűnt a munkájuk azoknak, akik naponta ingáztak a városi munkahelyre – saját lakóhelyükön pedig esélyük sem volt munkát találni, hiszen ott is éppen munka nélkül maradtak azok, akiknek addig a téesz adott kenyeret. Nem mellesleg: az a téesz, amely számos településen az egyetlen foglalkoztató volt a közszolgáltatásokat ellátó intézmények mellett.

Leginkább a „halmozottan hátrányos helyzetűek” – egyszerűbben és világosabban fogalmazva a romák – szenvedték meg a társadalmi átlagtól sokkal súlyosabban ennek az időszaknak megannyi csapását. Mert nemigen vitatható, hogy amikor nem egy-egy gazdasági szervezet teljes megszűnéséről-megszüntetéséről volt szó, hanem „csak” racionalizálásról, leépítésről, átszervezésről – akkor a „bennmaradást” vívott versenyben az alacsonyan képzetek eleve hátrányba kerültek. Márpedig ebben a körben messze meghatározó volt a romák aránya. A (rendszerváltozás előtt vagy abban az időszakban) munkahellyel rendelkező romák döntő része szakképzetlen volt, lényegében alkalmatlan arra is, hogy az akkoriban kampányszerűen beinduló (gyakran erősen megkérdőjelezhető hatékonyságú) átképzési programoknak reményteli részese lehessen.

Számos körülmény együtthatása hozhatta viszonylag jobb vagy éppen már-már elviselhetetlen helyzetbe azokat a településeket, kisebb vagy nagyobb földrajzi körzeteket, amelyek lakossága az átlagosnál jelentősebb mértékben volt érintve az imént leírt folyamatokban. Talán nem véletlen, hogy a leginkább sújtott vidékek közé tartoznak az ország azon részei, ahol a rendszerváltozást követően egy pillanat alatt

összeomlott a korábban „virágzó szocialista nagyipar”. Látványos példa erre a nehézipari üzemait, bányáit – foglalkoztatási szempontból – nyolcvan-kilencven százaléknál elvesztő egykori borsodi iparvidéktől, a Sajótól északra, északkeletre húzódó terület: a Cserehát vidéke és a Zemplén nyugati pereme.

Szó sincs arról, hogy a rendszerváltás előtt mondjuk a csereháti településeken minden „fenéig tejfel” lett volna – akár romaügyekben is. De az egészen biztos, hogy az a folyamat, ami elvezetett a mai állapotokig, jelentős mértékben ebben a foglalkoztatási traumában gyökerezik. Tegyük hozzá rögtön: az a problémahalmaz, ami például a sajtóban egyre gyakrabban „cigánytelepülésként” emlegetett Csenyétén és a környékén oly végletes formában érzékelhető – talán kevésbé töményen, de jelen van másutt is, nagyobb településeken, városokban.

A jelek szerint például Monokon és a szerencsi kistérség többi településén. Mert bár a kistérség polgármesterei által aláírt dokumentumban a „roma” vagy a „cigány” kifejezés egyetlen egyszer sem fordul elő, mindenki tudja, hogy döntő mértékben, legnagyobb részt róluk van szó.

(Cselekvéskényszer) Szögezzük le: már a kilencvenes évek elején is pontosan látható volt, hogy a szóban forgó rétegek, csoportok számára – végső soron pedig a társadalom egésze számára! – milyen következményekkel járnak az akkor zajló változások. De az is világos volt: ezeket a problémákat nem lehet egy-két év alatt (értsd: egy-egy választási-kormányzati cikluson belül) megoldani, ráadásul ebbe a darázsfészekbe belenyúlni komoly politikai kockázattal (értsd: jelentős társadalmi csoportok ellenérzésével, következképpen szimpátiájuk – a politikai szinonimaszótár szerint szavazataik – elvesztésével) jár.

Alighanem eljött az idő, amikor tovább már nem halogatható a cselekvés – jól érzékelteti ezt a monoki önkormányzat tudatos törvénysértése, ami más megközelítésben akár kétségbeesett segélykiáltásnak is tekinthető. A politikai elit nem foghatja be a fülét, nem csukhatja be a szemét – a kistérségi kiáltvány, a monoki példát támogató-követő önkormányzatok növekvő száma, a különböző társadalmi csoportok képviselőinek egyetértő megnyilvánulásai lassan kikényszerítik a cselekvést.

A kérdés leginkább az: mennyire lesznek átgondoltak, megfontoltak, ugyanakkor a helyzet tartós jobbítását szolgáló-

ak az egyelőre alig (vagy egyáltalán nem) körvonalazódó programok. Jelen politikai-társadalmi viszonyaink közepette optimizmusra sajnos nincs okunk. Ennek a komplex problémahalmaznak a megoldására ugyanis kizárólag akkor van esély, ha a szakmai (szociológiai, szociálpolitikai, oktatásügyi, területfejlesztési...) megfontolások konszenzusos politikai támogatással párosulnak. Ne legyenek kétségeink: a megoldáshoz ezer meg egy olyan intézkedésen át vezet az út, amelyek jelentős része nemigen találkozik az előítéletekkel terhes többségi társadalom szimpátiájával.

Világosan jelzi ezt a monoki példa is: a „tudatos törvénysértésnél” sokkal veszélyesebb, hogy összekeverednek összekeverhetetlen fogalmak. Az önkormányzati rendeletben rejlő súlyos szemléletbeli probléma az, hogy összekapcsol két olyan dolgot, amelyek éppen kizárják egymást. Hiszen segélyre annak van szüksége, aki egy adott időszakban nem képes megteremteni saját (és családjá, eltartottjái) létfeltételeinek legalább minimális anyagi garanciáit. A „nem képes” jelenthet egészségi, fizikai vagy szellemi korlátozottságot, de jelentheti a lehetőségek hiányát is! A társadalom egészének elemi kötelessége, hogy segítsen a rászorulóknak – átmenetileg vagy tartósan, ez már az adott körülményektől függ. Hogy ez a segítség éppen pénzübeli támogatás vagy a kereseti (azaz munka)lehetőségek megteremtése, esetleg a kettő kombinálása, részletkérdés.

Miért érzik mégis sokan igazságtalannak a jelenlegi gyakorlatot, és valami sajátos igazságszolgáltatásnak a monoki kísérletet? Például azért, mert egyetértenek a polgármesterrel, amikor azt mondja: még sincs az jól, hogy a Kossuth-múzeum vezetője alig keres többet, mint amennyit sokan a faluban segélyként kapnak. Sokan rögtön hozzágondolják: ráadásul munka nélkül.

Legalább három dolog keveredik itt össze, téves következtetések levonásának veszélyével fenyegetve. Az egyik: a monoki múzeumvezető jövedelme nem azért méltatlan, mert vannak, akik segélyként kapnak csaknem ugyanannyit – hanem önmagában, abszolút értelemben az. (Hogy miért lehetséges ez a rendszerváltozást követő második évtized vége felé – ennek taglalására itt nem térhetünk ki.)

A másik: vajon miért van az, hogy „munka nélkül” kapnak sokan annyit, amennyit kapnak? Vajon miért van az, hogy miközben másfél-két évtizede a magyarországi kistépülések jelentős részén ötven-hatvan, sok helyen nyolcvan-kilenc-

ven százalékos a munkanélküliség, egyetlen komolyan vehető, rendszerszerűen működő, az érintett ezreknek, tízezreknek legalább minimális jövedelmet kínáló közmunkaprogramról sem hallottunk?

És a harmadik: vajon tényleg lehetséges, hogy ok nélkül, érdemtelenül – nem jogi értelemben, hanem a társadalmi etika szerint érdemtelenül – juthatnak segélyhez ebben az országban százak, ezrek, tízezrek? Ha igen, máris megtehetjük az első lépést a megoldáshoz vezető úton: talán érdemes áttekinteni az érvényes szabályokat – nem utolsósorban pedig megkeresni az ellenőrzés hatékony mechanizmusait, és persze megteremteni a mechanizmus működésének a feltételeit is. (Jegyezzük meg: lényegében ezt sürgetik kezdeményezésükben a Szerencs környéki polgármesterek is.)

Mindebből látszik: néhány, a monoki virtus hatására esetleg gyorsan bekövetkező törvényt módosítás legfeljebb a fel-felcsapó lángok hirtelen elfojtásának tekinthető – de ettől a parázs továbbra is ott bújjik az avar alatt, végzetes erdőtüzzel fenyegetve.

Rendet kellene végre teremteni a fejekben, rendet a jogszabályokban és rendet a mindennapokban is. Olyan rendet, ami egyúttal értékrendnek is tekinthető – vagy másként fogalmazva: harmonizál a társadalom egészséges értékrendjével. Olyan rendet, amely pontosan szabályoz jogokat – ahol kell, érvényesítve az elesetteket, a rászorultakat támogató kötelező társadalmi szolidaritás elveit is. De olyan rendet, amely a jogok mellett nem feledkezik meg a kötelezettségekről, azok számonkéréséről sem. Nem utolsósorban pedig a mindennapok rendjét, amiben a törvénytisztelő polgárnak megbecsülés, a törvényszegőnek elmarasztalás jár – nemcsak rendőri-jogi értelemben, de a helyi közösség belső szabályai, etikája szerint is.

Vannak esetek, amikor ez a rendteremtés nem is látszik nagyon bonyolultnak. Íme, egy mondat a kistérségi polgármesterek kiáltványából: „Olyan családoknak kell szociális támogatást nyújtani, akik erre valóban rászorultak. Az évek óta nem dolgozó és munkát nem kereső, gyermekeit iskolába, kötelező óvodai foglalkozásra nem járató, az alapvető társadalmi szocializációhoz a legcsekélyebb együttműködést sem mutató egyéneknek nem!”

Tekintsünk most el az idézet részletes elemzésétől, figyeljünk egyetlen részletre: „gyermekeit iskolába, kötelező óvodai foglalkozásra nem járató” egyénekről szól a dokumentum. Legyünk annyira jóhiszeműek, hogy feltételezzük: a Szerencs környéki polgármesterek megfontolt emberek, tudják, hogy mit beszélnek. Következésképpen azt is tudják, hogy vannak azon a vidéken olyanok, akik évek óta nem járatják a gyerekeiket iskolába és a kötelező óvodai foglalkozásokra.

Másként fogalmazva: vannak emberek, akik egyszerűen semmibe veszik az érvényes jogszabályokat – jelen esetben nem csupán azt, ami a kötelező iskolai oktatásra vonatkozik, de nyilvánvalóan számos, gyermekvédelmi (jog)szabályt is, hiszen a tudástól, egy értelmes jövő lehetőségétől fosztják meg saját utódaikat. Hogyan lehetséges ez – hogyan engedheti meg ezt a társadalom? Konkrétabban: hogyan minősíthető az az államszervezet, amely tömegesen nézi el az efféle tartós, tudatos, társadalmilag különösen káros törvényszegést?

Talán nem túlzás azt gondolni: erre az államszervezetre, jelen közállapotainkra is ráférne némi működési segélyezés. Lehetőleg még azelőtt, mielőtt tökéletesen működésképtelenné válna – mindannyiunk szeme láttára.